

RIGAS PEDAGOGIJAS UN IZGLITIBAS VADIBAS
AUGSTSKOLA
profesionāla maģistra studiju programma „Pedagogija”

Irina Palcikovska

Videja pirmsskolas vecuma bērnu dialogiskas runas attīstības sekmēšana
sižetiskajās lomju rotālas
Maģistra darbs

Darba vadītāja

Akadēmiskais amats

Dr.paed., Mg.psych.

Zinātniskais grāds

Agrita Taurina

Vārds uzvārds

Paraksts

2011

Rīga

Saturs

Anotācija latviešu valoda	3
Anotācija angļu valoda.....	4
Ievads.....	5
1. Dialogiskas runas lingvistiskais raksturojums.....	8
2. Pirmsskolnieku dialogiskas runas attīstības likumsakarības	15
2.1 Pirmsskolnieku dialogiskas runas un komunikatīvas	15
kompetences veidošanas posmi	
2.2 Sižetiskajās lomās rotālas pirmsskolnieku dialogiskas runas.....	24
attīstīšanai	
3. 4-5 gadīgu bērnu dialogiskas runas attīstības empiriskais.....	32
pētījums	
3.1. Empīriskā pētījuma 1. posma novērojumu.....	32
raksturojums un analīze	
3.2. Bērnu dialogiskas runas attīstības diagnostika	44
3.3. Dialoga ar vienaudžiem prasmju attīstības sekmēšanas.....	62
izvērtējums	
Secinājumi.....	71
Izmantotās literatūras saraksts	73
Pielikumi	78
Galvojums	120
Parbaudījumu komisijas vērtējums	121

ANOTACIJA

Magistra darba tema ir „Videja pirmsskolas vecuma bērnu dialogiskas runas attīstības sekmešana sižetiskajās lomu rotālas”. Darba apjoms 121 lpp., 85 analizēti literatūras avoti. Darbā izmantoti 15 attēli un 16 tabulas.

Darba mērķis: izpētīt 4-5 gadus vecu bērnu dialogiskas runas attīstības sekmešanas pedagogiskā darba metodes un panemienus, rotālu izmantošanas iespējas.

Autores izvirzīta hipotēze: 4-5 gadus vecu bērnu dialogiskas runas attīstība tiek sekmēta, ja:

- pieaugušie sadarbojas ar bērnu demonstrē veiksmīgas sižetiskās lomu rotālas darbības, izmantojot situācijai atbilstīgus dialogus;
- pedagogi ievieš bērnu attīstības likumsakarības un prot motivēt bērnus rotālu darbībai.

Darba teoretiskā daļa autore ir analizējusi jēdzienu dialogus un dialogiska runa, iepazīstoties ar dažādu autoru interpretācijām, izzinājusi, kā vīni skaidro dialoga specifiku, dialogiskajai runai raksturīgas funkcijas. Magistra darbā tiek apkopota pedagogu un psihologu pieredze bērnu runas attīstības izpētē, pirmsskolnieku dialogiskas runas izpētes vēsturē, kā arī tiek akcentēta dialogiskas runas attīstība kā pirmsskolnieku personības izaugsme galvenās saskarsmes formas nozīmīgums. Tiek norādīts, ka sižetisko lomu rotālu izmantošana ikdienas situācijās pozitīvi ietekmē bērnu un viņa vienaudža dialogiskas saskarsmes attīstību, ja, to organizējot, uzmanība tiek pievērsta ne vien lietu, paradību saturam un izziņas darbībai, bet arī sadarbības formu apguvei.

Darba praktiskā daļa autore, pamatojoties uz apgūto teoriju, pētījusi bērnu dialogiskas runas specifiku un tās attīstību sižetiskajās lomu rotālas. Pētījuma iesaistīti videjas grupas pirmsskolas vecuma bērni, kuri apmeklē pirmsskolu un studiju – rotālu grupu. Lai secinājumi būtu pamatoti, tiek izmantotas vairākas pētīšanas metodes – novērošana, aptauja un datu matemātiskā analīze. Autore ir veikusi anketēšanu, kurā iesaistīti 20 pedagogi, kas strādā pirmsskolas vecuma bērnu iestādēs. Anketešanas rezultāti atspoguļo pedagogu uzskatus par bērnu runas attīstību un dialogiskas runas vietu citu runas jomu attīstības uzdevumu vidū.

Pētījuma rezultāta izvirzīta hipotēze ir apstiprināta un ir izveidotas rekomendācijas praktisko rotālnodarību organizēšanai pirmsskolnieku dialogiskas runas attīstībai.

ANNOTATION

The Master's Paper's theme is 'Encouragement of the development of dialogical speech in mid-preschool children through situational role plays'. The Paper contains 121 pages; 85 reference sources have been analyzed.

The aim of the Paper: to research the pedagogical methods of and approaches to dialogical speech development encouragement in 4-5 year-olds, as well as the possibilities that the use of games offers.

The author's hypothesis: 4-5 year-olds develop successfully their dialogical speech skills provided that:

- ? the adults in cooperation with the child show active participation in the role play using dialogues suitable for the situation;
- ? teachers take into account the laws of child development and are able to motivate the children to actively participate in games;

In the theoretical part the author of the Paper explains how the notions of 'dialogue' and 'dialogical speech' are interpreted by some other authors, how they explain the particularities of a dialogue, its unity, as well as the characteristic functions of dialogical speech. There has been summarized the experience of teachers and psychologists in child speech development research, the history of preschool children dialogues research; also, the importance of dialogical speech development is stressed as the main form of preschool children communication. It is argued that role play use in everyday situations affects positively the child and his/her peers' dialogical communication development, provided that, when it is arranged, due attention is paid not only to the content and information, but also to cooperation skills acquisition.

In the practical part the author, relying on the acquired theoretical knowledge, researches the particularities of children's dialogical speech and its development through situational role plays. The research involved mid-preschool children and development class participants (4.5-5 y.o.). For the conclusions to be well-grounded, some research findings are compared. The author has also carried out a survey which involved 20 teachers who all work in preschool child-care institutions. The findings of the survey reflect the views of the teachers on speech skills development in kindergartens and the importance of dialogical speech among other speech development activities.

The findings of the research prove the suggested hypothesis and have allowed to work out certain practical recommendations for organizing role play activities for dialogical speech development in preschool children.

Ievads

Valoda nav iedzimta speja, ta attistas pakapeniski vienlaikus ar berna fizisko un garigo attistibu. Psihologu un pedagogu petijumi rada, ka berna runas un valodas sistemas attistibu nedrīkst atstat pašplusma. Dzimtas valodas ka saskarsmes un izzinas līdzekļa apguve ir viens no svarīgākajiem berna ieguvumiem pirmsskolas bernība. Musdienu pirmsskolas audzināšana aplūko to ka nozīmīgu audzināšanas problēmu. Tieši pirmsskolas bernība ir īpaši svarīgs laiks runas attīstības posms, vēlāk bērniem var rasties grūtības parvārtēt runas attīstības traucējumus.

Zinatnieki ir konstatējuši (Lieģenece D., Dzintere D., Augstkalne D., Bizikova, Arušanova u.c.) , ka bez socialas vides cilvēciska būtne nevar klūt par pilnvertīgu personību. Dialogiskas runas prasme ir svarīga berna ne tikai ka indivīda attīstībai, bet arī vīna socialajai attīstībai. Ilgo ceļu uz dialogiskas saskarsmes virsotnēm cilvēks uzsāk bernībā, sazinoties ar mati, tuviniekiem un vienaudžiem.

Runājot par cilvēciskas saskarsmes vērtību, ir jāatzīmē fakts, ka prasmes sazināties attīstības pamatposmi meklējami pirmsskolas bernībā. Zinatnieki D. Dzintere, I. Freiberga, N. I. Lepska, M. I. Lisina u.c. pēta saskarsmes formu un līdzekļu attīstības procesu, atklāj tās rašanos un attīstības motīvus dažādos bernības vecuma posmos, pēta berna attieksmes pret pieaugušo un vienaudzi dinamiku pirmsskolas vecumā.

Saskarsmes problēmu ir atspoguļojuši savos darbos vēl arī citi pedagogi un psihologi: N.I. Lepska, A.A. Leontjevs, M.I. Lisina, J.O. Smirnova, F. A. Sohins, O.S. Ušakova, A.G. Arušanova, O.A. Bizikova.

Veidojot dialogu ar vienaudžiem, bērni gūst pieredzi būt līdzvērtīgiem saskarsmes procesa, macās kontrolēt citus citu un sevi, macās runāt skaidrāk, sakarīgāk, uzdot jautājumus, atbildēt, spriest. Bērniem, apgūstot dialogisko saskarsmi ar vienaudžiem, ir nepieciešama pieauguša palīdzība. Lai bērni vārtu saturiski daudzveidīgi sazināties citus ar citu, ir nepieciešami noteikti apstākļi to kopīgai darbībai, sadarbībai rotālū laikā un ikdienas dzīvē (Freiberga, Dzintere. 2009, Bizikova, 2008.).

Par efektīvu bērnu subjektīvas sadarbības formu bērnu darzos tiek uzskatītas kopīgas rotālas (Dzintere D.,1984, Stangaine I.,2007., Vigotskis, Elkonins). Psihologija rotālū pirmsskolas vecumā ir pienēmts aplūkot ka vadošo, galveno, vissvarīgāko darbību, kuras procesa rodas galvenie psihes jaunveidojumi. Rotālū atbilst bērnu personības attīstības biologiskajam, garīgajam un socialajam vajadzībām. Sižetiska lomū spēlē tuvīna bērnu pieaugušo pasaulei vārtāk nekā jebkurš cits darbības veids, jo tā modeļē attiecības pieaugušo pasaulei. Tādā modeļēšana praktiski ir vienīgais līdzekļis, ka orientēt bērnus pieaugušo darbības motīvus, normas un uzdevumus, bet tam ir izšķirošā nozīme bērnu socialajā attīstībā. Sižetiska spēlē

sniedz brīnišķīgu iespēju dialogiskas runas attīstībai un pilnveidei. Pirmsskolas skolotāja ieplānota un pārdomāta rotāla ļauj bērniem izspēlēt „izdzīvot” dialogus par dažādām tēmām (Arušana, 2004.)

Par maģistra darba teoretisko pamatu uzskatāmi lingvistiskie pētījumi par runas dialogiskas formas savdabīgumu (V.F. Berkovs, T. G. Vinokurs, A. V. Šcerba, L.P. Jakubinskis u.c.), idejas par pirmsskolas vecuma unikalitāti bērnu runas attīstīšanai (D. Dzintere, D. Augstkalne, V. Kalnina, V. Ruke –Dravina, D. Markus, K.D. Ušinskis, L.S. Vigotskis, D.B. Elkonins u.c.), pirmsskolas pedagogijas atzinumi par pedagogiskas līdzdarbības lomu pirmsskolnieku runas attīstīšanā (V. Kalnina, V. Ruke – Dravina, A.G. Arušana, O.A. Bizikova, O.S. Ušakova, V.I. Jašina), par dialoga veidošanos (ontogēzi) pirmsskolas vecumā (Ž. Piaže, L. Vigotskis, M.I. Lisina, N.I. Lepska u.c.), koncepcijas par rotālu attīstošo iedarbību uz pirmsskolnieku psihisko un sociālo attīstību (R. Boša, D. Dzintere, L.S. Vigotskis, A.V. Leontjevs, D.B. Elkonins, N.J. Mihailenko, N.A. Korotkova u.c.).

Latvija bērnu valodas pētījumu klāsts līdz 2005. gadam nav liels, tapec to nevar uzskatīt par patstāvīgu pētniecības virzienu (D. Markus). 2006. gada PRIVA sakarā darboties Berna valodas pētījumu centrs, kura pētnieciska darba virzienus attīsta D. Markus, I. Degtjarjova un J. Grigorjevs. Raksta „Berna valodas pētīšanas aspekti” ir nosaukts Berna valodas pētījuma centra darbības mērķis - attīstīt bērnu valodas pētījumus Latvijā. Centra darbības koncepcija ir akcentēta, ka bērnu valoda ir kompleksa pētīšanas objekta, tā nav vienkāršota pieaugušo valodas miniatūra. Svarīgi ir izzināt bērnu valodas savdabību un tās pakāpenisku tuvinašanos pieaugušo gara darbībai.

Prasme komunicēt ar vienaudžiem dialoga forma ir svarīga bērna sociālās un personības attīstības pusē, vienlaicīgi tā ir runas attīstības avots, komunikatīvās kompetences veidošanas pamats, svarīga patstāvīgas darbības un pašattīstības joma.

Sīžetisko lomu rotālu izmantošana ikdienas situācijās pozitīvi ietekmē bērna un viņa vienaudža dialogiskas saskarsmes attīstību, taču tikai tad, ja, to organizējot, uzmanība tiek pievērsta ne vien saturam un izzināšanai darbībai, bet arī sadarbības formu apguvei.

Maģistra darba tēma izvēle ir saistīta ar aplūkojama jautājuma aktualitāti - no vienas puses, ir arkatīgi svarīgi, lai bērni apgūtu dialogisko runu un saskarsmes prasmes, jo tas ir viens no bērna veiksmīgas attīstības priekšnoteikumiem, no otras puses, ir nepietiekams pētījumu klāsts par bērnu dialogiskas runas attīstības sekmēšanu rotālas, jo pirmsskolas iestādes šai problēmai veltī nepietiekami daudz uzmanības.

Pētījuma objekts:

sīžetisko lomu rotālu izmantošana runas attīstības sekmēšanai.

Petījuma priekšmets:

4-5 gadus vecu bērnu dialogiskas runas attīstība.

Petījuma mērķis:

izpētīt 4-5 gadus vecu bērnu dialogiskas runas attīstības sekmēšanas pedagogiska darba metodes un panemienus, rotaļu izmantošanas iespējas.

Petījuma uzdevumi:

1. analizēt pedagogisko un psiholoģisko literatūru par bērnu dialogiskas runas attīstības sekmēšanu;
2. izpētīt dialogiskas runas veidošanas likumsakarības un kritērijus vidējā pirmsskolas vecuma bērniem;
3. izpētīt sižetisko lomu rotaļu izmantošanas iespējas un panemienus dialogiskas runas attīstīšanai;
4. noteikt dialogiskas runas veiksmīgas attīstības pedagogiskos nosacījumus vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.

Hipoteze:

4-5 gadus vecu bērnu dialogiskas runas attīstība tiek sekmēta, ja:

- 1) pieaugušie sadarbojas ar bērnu demonstrējot veiksmīgas sižetiskas lomu rotaļu darbības, izmantojot situācijai atbilstīgus dialogus;
- 2) pedagogi ievieš bērnu attīstības likumsakarības un prot motivēt bērnus rotaļu darbībai.

Petījuma metodes:

- pedagogiskas, psiholoģiskas literatūras analīze;
- novērošana (pedagoga un bērnu, kā arī bērnu savstarpējās saskarsmes novērošana);
- parrunas (ar bērniem; pedagogiem un vecākiem)
- pedagogu anketēšana;
- pētījumu datu apstrāde.

Petījuma bāze:

Pirmsskolas izglītības iestādē "X" (4,5 – 5 gadus vecu bērnu grupa-21), bērnu attīstības centrs (4,5 – 5 gadus vecu bērnu grupa- 7), pedagogi -20.

1. Dialogiskas runas lingvistiskais raksturojums

Dialogs ir viena no valodas eksistences formām, ne velti notiek tas nepartraukta izpētē, izmantojot dažādu zinātnes nozaru sasniegumus un pozīciju. Kā tiek skaidroti termini „dialogs” un „dialogiska runa”?

Sengrieķu filozofi uzskatīja, ka dialogs ir „runa, kas sastāv no jautājumiem un atbildēm” (Diogenes no Laertis, 1986, 164.lpp.). Filozofija, vēlāk arī logika un retorika, dialogs tika definēts kā divu viedokļu pretstatījuma, ideju un uzskatu patiesuma pierādīšanas cīņa vai kā „cilvēku savstarpējas mijiedarbības loģiski komunikatīvais process, kurā tiek paustas individuālās domas” (Berkovs, 2002., 4.lpp.). Dialogu kā sociālās runas mijiedarbības un cilvēku tiešās saskarsmes aktu ir pētījuši arī lingvistiski (Izarenkovs, 1981.; Šahnorovics, 1989.; u.c.).

Lingvistiski uzskata dialogu par vienu no saistītās runas formām un uzsver, ka, atšķirībā no monologa, dialogu veido divi vai vairāki runājošie (Šahnorovics, 1989.; Šcerba; Jakubinskis, 1996.). Par svarīgāko dialoga formālas organizācijas pazīmi tiek nosaukta replīcēšana (apmaiņa ar replīkām), resp., “divu vai vairāku runājošo izteikumu apmaiņa” (Brizgunova, 1979., 74.-75.lpp.) un “replīku, kas nomaina vienu otru, mija” (Pustovalovs, 1987.).

Dialogs ir runas veids (paveids), kurā laika notiek apmaiņa ar savstarpēji nosacītiem izteikumiem – replīkām, kas balstītas uz sarunas biedra redzes un dzirdes uztveri (Lingvistiskā enciklopēdiskā vārdnīca, 1990.).

Dialoga īpatnības ir saistītas ar tā specifiku, dialogs rodas noteiktos apstākļos sarunas biedru intermītejošās, galvenokārt mutiskās un spontānās runas rezultātā. Dialoga daba pati par sevi paredz tā sarežģītību. Dialoga apjoms ir teoretiski neierobežots, un tā zemākā robeža ir atvērta. Tā katram dialogam ir sākums un beigas. Dialoga vienība ir meklējama tā tematā, saturā un nozīmē. Dialoga kā sarežģītas vienības specifika visbiežāk ir saistīta ar tā tematisko vienību, saturā atklāšanas veidu un domas virzību.

Dialogs ir atklātas saskarsmes ģenētiski attīstīta forma («Es un sarunas biedrs»), kas izpaužas kā sarežģīta, daudzu aspektu paradība. Tā tiek definēta kā:

- 1) runas saskarsmes forma, kurā tiek analizēta runas struktūra, kas rodas dialogiskās runas norises rezultātā;
- 2) cilvēka runas darbības izpausmes joma, tajā tiek noskaidroti runas akta rašanās un norises apstākļi;
- 3) valodas pastāvēšanas forma, kurā dialoga problēmas un problēmas, kas ir saistītas ar valodas sabiedriskām funkcijām, savstarpēji saistītas.

Šīs mijiedarbības specifika komunikācijas pamatā ir dialogiska vienība - domu izteikšana un to uztvere, reakcija uz tām – tas tiek atspoguļots dialoga struktūrā, resp., tas sastāv no sarunas

biedru savstarpeji saistītam replīkam. (Lurija, 1979.)

Divpusejas saskarsmes process notiek konkrētajā situācijā, kurā katrs dalībnieks pēc kārtas iejūtas runātāja/klausītāja lomā. Informācijas uztveres un tās nodošanas rezultāts ir repliku, kuras tiek kombinētas atkarībā no katra dalībnieka saskarsmes mērķiem un veido noteiktus izteikumus un atbildes uz tiem, savienojums.

Dialogiska saskarsme ir nevis viens runātāju kādas runas darbības veids, bet gan runas akts (apmaina ar informāciju), kurā runāšana un klausīšanās ir cieši saistīti runas darbības veidi (Lingvistiska enciklopēdiska vārdnīca, 1990).

Ar dialogiskas runas teoriju nodarbojas lingvisti (mutvārdu saskarsmes tipoloģija un formas, valodas un zīmju sistēmas korelācija, dialoga funkcionālie stila paveidi, dialoga repliku struktūra, to sakari un mijiedarbība u. tml.).

Plašais pētniecisko darbu klāsts, kas veltīts ar dialogiskas runas problēmu, liecina par šīs paradības sarežģītību un daudzpusīgumu, jo dialogs tiek skaidrots kā valodas izpausme, izmantojot tādus tas specifiskus līdzekļus kā mutvārdu saskarsmes forma, plašāka nozīme, kā valodas pastāvēšanas forma (Jakubinskis, 1996.).

Pētījumos, kuros tiek pētīts dialogs, ir analizēti tā dažādi aspekti: lingvistiskais, psiholoģiskais, socioloģiskais u.c. Tāpēc dialogs tiek definēts kā viena no mutvārdu saskarsmes formām, un ir spilgts un dabīgs komunikācijas gadījums (Valušinska, 1979., 11.lpp.).

Dialogam piemīt noteiktas komunikatīvas pazīmes (Lingvistiska enciklopēdiska vārdnīca, 1990.). Komunikācijas procesa pirmā pazīme ir noteikts adresāts, orientācija uz sarunas biedru. Ikviens runas akts, kam ir komunikatīvs mērķis, adresātam ir adekvāti jāsaprot. Tāpēc runātājs, ja vēlas būt pareizi saprasts, orientējas uz noteiktu adresātu. Orientācija uz sarunas biedru ļauj pēc viņa reakcijas spriest par iedarbības rezultātu un veikt korekcijas turpmākajā runā.

Dialogiska izteikuma otra komunikatīva pazīme ir orientēšanās uz atbildes reakciju. Nododot kādu informāciju savam partnerim, runātājs dara to ar nodomu iegūt atbildi uz iepriekš sniegto informāciju, t.i., orientējas uz atbildes reakciju. Runātājs iesaista komunikācijā savu partneri, demonstrējot vēlmi izveidot atgriezenisko saiti.

Dialogiskajai runai ir raksturīgas tādas replikas, kas balstītas iepriekš teiktajā vai runas situācijā un virzītas uz jauna izteikuma veidošanu. Replika pēc būtības ir ne tikai jaunas informācijas pazinošana, bet arī ir reakcija uz runas objektu. Replīcēšana (repliku apmaina) ir galvenā dialoga formālā organizējošā pazīme, t.i., „divu vai vairāku runātāju izteikumu kārtības maina” (Brizgunova, 1979., 74.lpp.), “regulāra izteikumu, repliku, apmaina” (Vinokurs, 1998., 119.lpp.).

Turklāt pētnieki, kas pēta dialogu kā komunikatīvu vienību, norāda uz organisku visu

repliku sasaisti. Nav nejaušība, ka viens no pirmajiem dialoga petniekiem L.V. Šcerba raksturo dialogu ka “repliku kedi” (Šcerba, 1957.). Repliku savstarpejo sakaru atzime ari L.P. Jakubinskis.

Dialogiskas runas vismazakais strukturalais elements, tas vieniba lingvistiskaja literatura ir defineta dažadi. D.N. Izarenkova petijumos par dialoga pamatvienibu tiek uzskatita runas darbiba – „izteikums, kuram ir vienots merkis un kas izteikts ka teikums vai logiski saistitu teikumu kombinacija, un kas pec formas un satura neparsniedz secinajuma apjomu un ir izteikts sarunas biedram un rada atbildes reakciju”(Izarenkovs, 1981.)

Dialoga vienibas noteikšanu D.I. Izarenkovs saista ar jautajumu par dialoga apjomu un robežam: “Nevar macit to, ka robežas nav zinamas” (Izarenkovs, 1981., 68.lpp.). Vinš norada, ka dialoga minimalais apjoms ir divas replikas (stimuls - reakcija), bet ta maksimalais apjoms ir nenoteikts. Nemot vera dialoga veidošanas un izveršanas motivus, resp., kadas problemas risināšana, D.I. Izarenkovs dialogus iedala mikrodialogos (vienkaršos un komplicetos) un makrodialogos (Izarenkovs, 1981., 68.-69.lpp.).

Minimala apjoma dialoga noteikšana ir arkatigi augliga, tie ir tas runas materials, kurš ir jaiemaca sakotneji. Makrodialogi klust par apguves objektu tikai tad, kad berni jau ir zinoši ar mikrodialogus (“stimuls-reakcija”).

M. Bahtins par mazako dialoga vienibu uzskata atsevišku, pabeigtu izteikumu (repliku), kas pauž runataja poziciju, ka ari raksturo savstarpeji saistitu repliku parus (M. Bahtins, 1986.) N. Švedova repliku kombinaciju sauc par „dialogisko vienibu” (Švedova, 1960.), T. Vinokurs lieto terminu „nozimes vieniba”, „dialogiskais minimums” (Vinokurs).

Dialoga izpete nav iespējama, ja netiek ieveroti vairaki arpusrunas momenti: izteikumu merkis un priekšmets, runataju sagatavotibas pakape, attiecibas starp sarunas biedriem, un vinu attieksme pret izteikuma saturu, konkretie saskarsmes apstakli. Dialogs tiek noteikts darbibu kopuma, izmantojot visus iepriekš minetos faktoros, un ikviena faktora izpausme rada dialogu ar noteiktu strukturu.

Saskarsmes situacija, dialoga dalibnieku attieksme pret runas saturu tiek saistitas logiskas nozimes attieksmes starp dialogiskas vienibas dalam, un tapec tiek nosaukti dažadi repliku un dialoga tipi. Dialogam veltitajos darbos N. Arutjunova (Arutjunova, 1970., 44.lpp.) raksturo repliku stimulejošas un reaktivas ipašibas. No strukturali kompozicionalas puses tiek minetas atbildes uztverejreplikas, atkartojumu replikas u.c. Taja paša laika uzmaniba tiek pieversta replikas logiski jedziesiskajai nozimei un tas attieksmei pret pirmo, stimulejošo izteikumu. Par dialogiskas vienibas svarigako veidu šaja zina tiek atzits jautajumu - atbilžu kompleks. Ipaša nozime ir pieškirama reakciju raksturam.

Tadejadi par dialoga (dialogiskas runas) vienibu var uzskatit dialoga vienibu, kas sastav

no vienas iniciatīvas replikas (stimuls) un vienas reaktīvas replikas (reakcija). Raksturojot dialoga vienību, petnieki secina, ka stimul un reakcija ir savstarpēji saistīti ar noteiktiem sakariem. Ja stimulejošās replikas funkcija ir informācijas pieprasījums, tad ar to saistīta reakcijas replika veic atbildes funkciju (M. Bahtins,; T. Vinokurs). Šie sakari tiek izteikti dialoga vienība „jautājums-atbilde”.

Stimula repliku T. Vinokurs sauc par „zinojumu”, D. Izarenkovs – par „pazinojošo runas darbību” (Smirnova, 2000.). M. Bahtina darba tāda replika ir nosaukta par „apgalvojumu” (Boša, 1989.).

Tapēc pastāv pretrunu, piekrišanas un papildinājuma replikas, kā arī replikas, kas paskaidro sarunas tēmu un maina sarunas tēmu. Neskatoties uz dialoga vienības atšķirīgu izpratni raksturotajos petījumos, visos ir vienota norāde uz iniciatīvas un atbildes repliku esamību, kas ir savstarpēji funkcionāli saistītas. Nosauktas replikas atšķiras tikai pēc nosaukumiem.

Apkopojot iepriekš izanalizētos datus, var nosaukt šādus dialoga repliku funkcionālos pārus (dialoga vienības):

- jautājums-atbilde;
- pamudinājums (priekšlikums, pavēle, lūgums, noveļējums, atvairošanās utt.) – reakcija uz pamudinājumu (darbība vai atteikšanās no tā);
- pazinojums (informēšana, apgalvojums) – reakcija uz pazinojumu (paskaidrojums, papildinājums, iebildums, piekrišana un novertējums u. tml.).

Dialoga specifika liela mērā ir saistīta ar tādā paradību kā runātāja sagatavotības līmenis sazināšanai, L. Jakubinskis atzīmē repliku izteikšanas un to nomainas ātrumu kā vienu no dialoga īpašībām, tā gaita sagatavošanas izteikumam notiek vienlaicīgi ar svešas runas uztveri, tā ietekmējot izteikuma strukturu. Dialoga strukturu ietekmē arī sarunas biedra informētības pakāpe par sarunas priekšmetu. L. Jakubinskis norāda, ka svešas runas izpratne ir balstīta sarunas biedru pieredzē un ka katrs nakamais izteikums balstās uz iepriekšējo sagatavotību, norāda uz minejuma īpašo nozīmi. Sarunas biedru kopeja pieredzē, tas pastāvīgie un mainīgie elementi nosaka dekodešanas iespēju runas procesā. L. Jakubinskis raksta, ka runai ir nepieciešams klausītājs, kurš saprot „kas notiek”. (L. Jakubinskis, 1986.)

Papildus informācijas nodošanas līdzekļi tiešās saskarsmes laikā ir mimika, žesti, sociāli noteiktas un atbilstīgas ķermeņa kustības, un, kā norāda L. Jakubinskis, runātāja intelektuālais un emocionālais stavoklis. Viena no nozīmīgākajām dialoga pazīmēm ir intonācijas loma dialogiskā izteikuma vienības noteikšanā, kā arī L. Jakubinskis runā par runātāja intonācijas atbilstību noteiktam stavoklim.

Veicot dažādu dialoga izpēti pieejamo analīzi, var nosaukt šādas dialogiskajai runai

raksturīgas funkcijas:

- 1) norāde uz runātāju;
- 2) ekspresīva funkcija (emotīva), arpus dialoga tā zaudē svarīgākas īpašības – izteiksmīgumu un emocionalitāti;
- 3) vērsšanās pie klausītāja funkcija;
- 4) kontakta izveidošanas funkcija ir nepieciešama, lai sazināties vispār varētu notikt.

Tādā dialogiskās runas strukturālās organizācijas jautājumā kā faktori, kas ietekmē dialoga izvērsi, dialoga pamatvienības, sakari starp dialoga struktūras elementiem un dialoga izvērses pamatvirzieni ir sīki aprakstīti D. Izarenkova darbos. Viņš nosauc un sīki raksturo sadzīvē visplašāk izmantojamās runas situāciju tipus ar jautājuma, pamudinājuma un pazinojuma runas darbību un norāda mikro un makrodialoģu pastāvēšanu. "Mikrodialoģs rodas uz vienas runas situācijas pamata un sastāv no runātāja runas darbības un sarunas biedra atbildes, t.i., dialoga vienības. Makrodialoģs veidojas kā vairāku uzdevumu atrisināšanas produkts, nevis vienas, bet gan vairāku savstarpēji saistītu runas situāciju secīga kēde, no kurām pēdējā ir vissvarīgākā un sastāv no divām un vairāk runas darbībām" (Izarenkovs, 1977., 12.lpp.).

D. Izarenkovs (Izarenkovs, 1977., 17.lpp.) dialoģu saprot kā „divu cilvēku tiešas saskarsmes aktu, kas noris intermitejošu, situatīvi noteiktu runas paradību formā”.

Viens no svarīgākajiem dialogiskās runas psiholingvistiskajiem raksturojumiem ir atkarība no situācijas. Tieši realitāte veido katras dialoģa un sarunas replikas motivāciju. Jautājums un atbilde, piekrišana un iebildums, lūgums un atteikšanās, nesapratne un iebildums un daudzas citas attiecības starp motīvu un runu kopuma nosaka situāciju. Tādu situācijām ir atšķirīgi apstākļi, valodas līdzekļu klātbūtne vai neesamība, mērķis un izpilde.

Atkarība no tā šķir verbālās situācijas, kuru pamatā ir valodas līdzekļu izmantošana, un neverbālās situācijas, kuras tiek lietotas noteiktas fiziskās darbības, neizmantojot runu. "Neverbālā situācija ir tādā apstākļu kopums kādas personas darbību akta, kuras viena daļa, kas satur pretrunu, izvirza problēmu – uzdevumu turpmākai rīcībai, bet cita daļa nodrošina personas uzdevuma izpildi ar noteiktas fiziskās darbības palīdzību. Verbālā situācija – ir tādā noteikumu (apstākļu) kopums kādas personas darbības akta, kad viena tā daļa, kas satur pretrunu, izvirza tai problēmu – rīcības uzdevumu, bet cita daļa nodrošina nepieciešamību (vai lietderīgumu) un uzdevuma atrisināšanas iespēju, izmantojot sarunas biedra, pie kura ar to darbi vērsas sarunas biedrs un kam kalpo runas darbība, palīdzību, veidojot visu apstākļu kopumu." (A. Leontjevs, 1974., 176.lpp.).

Tādējādi ikvienas runas situācijas mērķis ir runas darbība, ar kuru runātājs vērsas pie sarunas biedra, un beigās – saskarsme. Lai cilvēks varētu pilnvertīgi sazināties, uzsākt un uzturēt dialoģu, tam jāattīsta vairākas prasmes. Individuāli jāprot:

- 1) atri un precīzi orientēties saziņas apstākļos;
- 2) plānot savu runu atbilstīgi mērķim un apstākļiem, laikam un situācijai;
- 3) pareizi izvēlēties saziņas akta saturu;
- 4) atrast atbilstīgus līdzekļus šī satura nodošanai (runas vai zīmju);
- 5) nodrošināt atgriezenisko saiti.

Ja kāds no saziņas akta posmiem bus traucēts, tad runatajam diez vai izdosies sasniegt plānotos saskarsmes rezultātus.

Visas dialogu raksturojošās pazīmes sniedz vispārēju priekšstatu par dialogiskas runas dabu.

Dialoga runatajs parasti izvirza mērķi padziļināt, precizēt zināšanas par noteiktu tēmu, kas visbiežāk ir saistīta ar konkrētu situāciju, uzdot jautājumus un saņemt atbildes uz tiem no saskarsmes dalībnieku puses, radīt klausītājiem noteiktu, katram klausītājam individuālu attieksmi pret objektu (personu, priekšmetu) vai notikumu, sekmet viņa spēju rīkoties.

„Attīstīta forma dialogi ir ne tikai sadzīves situatīvā saruna, bet domām bagātā konteksta runa, loģisks sadarbības veids, saturīgs komunikācijas līdzeklis” (RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009., 151.lpp.).

Dialoga galvenā īpatnība ir viena sarunas biedra runas un klausīšanas mija ar otra sarunas biedra runu un klausīšanos, t. i., tas ir orientēts uz saskarsmes partnera tulcēju reakciju. Dialoga sarunas biedri vienmēr parzina sarunas tēmu, un viņiem nav vajadzīga domas un izteikuma izvērsšana. Mutiska dialogiska runa notiek konkrētā situācijā un tiek papildināta ar žestiem, mimiku, intonāciju. No tā izriet dialoga valodas noformējums. Runa tajā var būt nepilnīga, saīsināta, dažreiz fragmentāra. Dialogam ir raksturīgas sarunvalodas leksika un frazeoloģija, konkrētība, nesaskanotība un partraukumi, vienkārši un salikti teikumi bez saistītajvardiem, īslaicīga apdomāšanās. Dialoga sakarīgumu nodrošina divi sarunas biedri. Dialogiskajai runai ir raksturīgs netišums, reaktivitāte. Ir svarīgi, ka dialoga tipiska ir šablonu un klīšeju, runas stereotipu, pierastu, sadzīvē plaši izmantojamu saziņas formulējumu, kas it kā ir piesaistītas noteiktai sadzīves un sarunu tēmām, izmantošana. Runas klīšejas atvieglo dialoga veidošanu.

Tādējādi, saskarsmē tiek definēta kā divu vai vairāku cilvēku savstarpēja mijiedarbība, kas versta uz viņu centienu saskanošanu un apvienošanu ar mērķi veidot attiecības un sasniegt kopīgu rezultātu.

Saskarsmē veido personības, tas apzina un pašapzina veidošanas nepieciešamos nosacījumus, un neapšaubāmi tai ir svarīga nozīme bērna attīstībā – tā ietekmē bērna apziņu, bagātina to, nosaka tās struktūru un specifisku psihisko procesu veidošanu. Saskarsmes ietekme ir vērrojama bērna psihiskās attīstības dažādās jomās.

Dialogiska saskarsmē ir sarežģīta sociālās mijiedarbības forma starp diviem vai vairākiem

saskarsmes dalībniekiem, tas pamatnozīmē ir saturu informācijas nodošana no viena saskarsmes dalībnieka otram. Dialogiskas saskarsmes procesam ir sarežģīta struktūra un īpatnības, kas saistītas ar tas kā izglītības procesa specifiku, kas rodas intermitejošas, galvenokārt mutiskas un spontānas, noteiktu apstākļu ietekmē izteiktas runas rezultāta.

Dialogiska saskarsme ir ne tikai savstarpēji saistītu repliku secība, bet gan runa, kas iekļauj visus sasniegumus, kas novēroti cilvēka dzimtas valodas apguves procesā. L.V. Ščerba atzīmē, ka „monologs liela mēra ir mākslīga valodas forma un savu īsteno esību valodā rādīt tikai dialogā”. S.L. Rubinšteins norāda uz faktu, ka runas pamatfunkcija ir tās komunikatīvā funkcija, kas spējīgi tiek realizēta dialogiskas saskarsmes procesā.

2. Pirmsskolnieku dialogiskas runas attistibas likumsakaribas

2.1. Pirmsskolnieku dialogiskas runas un komunikativas kompetences veidošanas posmi

Pirmsskolas vecums ir intensivas attistibas laiks. Šaja vecuma notiek progresivas izmainas visas jomas, sakot ar psihofiziologisko funkciju pilnveidošanos un beidzot ar sarežģitu personisku jaunveidojumu rašanos.

Saskarsmes nozimi pirmsskolnieku vispusigai attistibai, sadarbībai ar pieaugušajiem vai vienaudžiem raksturoja vel pirmsskolas pedagogijas pamatliceji: J.A. Komenskis, Ž. Ž. Ruso, M. Montesori, Ž. Piaže, I.I. Pestalocijs, K. Ušinskis un vinu sekotaji.

Jans Amoss Kamenskijis norada, ka lidz 3 gadu vecumam berniem jamaca pareizi izrunat vardus, bet pec 3 gadu vecuma – uzdot jautajumus un atbildet uz tiem, skaidrot apgustamo paradibu rašanas iemeslus, formulēt savas domas (J.A. Komenskis, 2000).

Ka atzime S. Jegorovs, pieauguša un berna dialogs ir ieklauds ari Žana-Žaka Ruso audzinašanas sistema, pedagogs norada, ka nedrīkst bernu steidzinat ar atbildi uz jautajumu, ja viņš nezina, ko atbildēt. Labak uzdot viņam jautajumu citadā, lai ar analogijas palīdzību berns atrastu pareizo atbildi. Ir svarīgi atcerēties par motīviem, kas mudina bernu runāt. (S. Jegorovs, 2000.).

Ari M. Montesori sistema bija paredzeta direktores ikdienas sarunas ar berniem. M. Montesori uzskatīja, ka sarunas nozīme berna sasniegumu apzinašanos un prasmi sarunāties par sev tuvu un saprotamu tematu. (M.Montesori, 2000).

Krievu rakstnieki un pedagogi V. Odojevskis, L. Tolstojs ari pieversa lielu uzmanību pedagogu sarunām ar berniem. Ta V. Odojevskis pirmsskolas vecuma berniem ir izstrādājis dažus simtus jautajumu un atbildes uz tiem par dažādam izglītojošām un morāles tematiem. Ka atzime O. Ušakova, nodarbības L. Tolstoja Jasnajās Polanās skola tika veidotas ka skolotāja un skolēnu brīvas sarunas. L. Tolstojs rakstīja: „... dažkārt ka iesakām parrunāt kaut ko interesantu, ta ari turpinām runāt līdz vakaram” (L. Tolstojs, 2005, 19).

Pirmsskolnieku dialoga izpetes vesture aizsakas ar Ž. Piaže darbiem. Ž. Piaže norada, ka „bernu dialogi pilna padzīlinātu uzmanību, jo iespējams tieši no ieradumiem, kas iegūti strīdoties, ir atkarīga gan logikas likumu apzinašanos, gan deduktīvu spriedumu forma” (Ž. Piaže, 1997, 80). Analīzējot pirmsskolas vecuma bernu izteikumus, Ž. Piaže atbilstīgi bernu apzinas attīstības koncepcijai, šķir divas funkcionāli pretejas izteikumu klases: egocentriska runa un socializēta runa.

Ž. Piaže par egocentrisku uzskata tadu runu, kas tiek runāta vienatnē vai citu cilvēku klātbūtnē, taču tai nav sakotnējās virzības uz saskarsmi. Ta ir runa, kura netiek nemts vērā sarunas biedrs, viņa izteikums, viedoklis (Ž. Piaže., 2002.). Pie egocentriskās runas viņš

pieskaita arī eholalijas (vārdu vai zilbju atkārtošanu), monologu, kura „berns sarunājas pats ar sevi ta, ka viņš domātu skali”, „kolektīvo monologu”, kad berns piesaista citu savam domam vai darbībam, bet nedara neko, lai tiešām tiktu sadzirdēts vai saprasts. Pēc Ž. Piaže datiem, bērni līdz 7 gadiem lielākoties veido egocentriskus izteikumus.

Ipaši nozīmīgi šim darbam ir Ž. Piaže pētījumi, kas veltīti socializētai runai - bērnu sarunām savā starpā. Piaže atzīmē, ka pirms saruna kļūst par istu sarunu, t.i., par dialogu savā attīstīta formā, tāja noverojamās vairākas stadijas. Ž. Piaže raksta: „Tikai 7-8 gadu vecumā dialogs kļūst par tādū, kads tas ir pieaugušajiem, resp., par viedokli apmainu ar tieksmi motivēt savu un izprast sarunas biedra viedokli. Līdz tam laikam strīds ir vienkārša preteju viedokļu sadursme bez motivācijas un savstarpējas sapratnes” (Ž. Piaže, 1997, 37).

Bērnu dialogi sākotnēji ir nesaskaņota runas aktivitāte starp blakus esošajiem vienaudžiem. Tādū runas aktivitātes formū Ž. Piaže sauc par „kolektīvo monologu”, par „egocentrisko runu”. Šo nekoordinēto runas aktivitātes veidū raksturo tas, ka sarunas, t.i., dialoga, ka tāda vēl nav - nav istas savstarpējas apmaiņas ar informāciju, sarunas dalībnieki nerūnā par vienu un to pašu priekšmetu, t. n., nav kopejas sarunas tēmas. Viens runātājs var runāt citā runātāja klatbutnē, nemēģinot piesaistīt viņa uzmanību. Cits sarunas dalībnieks, no savas puses, neizrāda nekādu savstarpēji saistītu kontaktu pazīmes sarunā. Viņa izteikums nav saistīts ar sarunas biedra izteikumu. Ka uzskata Ž. Piaže, „kolektīvais monologs” ir sagatavošanas (pirma) stadija, bērnu dialoga attīstības sakūmpunkts, ta ka tas notiek viens secīgu izteikumu formā. „Kolektīvajos monologos” Ž. Piaže redz bērniem raksturīgu egocentrisma izpausmi, nespeju ienemt partnera pozīciju. (Ž. Piaže, 1997).

Dialoga attīstības otrājai stadijai, ka uzskata Ž. Piaže, ir raksturīga tieksme „piesaistīt sarunas biedru savam domam un darbībai”. 4-5 gadu veciem bērniem ir nepieciešamība dalīties savas dzīves vajadzībās, tieksme pastāstīt par redzēto filmu un atstāstīt noklausītas grāmatas saturu, pazīnot par to, ko viņš dara vai ko dara pašlaik. Bērni labprāt iesaistās sarunās, bet katrs sarunas dalībnieks rūnā par savu tēmu. Kaut arī „sarunas biedri” klausās un saprot viens otru, tomēr dialogam nav vienas tēmas, nav arī sadarbības, katrs rūnā tikai par to, ko viņš dara vai par ko doma. Tads dialoga veids var būt saglabājies arī vēlāka posmā, un tas saglabājas pat pieaugušajiem, ja sarunas biedru mērkis ir tikai izteikties.

Ipaši bieži „sarunas biedru piesaistīti savam domam un darbībai” var noverot, ja bērni, esot tuvu viens otram, veic kādu darbību un ar nekoordinētu replīku palīdzību mēģina veidot sociālos kontaktus, emocionālo saiti ar vienaudžiem, piemēram, nodarbojoties ar telotājmaksli, rotālu, konstruēšanas procesā, liekot mozaīku. Tādū replīku mērkis nav informācijas apmaiņa vai sadarbības koordinācija, tas ir domātas emocionāla kontakta izveidošanai un atbalsta gūšanai. Šādas sarunas palīdz realizēt pirmsskolniekam izteiktu vajadzību pēc pašrealizācijas un

vienaudžu uzmanības, tieksmi pazinot savam partnerim savu darbību merķi un saturu vai iepazīstināt ar kadreiz gūto pieredzi. Tādējādi šāda dialoga katrs sarunas dalībnieks runā par sevi vai pauž savu viedokli, tomēr ikviens dzird un saprot citu izteikumus, taču starp sarunas biedriem nav istas sadarbības, jo nav kopīgas sarunas tēmas.

Šajā stadijā otrais dialoga tips arī ir sadarbība, lai kopīgi darbotos vai risinātu kādu prātā uzdevumu. Sarunas priekšmets ir nevis katra sarunas biedra darbība, bet gan tobrīd notiekošā sadarbība. Saruna apspriež to, ko bērni pašlaik dara kopā, jo tas var skart kādu notikumu, par kuru klātesošajiem ir kopīga atmiņa.

Paraleli sadarbības dialogam otrajā stadijā Ž. Piaže atzīmē bērnu viedokli un vēlmi atšķirības rašanās – strīdus. Strīdu viņš apskata kā vienkārši pretrunīgu rīcību un primitīvu strīdu kā nemotīvetu apgalvojumu sadursmi. Ištais strīds, kā uzskata Ž. Piaže, balstoties uz saviem novērojumiem, parādās pēc 7 gadiem. Ištāja strīda ir motīveti apgalvojumi, tapec, lai piedalītos šāda strīda, ir nepieciešama loģiskas saites izveidošanas domašanas attīstība.

Tātad dialoga attīstības otra stadija ir pārejas posms starp pirmo un trešo stadiju, tā ir istas sarunas (dialoga) veidošanas sākums.

Pēc Ž. Piaže domām, trešā stadija – „patiesa saskarsme” parādās tikai ap 7 gadiem. Tada dialoga notiek apmaiņa ar informāciju, iespējams strīds, kura katrs dalībnieks savu pozīciju apstiprina ar iemeslu skaidrojumiem un loģiski attaisno tos. Katrs dalībnieks uzmanīgi uzklausa otra pierādījumus, piekrit vai nepiekrit sarunas biedra viedoklim. Šajā stadijā dialogu raksturo repliku saites un sarunas priekšmets.

Tādējādi Ž. Piaže ir pierādījis, ka bērnu dialogs pirmsskolas vecumā ir nevienlīdzīga runas forma sadarbībai ar vienlīdzīgiem.

Ž. Piaže pētījumi rada pirmsskolnieku dialogiskas runas nepilnību, kas salīdzinājuma ar pieaugušajiem visspēcīgāk izpaužas dialogā ar vienlīdzīgiem. Grūtības, kas rodas pirmsskolniekiem, veidojot dialogu, liecina par pedagogiska atbalsta nepieciešamību, šo runas formu apgūstot.

Citu autoru pētījumi liecina, ka Ž. Piaže nepilnīgi novērtēja bērnu saskarsmes iespējas dzīves pirmajos gados. Savos pētījumos L. Vigotskis ir kritiski izanalīzējis bērnu runas egocentriska koncepciju. Augsti novērtējis Ž. Piaže darbus, Vigotskis izvirza citu bērnu runas un domašanas darbību izpēti virzienu, kas ļauj atklāt egocentriskas runas funkcijas kā „iekšējās runas agrinās formas” (L. Vigotskis, 2001, 138). Ž. Piaže uzskata, ka bērns runā un domašana ir identiskas un attīstās paraleli, turpretī L. Vigotskis ir pierādījis, ka runa un domašana nevar būt identiskas, jo tam ir dažādas ģenētiskas saknes un tas dažādi attīstās, to apvienošanas notiek tikai ceturtajā bērna dzīves gadā. Šiem polarajiem uzskatiem vēl šobrīd ir savi piekritēji un kritiķi.

Konkrētus priekšlikumus pirmsskolnieku dialogiskas runas attīstībai pedagogijas vēsturē

ir sniegusi krievu runas attīstības metodikas izveidotāja J. Tihejeva. Bērnu runas attīstība liela loma ir ģimenei, kura bērns tiek piesaistīts runas sazināšanai kultūrai. „Runa attīstās un izpaužas, cilvēkiem sazinoties,” norāda J. Tihejeva un rekomendē nepārtraukti iesaistīt bērnus sazināšanā ar citiem bērniem un pieaugušajiem. Par īpaši svarīgu ikviena bērna attīstība viņa uzskata iespēju sazināties ar citiem bērniem, rotaļāties, stāstīt par savu domām un jūtām (J. Tihejeva, 2001, 22-23.lpp.).

Strādājot ar bērniem, J. Tihejeva atzīmē, ka viņiem ir nepieciešams sarunāties ar citiem cilvēkiem, dalīties ar viņiem savas domas, jūtas, pieredzi. Nemot vērā visu iepriekš minēto, viņa nosauca audzinātāja sarunas ar bērniem kā bērnu dialogiskas runas attīstības galveno panemieni. Viņa atklāja to nozīmi un sniedza plašus ieteikumus šādu sarunu organizācijai, nosauca to tematiku (J. Tihejeva, 2001). Ir jāatzīmē svarīgs un interesants moments, kas attiecināms uz to sauktajam pilnajam, izverstajam atbildēm, jo tieksme dzirdēt no bērniem pilnas, izverstas atbildes ir ļoti izplatīta starp daudziem pirmsskolas iestāžu pedagogiem. J. Tihejevas darbos ir norādīts, ka sarunai jābūt „dabīgai un brīvai. Ja atbilde ir īsa, loģiska un gramatiski pareiza, tā var būt parliedzošāka nekā plaša” (J. Tihejeva, 2001, 100).

Sarunu gaita, kā uzskatīja J. Tihejeva, bērnam ir grūti iemācīties nenovirzīties no tēmas: „bērnu doma lido līdzīgi lodei pa slīpu plakni”. Pedagogu uzdevums ir mācīt bērniem ievērot noteiktu kārtību, pauzēt domas, nenovirzīties no pamattemas (J. Tihejeva, 2001, 101).

Dialogs bērnam ir pirma dzimtas valodas apguves skola, uzskata F. Sohins. Dialogs veicina runas attīstību un aktivizēšanos, caur dialogu bērns apgūst dzimtas valodas sintaksi, vārdu krājumu, fonētiku, morfoloģiju. Dialogiskas runas dzimtas valodas sāk veidoties arī monoloģiska runa (F. Sohins, 1984).

Saskarsmei ir izšķiroša nozīme bērnu runas attīstībā, to atspoguļo L. Vigotska teze (L. Vigotskis, 2001.) par to, ka visas cilvēka augstākās psihiskās darbības funkcijas sākotnēji tiek veidotas kā arejas, t. n. tās, kuru realizācija piedalās nevis viens, bet vismaz divi subjekti. Tikai pakāpeniski tas kļūst par iekšējam, no „interpsihiskam” pārvēršas par „intrapshiskam”. Runas ģenēzes pētījumi un tas loma pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstībā, kā norāda M. Lisina, ir nozīmīga pedagogiskā aspektā. Saskarsme pirmsskolas vecuma bērniem ir runas un psihiskās attīstības galvenais faktors, viens no zināšanu avotiem par apkārtni. Saskarsmei ir nozīmīga loma bērnu apziņas bagātināšanā; tā arī nosaka apziņas struktūru un specifisku cilvēka psihisko procesu uzbūvi. Agrīnās bērnības laikā bērnu saskarsme ar pieaugušajiem kā komunikatīva darbība paredz būtiskas izmaiņas.

L. Zaporožeca un M. Lisinas pētījums ir noskaidrojis, ka bērnu tieša emocionāla saskarsme ar apkārtni (situatīvi personiska) pārveidojas netieša un tiek veikta kopīga darbība (situatīvi lietišķa). Tā kļūst par sadarbību, kura tiek iekļauta emocionālas saskarsme un

priekšmetu darbību komponenti, tai ir arī vadoša loma sazināšanai. Tikai ar runas prasmi attīstīšanās bērnam veidojas priekšnosacījumi saskarsmes izveidei, kas raksturīga vecākajiem pirmsskolniekiem. Bērns sazinās ar pieaugušajiem procesa izveidošanas daudzkārt nosaka bērns saskarsmes ar vienaudžiem attīstības perspektīvas. Sakuma pret vienaudžiem viņš izturas ieinteresēti un ir noskaņots labvēlīgi, bet pēc tam ar pieauguša palīdzību un patstāvīgi uzsāk sadarbību, kaut arī bieži tā izpaužas kā darbība nevis kopā, bet „blakus”.

Runas komunikatīvās funkcijas tapšanas process, t.i., runas kā saskarsmes līdzekļa apguve bērnam pirmo septiņu dzīves gadu laikā notiek trijos posmos. Pirmajā posmā bērns vēl nesaprot apkārtnē pieaugušo runu un neprot runāt pats, bet pakāpeniski tiek radīti apstākļi, kas nodrošina runas apguvi nākotnē. Tas ir pirmsverbalais posms. Otrajā posmā notiek pārēja no runas pilnīga trūkuma pie tā rašanās. Bērns sāk saprast vienkāršākos pieaugušo izteicienus un izrunā savus pirmos aktīvos vārdus. Tas ir runas rašanās posms. Trešais posms aptver visu turpmāko laiku līdz pat septiņu gadu vecumam, kad bērns apgūst runu un arvien pilnvertīgāk un daudzveidīgāk izmanto to saskarsmē ar apkārtnē. Tas ir saskarsmes attīstības posms.

Svarīga loma bērnam runas veidošanā un tā izmantošanā ir komunikatīvā rakstura faktori. Kā uzskata M. Lisina un citi, runas komunikatīvā funkcija ir ne tikai ģenētiski sākotnēja, bet arī svarīgāka runas tapšanas procesā. Bērns sāk runāt tikai saskarsmes situācijā (M. Lisina, 1986).

Katra posmā ir nepieciešama saskarsme – tā ir vajadzība pēc tās pieauguša līdzdalības, kas ir nepieciešama un pietiekama, lai bērns varētu atrisināt svarīgus un viņa vecumam raksturīgus uzdevumus.

Šķir šādus nepieciešamības pēc sazināšanās attīstības posmus bērnam un pieauguša saskarsmē (M. Lisina, 2009, 211):

“Pirmais posms – vajadzība pēc pieauguša uzmanības un labvēlīgas attieksmes. Tas ir pietiekams priekšnoteikums bērnam labklājībai dzīves pirmajā pusgadā.

Otrais posms – vajadzība pēc sadarbības vai pieauguša līdzdalības, tā parādās bērnam pēc patvaļīgas ķeršanas kustības apguves.

Trešais posms – vajadzība pēc pieauguša cieņpilnas attieksmes. Tā rodas uz bērnu izzināšanas darbības fona, kad šī darbība tiek virzīta uz ar jutām neuztveramo fiziskās pasaules savstarpējo sakaru izveidošanu. Bērni tiecas pie savdabīgas „teoretiskas” sadarbības ar pieaugušo, kas izpaužas kopīga priekšmetiskas pasaules paradību un notikumu apspriešana.

Ceturtais posms ir vajadzība izjust pieauguša sapratni un līdzpaldzīvību. Tādā vajadzībā rodas līdz ar bērnu interesi par cilvēku savstarpējam attiecībām un ir izskaidrojama ar šādu attiecību noteikumu un normu apguvi. Bērns tiecas nodibināt kopīgus uzskatus ar pieaugušajiem. Tas ļaus mazulim izmantot tos kā savas rīcības instrukciju.

Bērnam ieejot jaunā sazināšanās attīstības posmā, saskarsmes un komunikatīvās vajadzības

saglabajas. Tas tagad kļūst par jauna, daudz sarežģītāka vesela sastāvdaļu.”

Dialogiska runa, kas ir vistipiskākā un visvairāk attīstīta starppersonu tiešās saziņas forma, veidojas un attīstās pakāpeniski, kopā ar domašanos attīstību un cieša saistību ar bērna darbības un saskarsmes ar apkārtni sarežģīšanos. Svarīga loma bērna runas un psihisko procesu attīstībā ir šajā vecumā vadošajam darbības veidam, no kura ir atkarīgas kvalitatīvas izmaiņas bērna personības struktūrā.

Lai gan pirmajā dzīves gadā bērns vēl nerunā, tas ir ļoti svarīgs to smadzeņu sistēmu un psihiskās darbības attīstībai, kas saistītas ar runas veidošanos. Mutvārdu runas attīstībai ir nepieciešama balss, un bērna kliegšana pirmajās dzīves nedēļās un mēnešos raksturo šo iedzimto mehānismu stāvokli, kas tiks izmantots runas prasmes tapšanai. 2—3 mēnešu vecumā bērnam parādās specifiska balss reakcija – „agušana”. „Agušanas” laikā, līdzas neapmierinātības signāliem, kas izpaužas bērna kliegšanā, veidojas intonācija, kas signalizē par bērna labklājību, kura dažkārt kļūst par prieka izpausmi. „Agušana” ilgst, bet īpaši ilga tad, kad notiek emocionāla saskarsme ar pieaugušajiem. Emocionāli pozitīva saskarsme ir nozīmīgāka darbības forma bērna dzīves pirmajā gadā (D. Markus, 2007). Bērni verīgi lūkojas runātāja seju, sarunājoties ar bērnu, vecāki atkārto skānas, ko teica bērns, tādējādi veicinot saskarsmi. (Ruke-Dravina, 1995). Ja šādos brīžos pieauguša mimika un intonācija ir priecīga, tad bērni skaidri atkārto mimiskās kustības (ehopraksija) un balss reakcijas (eholālija).

Starp bērna 4 un 5 dzīves mēnešiem sākas nakamais pirmsrunas attīstības posms — šļupstešana. Balss plusma, kas raksturīga „agušanai”, sāk dalīties zilbēs, pakāpeniski veidojas zilbēs psihofizioloģiskais mehānisms. Bērns saskarsmē sāk izradīt iniciatīvu – viņa žesti (sniedz pie māmām), mimika, smaids, agušana – ir aicinājums, pamudinājums māmai kontaktēties ar bērnu.

Šļupstešanas nakamajā attīstības posmā bērns sāk izrunāt „vārdus”, kas veidoti ar vienas un tas pašas zilbes, atkārtojot to vairākas reizes. Verbalās komunikācijas mēģinājums 10-12 mēnešus veci bērni atkārto valodas ritma tipiskos raksturlielumus. Tādus „vārdus” parasti nevar saistīt ar reālu priekšmetu. Šļupstešanas posms parasti ir īss un bērns drīz sāk runāt pirmos vārdus.

Pirmie vārdi bieži parādās pirmā dzīves gada beigās, izrunājot tos, bērns atkārto visparīgāko skānu. Pirmajiem vārdiem, kurus bērns lieto sava runa, ir vesela virkne īpatnību. Ar vienu un to pašu vārdu bērns var izteikt jūtas, vēlmes un apzīmēt priekšmetu. („Mamma” – uzruna, norādījums, lūgums, sudzība) (Ceitlins, 2000).

Bērna runas aktivitātē šajā vecumā ir situatīva, tā ir cieši saistīta ar bērna priekšmetiski praktisko darbību un ir būtiski atkarīga no pieauguša emocionālās līdzdalības saskarsmē. Vārdu izteikšana parasti tiek pastiprināta ar žestiem un mimiku, piemēram, „ata” (Markus, 2003;

Svence, 1999; Ruke-Dravina, 1995; Ptoks, 2001). Orientejoties uz intonaciju, bernis atbild uz pieauguša replikam ar adekvatam priekšmetiskam darbībām. „Tas jau ir dialogs vārda pilna nozīme”, uzskata N. Lepska (N. Lepska, 1992, 46).

Šādu pieauguša un bērna sadarbības veidus T. Bazžina sauc par verbāli priekšmetiskiem vai priekšmetiski darbīgiem dialogiem. Pēc T. Bazžinas domām, verbāli priekšmetisko dialogu pamata ir shēma „jautājums-atbilde”, kur pieaugušais jautā, bet bērns atbild ar žestiem, galvas pagriezienu, vokalizācijām un šļūpstešanu. Priekšmetiski darbīgie dialogi parasti pavada pieauguša un bērna kopīgu darbību, piemēram, bērna ģerššana. Bērns, iesaistoties kopīgā darbībā, veic vienkāršus vārdiskus uzdevumus (atnes, dod, uzliec utt.).

Dialogus, kuros bērna atbilde izpaužas vārdos, Bazžina sauc par verbāliem dialogiem. Bērna replikas, kas visbiežāk sastāv no viena vārda, ir īsas, bet tas ir “pašpietiekamas atbildes uz pieauguša iniciatīvas repliku” (Bazžina, 1992, 62). Pētot agrīna vecuma bērnu dialogu, J. Isenina atzīmē, ka bērns dialogā ar pieaugušo interesējas nevis par sarunas tēmu, bet par priekšmetiem un darbībām ar tiem. Ta pētniece skaidro bērna nepārtrauktu novirzīšanos no sarunas tēmas, bērna repliku motīvu (runas darbību) mainu, sakaru starp jauno un iepriekš iegūto informāciju trūkumu (J. Isenina, 1989).

Aktīva vārdu krājuma apguves atbūvums ir individuāls. Īpaši ātri papildina vārdu krājums otra dzīves gada pēdējās mēnešos.

Bērna dzīves otra gada beigās vārdi sak gramatiski noformēties. Bērni pauž savas domas un vēlmes precīzāk un skaidrāk. Runā šajā laikā ir divas funkcijas: kontakta izveidošana un pasaules izziņošana līdzekļi. Kaut arī skan šajā vecumā tiek izrunātas nepilnīgi, vārdu krājums ierobežots, ir gramatiskas kļūdas, runa ir sazināšanās līdzeklis. Notiek elementāras fraziskas runas veidošana. Elementāra fraziska runa sastāv no 2-3 vārdiem, kas izsaka prasības. Šajā vecumā bērni sak veidot „autodialogus” ar rotālietām, zīmējumiem un mājas dzīvniekiem (T. Bazžina, 1992, 10.).

Ka savdabīgu dialogu T. Bazžina skata kopīgu lasīšanu un jautru stāstīšanu („kopīgu tekstu” produēcšana). Viena uzskata, ka šādi „kopīgi teksti” agrīnā bērnībā ir sagatavošanas posms, lai veidotos attīstošie dialogi (Bazžina, 1992, 60).

No bērna trešā dzīves gada vērojams ciešs sakars starp runas attīstību un viņa pārstāvētajam rotālam. Šajā vecumā vadošais darbības veids ir rotālis, tas stimulē runas un visu psihisko procesu attīstību. Strauji pastiprinājas vajadzība pēc saskarsmes, palielinās izmantojamā vārdu skaits, pieaug spēja radoši izmantot vārdus. Par saskarsmes priekšmetu turpina būt pieaugušais, tikai vērojama un vecākā pirmsskolas vecumā par to kļūst vienaudzis. Nosauktie runas attīstības posmi ir nosacīti, jo pastāv pārējās posmi, kas ļauj apgūt citu sarežģītāku neka iepriekšēja saskarsmes formu.

Pirmsskolas vecuma notiek runas atdališanas no tiešas praktiskas pieredzes. Lomu spēle, kura ir pirmsskolnieku vadoša darbība, rodas jauni runas veidi: instrukcijas spēles dalībniekiem, saskarsme, kas vērsta pieaugušajam par arpus kontakta ar viņu gutajiem iespaidiem. Abu veidu runa kļūst monologiska, kontekstuāla. Tācu, ka teikts pētījumos, kontekstuālas runas parādīšanas pilnība neizspiež situatīvo runu. Saskarsme ar vienaudžiem bērni liela mērā izmanto kontekstuālo runu, jo viņiem ir kaut kas jaskaidro un jāparliecina, bet, sazinoties ar pieaugušajiem, bērni bieži lieto tikai situatīvo runu, tā ka pieaugušie viegli saprot bērnus.

Videja un vecāka pirmsskolas vecuma bērni ir spējīgi aktīvi piedalīties sarunā, pietiekami plaši un precīzi atbildēt uz jautājumiem, papildināt un labot citu atbildes, savlaicīgi atbildēt, veidot jautājumus. Analizējot agrāk aprakstīto runas attīstības procesu, var secināt, ka jau agrinajās runas attīstības stadijās bērni komunikatīvās vienības nav izolētas, bet kļūst par dialoga replikām, kuras bērni saka pieaugušajiem. N. Lepska šķir divus dialoga tipus. Pirmais, kad saskarsmes iniciators ir bērns. Viņš, savas emocijas un vēlmes padarot par saskarsmes priekšmetu, ka līdzekļus izmanto žestus un mimiku, pusfrāzes. Pieaugušais „atbild” ar atbilstīgam priekšmetiskam darbībam, pavada tos ar plašiem izteikumiem, kas sadala situāciju, ko risina bērns, precīzējot viņa vēlmes un emocijas.

Otrajā dialoga tipa saskarsmes iniciators ir pieaugušais. Viņš uzdod jautājumus, bērns atbild ar atbilstīgam priekšmetiskam darbībam. Šādi dialogi liecina par to, ka arī runas stadijā, tāpat ka iepriekš pirmsrunas stadijā, bērni vārdu izpratnē apsteidz viņa personisko valodas izpratni.

Tādējādi šajā posmā pastāvošo dialogu tipi tiek saukti par emocionāli priekšmetiskiem (Bazžina, 1992). Emocionāli, jo bērni zinājuma priekšmets ir viņa emocijas un vēlmes, bet priekšmetiski tāpēc, ka pieaugušo „atbildes” pamats ir bērni uzmanības piesaistīšana apkārtnes pasaules priekšmetiem un cilvēku rīcībai. Tie ir ļoti svarīgi bērnu runas attīstība, jo pieaugušais māca bērniem atšķirt priekšmetus vai darbības no situācijas un noteikt atbilstību starp realitātes faktiem un to vārdiskiem apzīmējumiem. Tādējādi pirmais un svarīgākais līdzeklis runas attīstīšanai ir pieaugušā valodas paraugs nepārtraukta saskarsmē ar bērniem (R. Kanepāja, 2003.).

Situatīvās saskarsmes veidošanas nedaudz maina pieaugušā un bērni dialoga raksturu. Parādās tā sauktie priekšmetiski darbigie dialogi, kuru būtība ir tāja, ka „pieaugušais verbāli paskaidro tas darbības, kuras veic viņš pats vai kuras cenšas iemācīt bērniem” (T. Bazžina, 1989, 11.-13.lpp.).

Pakāpeniski pieaugušais iekļauj bērni valodas darbībā. Tā izpaužas, piemēram, kopīgā dzejolu deklamēšana vai stāstu lasīšana. Pieaugušais it ka uzdod programmu, aktivizējot shēmu, kuras izstrukturošo posmā vajadzēs aizpildīt bērni pašam. Kad saskarsmes iniciators ir bērns, tad viņš uzdod saskarsmes tēmu, bet vēl nespej plaši un vispusīgi to realizēt savas replikas. Tāpēc

vinš apklost un it ka ludz pieaugušajam palīdzību (Bazžina, 1989).

Intensīva verbālas saziņas apguve sākuma notiek kā dialogs ar pieaugušajiem, bet pēc tam arī ar vienaudžiem. Bērns orientējas uz savu sarunas biedru un mācās būt pilntiesīgs komunikācijas dalībnieks. Pirmie pilnvertīgie dialogi „bērns – pieaugušais” attiecināmi uz galvenokārt sadzīves tēmu, priekšmetiem un darbībām, kurās bērns veic ikdienā. Vispirms bērna replikas ir pieauguša izteikumu atsevišķu fragmentu atkārtošana. Dažreiz pieauguša replikas ir dažādu uzvedības normu skaidrojumi. Līdz bērna pieaugšanai pieaugušais organizē dialogu tā, lai viņa replikas varetu atrast bērnam jaunu informāciju.

Ar laiku bērns pārņemas dialoga formu, kas apgūta saskarsmē pieaugušajiem, uz savam rotālietam. Ir jāatzīmē, ka dialogu viņš organizē tā, lai pats pēc kārtas izspēlētu visu komunikācijas dalībnieku lomās. Tādus dialoga tipus, kas minēti iepriekš, T. Bazžina sauc par „autodialoģiem”, jo, pirmkārt, tie ir orientēti uz klausītāju (šeit tas ir rotālietas) un, otrkārt, dialogos notiek runātāja un klausītāja maiņa, ko veic pats bērns. Tas ir sasniedzams ar balsi, bet dažreiz tiek ieviestas repliku maiņas verbālie marķieri, piemēram, „mamma/Katja”. Tēmatiski un strukturāli bērna autodialoģi ir viņa un pieaugušo dialogu kopija. (Bazžina, 1989).

Šādi autodialoģi ir ļoti svarīgi tāpēc, ka, veidojot tos, bērns mācās uzmanīgi izvērtēties pret savu sarunas biedru replikām, ievērot viņa intereses, veidot adekvātus savstarpējos sakarus starp abu komunikācijas dalībnieku izteikumiem, tas ir nepieciešams nosacījums turpmākai saziņai ar vienaudžiem. Tādā augstāk minētie dati apstiprina L. Vigotska domu par to, ka bērns apgūst komunikāciju, pateicoties dialoga apguvei un līdzdalībai tajā. (Vigotskis, 1982)

Ja pieaugušais ir spējīgs virzīt un organizēt dialogu ar bērnu, bieži pielagojoties viņa interesēm un negaidītai tēmu nomainībai, tad komunikācijas veiksmīgums ar vienaudžiem ir atkarīgs, pirmkārt, no adekvāta un apmierinošam atbildēm uz sarunas biedru replikām. To bērni nesasniedz uzreiz, jo katrs no viņiem ir koncentrējies uz savu tēmu un tiecas iesaistīt tajā sarunas biedru.

A. Bordics norāda, ka dialogiskas runas veidošanas iekļauj šādas prasmes: prasmi klausīties un saprast bērnam teikto runu, atbalstīt sarunu, atbildēt uz jautājumiem un jautāt. Sakarīgas sarunvalodas līmenis ir atkarīgs no bērna vārdu krājuma un no tā, ka viņš ir apguvis valodas gramatiskas likumības. Sarunvaloda paredz arī prasmi kulturali uzvesties sarunas laikā, bet taktiskam, savaldīgam. A. Bordics šķir šādas dialogiskas runas veidošanas metodes - saruna ar bērniem un saruna - , aktualizējot pedagoga ietekmi uz bērna sarunu saturu, ka arī veicinot velmi uzzinat kaut ko jaunu.

Sarunvaloda ir saskarsmes līdzeklis tad, kad tā ir saistīta, saprotama, loģiska. Pirmsskolas vecuma bērni apgūst sarunvalodu ar pieaugušo palīdzību. Dialogiskas runas attīstība ir atkarīga

no domašanas, atminas, uzmanības, gramatisko likumību izpratnes, vardu krajuma bagatīnašanas.

Ir jāatzīmē, ka atsevišķas dialogiskas prasmes (runu adresācija sarunas biedram, uzmanības piesaistīšana, sažina labvēlīgajā gaisotnē) parādās tikai, pieaugušajam kontrolējot bērnu runas darbību. Ir jāveido apstākļi šīs prasmes ieviešanai ikdienā, veicinot bērnu pozitīvo dialogisko saskarsmi („Vienmēr ir patīkami sarunāties ar pieklājīgu cilvēku!”, „Man šķiet, ka visi bērniūsu grupa ir pieklājīgi un zina, ka uzrunāt citus cilvēkus.”).

Tādējādi var teikt, ka dialogiska sažina nav bērnam dota kopš dzimšanas. Dialoga apguve ir vairāk neka runas kompozīcijas apguve. Tas, pirmkārt, ir dialogiskas pozīcijas veidošana, aktīvas jautāšana un atbildes attieksmes pret partneri veidošana, prasme dzirdēt un saprast runātāju, piesaistīt viņa uzmanību sev un savai darbībai, interesēties ar sarunas biedru un būt viņam interesantam.

2.2. Sižetiskas lomā rotālas pirmsskolnieku dialogiskas runas attīstība

Pirmsskolas vecums ir rotālu vecums. Ir vispazīnams, ka pirmsskolnieki daudz un ar prieku rotālas, ka arī vieglāk pieņem pieauguša uzdevumu, ja tam ir rotālas forma jeb rotālu situācija. Par rotālas svarīgumu pirmsskolnieku dzīvē liecina gan ikdienas novērojumi, gan pedagogu pieredze, gan psihologu un pedagogu pētījumi, kuros ir noteikts, ka rotālai un, konkrēti, sižetiskajai lomā rotālai pirmsskolnieku attīstība ir svarīga nozīme.

Ļoti skaidro S. Jegorovs, pagatnes izcilākie didakti (J. A. Komenskis, I. Pestalocijs) rotāla saskatīja vienu no audzināšanas un mācību līdzekļiem. Rotāloties bērns paplašina savu redzeslokus, priekšstatus par apkārtni, attīsta runu, kopīgas rotālas bērns satuvina ar vienaudžiem. Rotālas ietekmes nozīmīgumu nosaka, pēc J. A. Komenska domām, tas, ka tā ir nepieciešama bērna darbības forma, kas atbilst viņa iedabai un tieksmēm (Jegorovs, 2000,43-69).

Līdz pat XX gadsimta sākumam Rietumeiropas bērnu psiholoģijā bija izplatīts viedoklis, ka rotāla ir tikai bērna psihisko īpatnību izteiksme, kuras attīstas neatkarīgi no tās. Pašlaik zinātnieki runā par rotālu kā bērnu specifisku darbību, kas ir sociāla pēc savas dabas un saturā, t.i., rotāla ir uzskatāma par „sociokultūras, nevis bioloģisku fenomenu”. Uzskatu izmaiņa par rotālas dabu ļauj interpretēt to kā darbību, kas noteic bērna attīstības dažādas puses (Elkonins, 1978.; Vigotskis, 1983.; D.Dzintere, I. Freiberga, Zaporožecs, 1986.; Vengers,1976.; Mihailenko un citi, 1987.).

Rotāla ir pirmsskolas vecuma bērna dzīvesveids. Rotāla bērns rada savu domu, jūtu un izjūtu pasauli... Rotāla viņš mācās, strādā, vēro, eksperimentē (Daina Dzintere, Inga Staigene. Rotāla-bērns dzīvesveids). D. Dzintere, I. Stangaine, pamatojoties uz Dž. Brunnera pētījumiem,

apliecina, ka berna runas veidošanas daudz atrak notiek rotalas konteksta, jo spele vienmer nes lidzi emocionalu slodzi, kas rada motivaciju iesaistities (Dzintere, Stangaine, 2007.).

E. Ozolina atzime, ka visgaišak berna iekšēja pasaule paradas rotalas. „, Mes sakam „rotalas”, ari berni ari lieto šo vardu, bet katram pie šī varda rodas savs jedziens. Mums rotala - nekas, joks, bernam - darbs, izprieca, vingrinašanas un savu speju parādīšana, vardu sakot, vina pasaule” (Ozolina E., 1991, 42).

Rotala saglaba un attista bernos berniškigo, ta ir vinu dzives skola un „attistibas prakse” (Rubinšteins, Rotala, ...), ta veido „tuvakas attistišanas zonu” un taja berns klust „it ka par galvu augstaks neka vinš pats ir” (Vigotskis L, 2001,74).

Berna runas attistibai ir svarigi, ka rotala ir patvaligas uzvedibas skola (L. Vigotskis, D. Elkonins), jo rotala katru bridi notiek berna atteikšanas no islaicigam velmem rotalas noteikumu izpildišanas laba.

Filozofs H. Gadamers atzime, ka rotalas modelis maca, kadai jabut kulturai un saskarsmei. Es nevis rotalajos, ka gribu, bet ieklaujos rotalas noteikumos. Rotala ir kustiba turp un atpakaļ, un prieku rada pats rotalāšanas process, ne tik daudz merka sasniegšana. Svariga rotalas iezime ir ta, ka rotala ir ari komunikativa darbiba, kas isti nepazist distanci starp to, kas rotalajas, un to, kas nolukojas spele.

Sižetiskas lomu rotalas ipatniba ir šķietamas situācijas veidošana un darbibu veidošana „iedomu lauka”. Ka teicis L. Vigotskis, rotalajoties, berns macas „apzinaties savu ricibu, zinat, ka katrai lietai ir sava nozime”. Sižetiskaja lomu rotala starp berniem veidojas lomu un realas attiecibas, kuras stimule bernu saskarsmi, rodas labveligi apstakli bernu runas attistibai. Lomu spele veicina valodas regulativas un planošanas funkcijas izveidi un attistibu (Vigotskis L., 1982).

Kopigajas speles berni macas apgut dialoga prasmes, maku saskanot savas darbibas ar citu bernu darbibam, savstarpejo sapratni un palidzibu. Vienlaikus viniem nepieciešams ieverot speles sižeta jegu, ko berni apzime ar vardiem (mes pusdienojam ...). Saskarsmes sarežģitiba ari taja, ka rotala berni darbojas vairakas lomas, saskano savas darbibas un attiecibas. Nereti tieši šo attiecibu del, tapat ka lomu sadale, izcelas stridi, kas pašiem jaregule. (RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009).

Butiska nozime rotalas attistošas nozimes izpratne ir domai, ka ta ietekme ne tikai berna visparigo psihisko un emocionalo attistibu, izzinas darbibu utt., bet ari berna socialas pieredzes un socialo attiecibu apguvi, komunikativas kompetences veidošanas un pilnveidi, prasmi izmantot valodu reala saskarsmes procesa, veidot dialogiskas attiecibas un dialogu ar citiem cilvekiem (pieaugušajiem un berniem). D.Dzintere uzsver, ka spele ir socializācijas līdzeklis, un rotala berns sak apzinaties savu “ES” (Dzintere, 1984, 57). Bernam ir butiski caur speli realizet

saskarsmi un dialogu ar apkartejiem, klustot esošajā sabiedrība pieņemtam un mīļam.

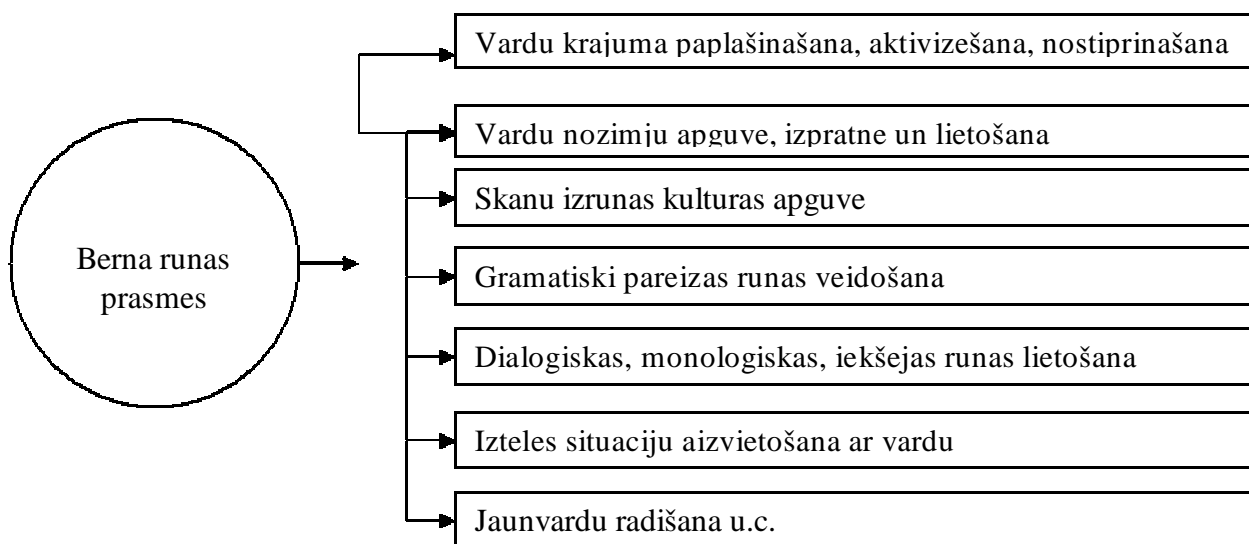
Attiecība uz petījuma merki un uzdevumiem rodas nepieciešamība noteikt spēles ietekmi uz bērna runas attīstību, konkrēti, uz dialogiskas saskarsmes veidošanu.

Pirmsskolnieks, kurš neprot spēlēt, neprot pilnvertīgi sazināties un nav spējīgs kopīgi rīkoties, viņš neinteresējas par vienaudžu problemām. Tāpēc viņam rodas komunikatīvas attīstības trūkumi (atsvešinašanās, agresīvas uzvedības izpausmes) (E. Smirnova, 69-74).

Pirmsskolas vecuma bērnu rotaļu un runas mijdarbības attiecība un savstarpējie sakari ir uzskatāmi. Bērnu rotaļu psiholoģisko un pedagoģisko petījumu dati liecina par to, ka rotaļa ir darbība, kas mainās visu pirmsskolas bērnības laikā, turklāt, neskatoties uz šķietamo līdzību, dažādu vecuma grupu bērnu rotaļu būtiski atšķiras. Rotaļa bērns apgūst visas valodas attīstības jomas. (RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009., 207.lpp.) (Skatīt 1.attēlu).

1. attēls

Bērna runas attīstības rotaļas

Dažādu autoru darbos bērnu rotaļu attīstība tiek pasniegta kā kustība no individuālajam pie kopīgām formām (D. Dzintere, A. Leontjevs, 1983.; Elkonins, 1999.; Mihailenko u.c., 1987.), katra no tām savu atspoguļojumu atrod apkārtnes pasaules apguves procesā un bērna sadarbība ar šo pasauli.

Ka minēts agrāk, rotaļa realizējas izzinas darbības, domāšanas un izteiles attīstība, tiek attīstīta orientācijas spēja ne tikai priekšmetu pasaulē, bet arī cilvēku un cilvēku attiecību pasaulē. Sadarbības (ar vienaudžiem un pieaugušajiem) laikā, stājoties ar viņiem daudzveidīgas attiecības bērns apgūst noteiktus uzvedības veidus, savstarpējo attiecību un saskarsmes normas

ar pieaugušajiem un vienaudžiem (Lisina, 2009). Rotala notiek komunikatīvo iemaņu pakāpeniska attīstība, saskarsmes panemienu apguve, kas sākuma realizējas tā sauktajās „didaktiskajās situācijās”, t.i., situācijās, kurās notiek mātes vai tēva un bērna, skolotāja un bērna, bērna un bērna utt. mijiedarbība.

Vajadzība pēc saskarsmes ar vienaudžiem, kas kļūst īpaši aktuāla pirmsskolas vecuma vidus posmā un vispilnīgāk realizējas rotālā. Veidojot iedomātas situācijas situatīvam lomām, bērns kopā ar vienaudžiem apgūst cilvēku savstarpējo attiecību sistēmu, kas rodas reālās dzīves situācijās, izziņot vēl ko plašāku – apkārtnes pasaules un saskarsmes sociālo telpu. Bērns rotālās (darbības) un saskarsmē ar vienaudžiem veicina noteiktu komunikatīvo runas darbību un dialogiskas saskarsmes modeļu veidošanos, kas raksturīgi konkrētai videi un saskarsmes situācijai, to turpmākajai nostiprināšanai saskarsmē ar apkārtni. Domājams, ka saskarsmē ar pieaugušajiem, vecākiem, bērniem un vienaudžiem gaitā bērnam pakāpeniski veidojas dialogiskas saskarsmes „modeļi - tipi”. Dialogiskas saskarsmes modeļi - tipi regulē bērnu valodas lietošanu dažādās komunikatīvajās situācijās un veido vienu no komunikatīvas kompetences sastāvdaļām.

Spēles attīstības pirmais posms – ir spēle ar priekšmetiem, kas saistīta ar priekšmetiskas pasaules, dažādu priekšmetu pazīmju un to specifisku funkciju apguvi. Otrais posms ir saistīts ar sižetiskajam lomām rotālām, kas atspoguļo „sociālās darbības sfēras” apguvi - cilvēku darbības, attiecību un cilvēku savstarpējas mijiedarbības jomas procesa attīstību un veidošanos. Atverta, attīstīta lomām spēle saturis ir izvirzīts nevis priekšmets un/vai priekšmeta izmantošana vai cilvēka veiktas izmaiņas, bet attiecības starp cilvēkiem tiek īstenotas caur darbībām ar priekšmetiem (D.B. Elkonins, 1989,323).

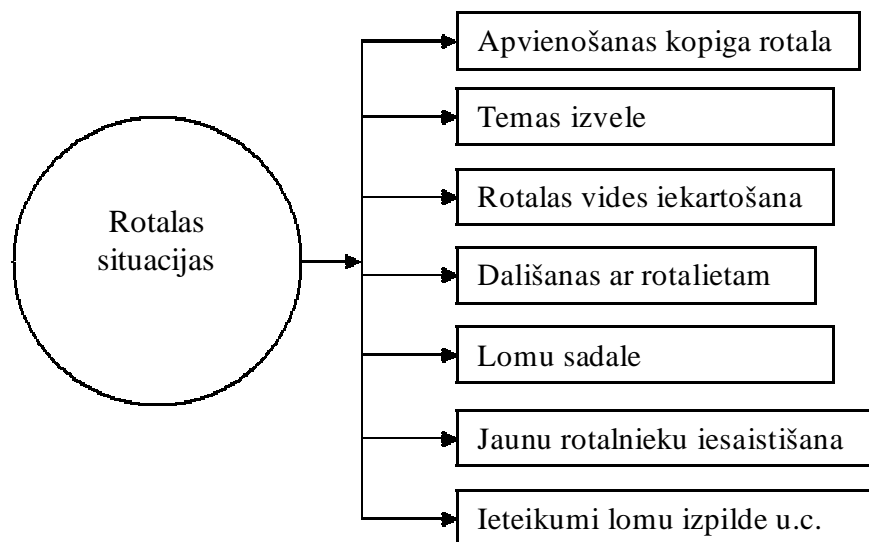
Bērnu rotālās attīstības trešais posms ir saistīts ar cilvēka darbību un attiecību apguvi (Mihailenko, Poddjakovs, Korotkova u.c., 1987., 14.lpp.). Daudzi pētnieki atzīmē, ka kopīgā sižetiskā lomām rotālā ir dominejošā rotālu forma no videjā pirmsskolas vecumā līdz vecākajam pirmsskolas vecumam (Elkonins, 1989.).

Lūkojoties pirmsskolnieku rotālās, var padomāt, ka bērnu vienaudžu rotālu mijiedarbības raksturs un forma ietekmē ne tikai sazinās saturisko pusi, kura ir pirmsskolnieku kopīgās rotālās nepieciešamā sastāvdaļa, bet arī nosauc pirmsskolnieku sazinās komunikatīvo struktūru. Lai realizētu, piemēram, kopīgu sižetisku lomām rotālu, ir nepieciešama noteikta darbības organizācija - nepieciešams norunāt, kāds būs sižets, sadalīt lomas, norunāt rotāla iesaistīto priekšmetu nozīmi, sadalīt priekšmetus atbilstīgi konkrētam lomām utt. Rotālās gaitā ir jāseko rotālās sižetam, noteikumiem un atbilstīgi šiem noteikumiem spēlēt savu lomām, jākontrolē un jāregulē partneru darbības rotālās laikā. Tāpēc šādai bērnu rotālās darbībai ir kopīgs vai interaktīvs raksturs, tā apvieno rotālās daļiņiekus ar sižetu un šī sižeta kopīgu realizāciju. (I. Freiberga, D.

Dzintere, 2009, 177) Gramata ir dota shema, kas sniedz ieskatu rotagas situacijas reālo attiecību regulēšanu (skatīt 2.att.)

2.attels

Rotalas situācijas reālo attiecību regulēšana

D. Elkonins savulaik izteica domu, ka „musdienu sabiedrība izverstu rotagas formu pieaugušajiem nav, to visu ir izspieduši un aizvietojuši, no vienas puses, dažādi maksas veidi, bet, no otras puses, – sports”(Elkonins, 1989, 314). Tācu, ka atzīme D. Elkonins, rotaga, būdama viena no musdienu bērnu svarīgākajām dzīves jomām, ir noteikts sociokulturāls fenomens, kurā tiek atveidotas sociālas attiecības starp cilvēkiem, turpinās bērnu dzīvi un tam ir dažas īpatnības (Elkonins, 1989).

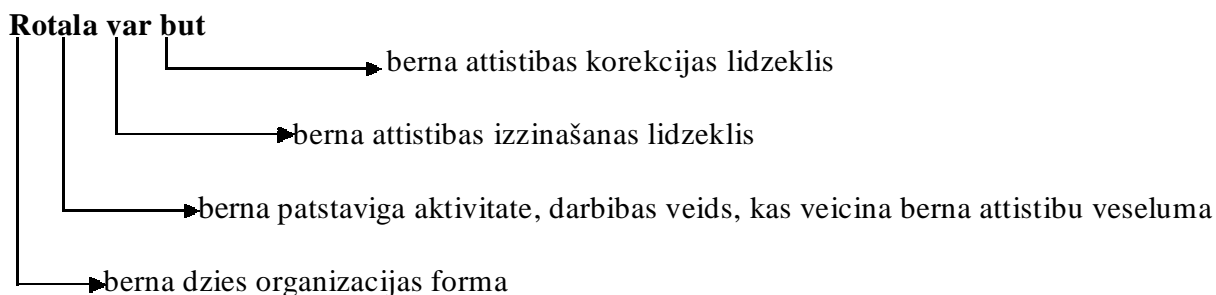
Pēc D. Elkonina domām, sižetisko lomu rotagu rašanās ir saistīta ar jaunu motīvu „rikoties kā pieaugušais” atrašanos (Elkonins, 1989,161). Elkonins un Zaporožecs atzīme, ka „lomu rotagas „uzplaukums” „sākas no četrpadsmit gadu vecuma” (Elkonins, 1989, Zaporožecs, 1986.). Kopīga sižetiska lomu rotaga, atšķirībā no individuālas lomu spēles, paredz: a) lomu rotagas dalībnieki izvelas vienaudzi (spēles partneru) kā nosacītas lomu pozīcijas neseju; b) katrā rotagas dalībnieka lomā darbība (priekšmets un saskarsme) ir virzīta uz vienaudzi un lomai atbilstīgu dialogu; c) notiek pakāpeniska atbrīvošanās no konkrētas situācijas, jo rotaga telpa ir nosacīta.

„ Nepieciešams atzīmēt, ka rotaga nav tikai statistiska saruna. Rotaga ir fenomens, kam grūti rast viennozīmīgu skaidrojumu. Nekad nevar paredzēt, kad un kā rotaga sāksies un beigsies, kādā virzienā tā attīstīsies. Radošajās rotagās bērni „parlec” no vienas situācijas otrā, īpaši neuztraucoties, vai lomu sarunām, rotagu darbībai ir loģiska secība. Un pārējiem rotagājiem ir tam jāseko, jāorientējas dažādās situācijās, kurās liela nozīme ir bērnu runas un komunikācijas prasmes.” (RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009, 109).

Sižetiska lomu rotala tuvina bērnu pieaugušo pasaulei vairāk nekā jebkurš cits darbības veids, jo tā modeļi attiecībā pieaugušo pasaulei (A. Arušanova, 2004,18). Spēlei ir daudzveidīgas funkcijas, kuru dēļ to izmanto kā bērnu attīstības, mācību, audzināšanas līdzekli (skat. 3.att.). (D. Dzintare, I. Stangaine, 2007, 20. – 21).

3.attēls

Rotalas funkcijas

Literatūra ir norādīta, ka lomu uzvedības un sižetisko lomu rotālu rašanos bērniem parasti fikse apmēram piecu gadu vecumā (Freiberģa, Dzintere; Vigotskis, Elkonins, 1978.).

Pirmsskolas vidējā vecumā grupa kopīgo rotālu galvenā raksturīgā īpašība ir sižetisko lomu rotālu nozīmes palielināšana. Ja salīdzina šādu rotālu ar pirmsskolas jaunkā vecumā bērnu grupas rotālu, tad nepieciešams parādīt bērnu rotālas darbības attīstības līmeņa izaugsmi, kuru speciālos pētījumos vērtē šādi: fragmentu skaits sižeta; apsplejamo rotālietu skaits; lomu skaits; prasme mainīt vārdus rotāla atbilstīgi to īpašībām; radoša sižeta risināšana; spēles nodoma stabilitāte u.c. (Repina, 1978.).

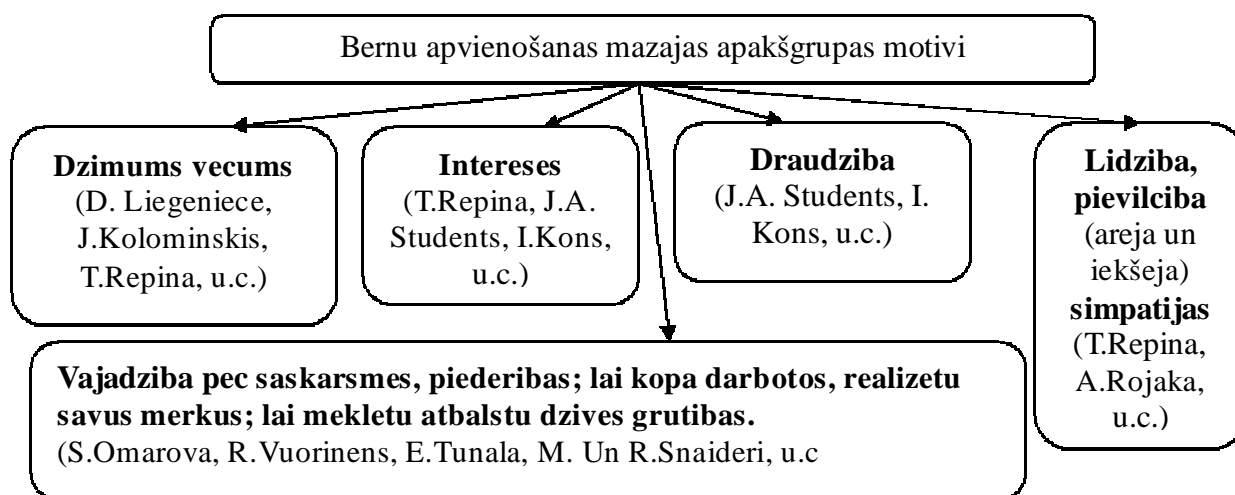
4-5 gadu veciem bērniem ir raksturīgas apvienības, kuras ir diviem - trīs bērni. Rotāla, kas apvieno lielu dalībnieku skaitu, paredz augstāku sociālās attīstības līmeni, prasmi ievērot rotālas partneru īpatnības un intereses, un tāpēc pieprasa sarežģītāku visu rotālas dalībnieku darbību koordināciju. Meitenes parasti rotālas grupas, kas sastāv no 2-3 cilvēkiem. Zēni rotālas izlaicīgi, grupas pa 4-5, bet tās grupas nav noturīgas. Jauktas rotālnieku apvienības parasti biežāk sastāv no diviem bērniem – zēna un meitenes (Repina, 1978.).

Bērnu rotālu sabiedrība ir likumsakarīga parādība, kas rodas pirmsskolas vienaudžu kolektīva. Pētnieki (Dzintere, Arušanova) raksturo rotālu kā bērnu sabiedrības organizācijas formu, kurā katrs bērns ienem noteiktu vietu. Tādā veidā rotāla tiek uzskatīta par pedagogisku parādību.

Pareizu saskarsmi nevar iemācīt tā, ka iemāca rakstīšanu un rakstīšanu. Nepieciešams vadīt saskarsmes veidošanu, organizējot bērnu dzīvi, ievērojot bērnu iespējas un intereses.

Pētnieki nosauc bērnu rotālu grupu veidošanas galvenos motīvus, tie parādīti 4. attēla (D.

Bernu apvienošanas mazajās apakšgrupās motīvi

Pirmsskolas vidēja vecuma bērnu sižetiskajās lomu rotaļās jau var pamanīt, ka bērns vairs necenšas konsekventi paust savu viedokli spēles situācijā un apzinās saviem lomai raksturīgas darbības sadarbībā ar citu rotaļas dalībnieka lomas darbību, šī apzina ciešāk nostiprinās vecākajā pirmsskolas vecumā. Ž. Piaže lielu verību piešķir tai sauktajai „centracijai”, ta raksturīga bērna attīstības noteiktiem posmiem, t.i., spēļai redzēt pasauli tikai no sava redzēšanas punkta un nespējai pieņemt citu personu viedokli, kas pausts par identisku paradīgam un priekšmetiem (Piaže, 1969.). Lomu rotaļās atvērta un pilna forma potenciāli ir balstīta uz sadarbības principu, tapec no rotaļniekiem prasīta „decentracija” – rotaļas situācijas apjēgšanu, ievērojot gan savu, gan partnera lomu. Kad bērni lomu rotaļās uzņemas citu cilvēku lomas, viņiem jārikojas un jārunā tā, ka to dara šīs lomas neseji reālajā dzīvē. Ka atzīmē D. Elkonins, tas paredz „zināmu decentraciju”, t.i., spēļu saskatīt rotaļā iekļautos priekšmetus un veikt darbības ar tiem atbilstīgi nevis tiešai attieksmei, bet gan saskaņā ar pieņemto lomu un citu rotaļnieku lomu pozīcijas (Elkonins, 1989,355).

„Raksturīgi, ka rotaļā bērnam rodas iespēja novertēt savas runas prasmes. Vadošā lomu nevar izpildīt tas, kurš neprot veidot dialogu, izdomāt jaunas situācijas, neievēro citu bērnu vajadzības. Lai izzinātu lomu sarunu iespējas bērna komunikatīvās kompetences attīstība, svarīgi ir:

- analizēt lomu sarunu (dialogu) saturu, struktūru;
- izzināt bērna runas individuālas izpausmes lomu mijiedarbības un jaunrades procesā;
- atklāt raksturīgākas situācijas, kuras bērni pastāvīgi vingrinās dialogiskās runas apgūvē.”

(RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009,151)

Lomu sarunu galvena forma ir bernu dialogs. Lai tas nodrošinātu viņu savstarpējo saskarsmi, runas sadarbību ar partneri (otru lomu), bērnam jāprot dažādas situācijas lietot saistošu valodu, jābūt atbilstošam vardu krajumam, jāprot jautāt, spriest un argumentēt, ieklausīties sarunu biedra teiktajā, turpināt viņa domu. Saruna informāciju rotānieks var precizēt, papildināt, pilnveidot. (RPIVA. I. Freiberga, D. Dzintere, D. Augstkalne, 2009, 155)

Sižetiska lomu rotāla ir svarīga bērnu pašatīstības joma, viņu komunikatīvās kompetences attīstības pamats. Tā attīsta prasmi orientēties cilvēku savstarpējo attiecību sfērā, spēju koordinēt sadarbību ar citiem cilvēkiem. Sižetiska lomu rotāla ir bērniem vispievilcīgākā darbība pirmsskolas vecumā. Tās pievilcība ir izskaidrojama ar to, ka rotāla bērns spēj visu. Šis stavoklis ir saistīts ar iedomātu situāciju. Rotāla paplašina pirmsskolnieka praktisko pasauli un nodrošina viņa iekšējo emocionālo komfortu. Tāpēc sižetiska lomu rotāla var kļūt par efektīvu bērnu komunikatīvo spēju un dialogiskas runas attīstības jomu, ja rotālas laikā tiks bagātināta bērnu rotāšanas un runas pieredze.

Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīzē ļauj secināt, ka dabiska un pierasta saskarsmes dialogiska forma cilvēks neiegust piedzimstot. Tā apgūst tāpat kā ikvienu citu darbības veidu – mijiedarbības procesā ar pieredzejušu partneri, komunikatīvās kultūras neseju. Prasme veidot dialogu ir jāattīsta. Svarīgs dialogiskas saskarsmes apguves līdzeklis pirmsskolniekiem ir sižetiskas lomu rotālas. Tajās tiek veidota prasme brīvi sarunāties noteiktos apstākļos, pareizi atrisināt konfliktsituāciju. Sižetiska lomu rotāla nodrošina bērnu komunikatīvās darbības maksimālu aktivizēšanu.

Augstāk minētais vēlreiz apliecina dialoga nozīmīgumu pirmsskolnieka personības attīstības procesā un pierādā, ka bērnu dialogiskas runas attīstībai pirmsskolas izglītības iestādē ir pievēršama liela uzmanība.

3. 4-5 gadu bērnu dialogiskās runas attīstības empiriskais pētījums

Veikta pedagogiskās, psiholoģiskās un valodniecības literatūras analīze nosaka, ka saskarsmes dialogiskā forma bērnam nav iedzimta. Tas veidošanas procesā ir „pirmsdialoga” („dueta”, „kollektīva monologa”) posms, koordinētu runas darbību, kas verstas uz sociāla kontakta uzturēšanu, resp., faktiskās sarunas, posms, praktiskās mijiedarbības posms, pakāpeniski pietuvojoties saturiskai dialogai, personīgi nozīmīgas saziņas apguvei. Dialoga apguve ir dialogiskās pozīcijas, aktīva jautātāja un atbildes attieksmes pret partneri izveide, prasme uzklaut un saprast runātāju, pievērst uzmanību sev un savai darbībai, interesēties par sarunas biedru un būt viņam interesantam.

Empiriskā pētījuma plāns sastāv no šādiem posmiem (dalam):

1. Bērnu novērošana rotaļu laikā:

- raksturot tipiskas komunikatīvas situācijas, kas rodas sižetiskajās lomu rotalās;
- noteikt dialogu, kas raksturīgi bērnu vienaudžu kopīgajām rotalām, veidus un īpatnības;
- atklāt komunikatīvi dialogiskos modeļus bērnu sižetiskajās lomu rotalās.

2. Bērnu dialogiskās runas attīstības līmeņa diagnostika.

3.1. Empiriskā pētījuma 1. posma novērojumu raksturojums un analīze

Pētījumu dati, kuri iegūti novērojot tā saucamo brīvo rotaļu mijiedarbību un bērnu runas saskarsmi, t.i., saziņu, kas veidojas starp bērniem laikā, kas pirmsskola ir atvelets patstāvīgam rotalam un nodarbībam, ir ārkārtīgi nozīmīgi un nodrošina objektīvu pētījuma datu izziņāšanu.

Izvirzīto uzdevumu realizēšanai tika izmantota dabiska novērošana (novērotājs neiejaucas bērnu rotalās). Novērošanas mērķis bija vērot pirmsskolas vecuma bērnu runas un rotaļu darbību dažādās rotaļu situācijās, ko neregulāri skolotājs.

Novērojumi ilga 4 nedēļas un tika veikti pirmsskolas rotaļu telpā 4,5 – 5 gadus vecu bērnu grupā. Bērniem ierastajā laikā, kas dienas režīmā ir paredzēts rotalam, tika piedāvāts parrotāties ar vienaudzi. Bērnu rotaļu darbību novērojumi tika fiksēti protokolā, runas ieraksti tika veikti ar diktofonu palīdzību, kā arī tika konspektēti rotālas gaita. Iepriekš tika dots laiks, lai bērni pierastu, ka netālu no viņiem atrodas skolotājs, kā arī vairākas dienas bērni redzēja plejēru, kura ir iemontēts diktofons. Plejērs tika parādīts, tika izskaidrots tā darbības princips, lai bērnu interese par šo priekšmetu tiktu apmierināta. Turpmāk bērni, kas bija aizraušies ar rotaļu visbiežāk nepievers uzmanību netālu no viņiem sēdošajam un rakstošajam pedagogam, jo

berniem tika dots laiks, lai pierastu pie šādas situācijas. Autore bērniem skaidroja, ka raksta nodarbību planu, konspektus u. tml., tapec lūdza kadu laiku viņu netraucēt, ta ka ir ļoti aizņemta un šajā laikā neko nedzird.

Kopuma novērojumi 4,5 – 5 gadus vecu bērnu rotaļu darbība ļauj nosaukt šādus rotaļu tipus: rotālas „līdzas”, kuras aizņem nelielu bērnu rotaļu laiku, un kopīgas rotālas, kuras, sākot no pirmsskolas videjas grupas vecuma, ir pārsvara par citiem bērnu rotaļu veidiem.

Saskaņā ar pētījuma uzdevumiem tika fiksēti bērnu dialogi sižetiskajā lomu rotaļā. Rodas jautājums par to, ko videja pirmsskolas vecuma bērns tiecas pateikt sižetiskajā lomu rotaļā, kāds ir lomu, kuras uzņemas bērni un kuras viņi īsteno rotālas, pamatsastāvs.

Novērojumu dati liecina, ka 4,5 – 5 gadus vecu bērnu lomu rotaļā visbiežāk tiek noteikta, balstoties uz priekšmetisko vidi un rotaļu materiālu, ko izvēlas bērni, īpatnībā. Ta meiteni S. un E. rotālai „Mates un meitas” (skat. protokolu Nr.1, pielikumos) pārsvara ir priekšmetiskas mijiedarbības raksturs, kas ir noteikts ar rotaļu zonu atrodamajiem priekšmetiem. Sākuma meitenes saruna, ka tiks sadalītas lomas: lelle, ko viņas izvēlejušas rotālai, bus maza masiņa, viena no meitenēm bus viņas masa, otra – abu mamma. Tācu turpmākās viņu darbības noteica tikai rotaļu materiāla, kas atradās netālu (lelle, trauki, pulkstenis un talrunis), īpašības. Tapec lomas, kuras uzņemas meitenes, tika veiktas caur darbību, kas raksturīgas šiem priekšmetiem: mamma un vecāka masa bāro lelli (jaunāko meitu/ masu), vēlāk rotāla pēc kartas tiek iesaistīts pulkstenis un talrunis.

1. protokols (1.meitene – S., 2.meitene – E.)

1.(S.) – Nu, luk, nac, nac, šurp. Darīsim ka toreiz, labi?

2. (E.) – Ar lelli, ja?

1. (Nem lelli.) – Ta, lelle – masa, es – mamma, tu – masa.

(E. nem traukus un liek tos uz galda, meitenes kopa bāro lelli.)

2. – Nu, mamma, pabārosim meitinu. Vīna jau apēda zupu, dod kotleti.

2. (Nem no plaukta otru lelli - zidainīti) - Ne, labāk es savu pabāroju no sākuma.

2. – Tulīt pabārosim. (Novāc lelli no galda un iekāto zidainīti.)

1. – Ai, ai! Ne, labāk es! Nu, ko tu pānemi, mums tācu tā ir meitīna un tu esi meitīna, novāc.

2. – Bet es, labi novākšu.

1. – Ta, spēlesimies kopa. (nem lelli un atkāl apsedīna pie galda.)

2. – Labi...

1. – Klausies, var pie pirksta kruzīti pielikt un vīna pati dzers, it ka ...

2. – A-a! Tiešām!

1. – Ta arī izdarīsim! (Cenšas uz pirksta uzāket kruzīti.)

2. – Ta vīna nokritis. Pameģinī šīta!

1. – Piebidi tuvāk galda, tad nenokritis.

2. – Mammit, vīna jau padzeras, liekas, tagad grib gūlet.

1. – Labi, lai pagul, es jau gultu sakļaju. (E. nes lelli, kopa apgūlda gulta, S. To apsedz.) ... utt.

Šie noverojumi liecina par to, ka meitenes uztēmas lomas verbāli, kas raksturīgs attīstītai lomu rotālai, tā tiek noverota rotāla divas reizes – rotālas sakuma un beigās.

1.(S.) – Nu, luk, nac, nac, šurp. Darīsim ka toreiz, labi?

2. (E.) – Ar lelli, jā?

1. (Nem lelli.) – Ta, lelle – masa, es – mamma, tu – masa.

2. – Nu, mamma, pabarosim meitīnu.

Iepriekš minētie rotālas fragmenti rāda, cik grūti ir šī vecuma bērniem īstenot sadarbību lomas, bērni pastāvīgi pariet uz priekšmetisko mijiedarbību ar rotālietām. Bērnu lomas ir zināms fons, uz kura attīstās vīnu rotālas ar daudzkārt atkārtotām un ar lielu aizrautību veicamām darbībām ar priekšmetiem, bet pilnīgas lomu mijiedarbības nav. Tas skaidrojams ar to, ka bērnu dialogs galvenokārt atspoguļo rotālnieku attiecību reālo plānu un vīnu mijiedarbību ar priekšmetiem, kas to pavada un virza.

Līdzīgs raksturojums ir attiecināms arī uz sižetiskajām lomu rotālam „Veikals” (2. pielikuma.2.protokols) un „Slimnīca” (2. pielikuma 3.protokols).

Rotāla „Veikals” (2.protokols). Bērni rotāļās spēļu stūrīti, kur atrodas svāri, kase, atsvarī, plastmasas augļi un darzeni, mazas paciņas u.c. Šī rotāla rāda, ka bērnu rotālu darbības centra ir priekšmeti, kas paredzēti pārdošanai, operācijām ar svāriem, skaitīkli u. tml., bet attiecības starp cilvēkiem (pardevejs-pircejs), kuras bērni stājas, ieperkoties veikālā, tiek atvīrīzītas otrāajā plānā. Bērnu rotālu aktivitāte ir koncentrēta galvenokārt uz bērnu pienēmtās lomas darbības apgūvī un tīkai retos gādījūmos uz lomu attiecībām. Turklāt rotāla ir vērōjāma verbāla lomu sadalē. Uzruna pēc lomas parādās, kad rotāla īesaīstās vēl vīna meītene S., pēc tam arī otrāī meīteneī un zenām arī ir vērōjāmas vāīrakas uzrunas pēc lomas.

Pēc noverōšanas var nosaukt šādās vīdejā pirmsskolas vecuma bērnu **sižetiskas lomu rotālas dialogiskas runas īpatnības**:

1) rotālu situācijas, kas bērniem ir mazpazīstāmas, lomas nesadala verbāli, bet tiek atklātas caur rotālas atribūtiem.

Ka piemēru var mīnēt īzrakstu no rotālas „Policīsti un vadītāji” protokola (2. pielikuma4.protokols). Rotāla piedalās zēnī R., I., L., F. R. un I. panēm no plaukta nuju – zīzli, L. un F. Rotāļās blakus, telōjot mašīnu vadītājus ar rotālu stūrēm.

I. – Es bušu policīsts.

R. – Nu es pirmāīs panēmu, es bušu.

I. – Mes abī busīm, es bīēzī redzeju vīnus dīvātā.

F. – Bet musu mašinu apstadināja, viniem tada lieta bija, kas atrumu mera, aizmirsu, ka to sauc.

L. – Ja, tiešām, viniem tada lieta ir.

I. – Pagaidiet! (skatas rotalu plaukta, nem no plaukta plastmasas amuru.) Es bušu ar šito, bet tu (dod R. nuju) apstadinasi. ...utt.

2) gandrīz visas rotalas ir noverojams organizatoriski lietišķais komponents, kas rodas starp rotalniekiem un rotalas sakara, t.i., rotalu darbības metakomunikatīvais aspekts. Metakomunikatīvas attiecības ir parādītas ar bērnu runas mijiedarbību, kas nodrošina rotalas sižeta attīstību, plānošanu un rotalas darbības apspriešanu starp rotalniekiem. Ka piemēru autore min dažas replikas no dialoga rotala „Policisti un vadītāji”.

F. (uzruna L.) – Es tevi apdzišu, žžž (iziet L. priekšā), man ir BMW, es ar 100 km braucu.

L. – Nu tad tevi arī apstadinās, es normali braucu, ko tu stavi, neredzi, viņš nepareizi brauc (veršas pie I.).

D.B. Elkonins pieņem, ka „sižetu attīstība nenoveršami attīstīs rotalu darbības organizatorisko pusi, kas aizņem aizvien vairāk vietas un laika un ir pretruna ar paša sižeta izspēli.” Tapeč „sižeta izspēli” ir sašaurināts raksturs. Ta, piemēram, 4. protokola runas materiāla analīzē rādā, ka pie bērnu runas mijiedarbības, kas pavada rotalu „Policisti un vadītāji”, uz lomu dialogu, kura ir inscenēts rotalas sižets, ir attiecināmas tikai 4 replikas, pārējās 26 ir metakomunikatīvi izteikumi, kas nodrošina bērnu reālās darbības rotala un to attiecības rotala. Piemēram, policista lomu izteikumi: „1. – Jus braucat nepareizi, maksājiet sodu – 20 latu” un vadītāja: „2. – Nu ne, es tik ātri nebraucu, te nav zīmes” un nakamie metakomunikatīvie rotalnieku izteikumi: „Es bušu policists!”, „Nu es pirmais panemu, es bušu!”, „Busim abi, es bieži redzeju, vīni divatā stāv”, „Bet, kad musu mašīnu apstadināja, viniem tada lieta bija, kas atrumu mera, aizmirsu, ka to sauc.”

Metakomunikācijas pārsvars var tikt skaidrots ar to, ka sižetiskā lomu rotala paredz ne tikai reālu partneru mijiedarbību un saziņu starp viniem, bet arī nosacītas rotalnieku lomas, reālās un nosacītas rotalnieku darbības, kas pakļautas bērna priekšstatam par pieņemto lomu. Lai īstenotu lomu rotalu prasā ne tikai iztēli, bet arī gatavību domās iztēloties un analizēt nosacīto rotalas situāciju, kura realitātē neeksistē. Tas izraisa verbālu darbību apspriešanu, un paskaidro lomu rotalas metakomunikatīvā aspekta pārsvaru par lomas aspektu.

Ieverojams lomu rotalas metakomunikatīvā aspekta pārsvars par rotalas sižeta „inscēnējumu” ir atzīmēts praktiski visas divās videjās pirmsskolas vecuma bērnu grupās noverotajās rotalās. Iegūtie rezultāti par runas mijiedarbības metakomunikatīvā (reālā) un lomu plāna attiecību sižetiskajās lomu spēlēs ir dota tabulā (skat. 1.3. pielikumu).

Ka liecība tam, ka bērni rotalnieki uzskata sevi un vienaudzi par nosacītas pozīcijas neseju, ir mināma lomu verbālā pieņemšanā, lomu uzrunās un lomu dialogs. Autore apskatīja šīs

situācijas, izmantojot noverojumu materialus.

1.protokols. Rotala „Gimene ar lelli”. Dialoga ir verojama verbala lomu sadale (mamma, meita, lelle - masa) un atseviškas lomu uzrunas: „Nu, mamma, pabarosim meitinu!” vai „Nu, mamin, vina jau padzeras.” Ir noverots iss lomu dialogs. Verbala mijiedarbiba sastav no 40 izteikumiem, tai skaita 5 atseviškiem lomu izteikumiem.

2.protokols. „Veikala”. Runas mijiedarbiba berni verbali nosauc savas lomas, istenojot rotalas darbibu (pardevejs – kasieris - pircejs). Bernu uzrunas cits citam tiek istenota, izmantojot personvardus „F, J.”, jautajot „Ko vajag?” un pavelot „Dod piecus latus”. Verbala mijiedarbiba sastav no 42 izteikumiem, no tiem 4 lomu izteikumi. Lomu dialoga ir tikai dažas replikas.

3.protokols. „Pie arsta”. Ir verbala lomu nosaukšana „Viens dakteris kabineta nevar but, vajag divus dakterus”, rotalas darbibas vispirms saistitas ar lelli; apskata slimnieku, izraksta recepti, bet pec tam veic darbibas ar berniem un citam rotallietam. Kopa ir 50 izteikumi, tai skaita 5 lomu izteikumi. Ir dažas lomu uzrunas slimniekam.

4.protokols. „Policisti un vaditaji”. Verbalas lomu nosaukšanas nav, toties ir lomu uzrunas: „1. – Jus braucat nepareizi, maksajiet sodu – 20 latu” un „2. – Nu ne, es tik atri nebraucu, te nav zimes”, berni tiek uzrunati nosaucot vardus. Kopa ir 30 izteikumi, no tiem 6 lomu izteikumi. Lomu dialogs ir ierobežots ar dažam savstarpeji saistitam replikam.

5.protokols. Sakotneji arsta loma tiek noteikta, izmantojot atributus (piemeram, balta cepurite bernam galva, medicinas instrumentu komplekts). Lomu uzrunas dakterim tiek istenotas, izmantojot vardu „dakter”, slimnieks tiek uzrunats uz jus („noperciet, nestaigajiet”, bet pec tam vienkārši sauc bernu varda „I., tu pie mums atnac”). Kopa ir 54 izteikumi, no tiem 24 ir lomu izteikumi.

6.protokols. „Spele ar lellem”. Divas meitenes rotalajas ar lellem un sarunajas speles laika. Personažu lomu apzimejumi rodas speles gaita „Ta ir tava meita, ta ir mana”, „Tas ir musu meitas”. Kopa ir noveroti 35 izteikumi, lomu uzrunu nav, nav ari lomu dialoga.

7.protokols. „Frizetava”. Ir verbala lomu nosaukšana. Kopa ir noveroti 36 izteikumi, no tiem 13 var nosaukt par lomu izteikumiem, jo tiek izteikti pieklajigi, klientu uzrunajot uz „jus”(sedities, jums piestaves u.c.). Ir lomu dialogs.

8.protokols. „Skola”. Verbala lomu nosaukšana ir verojama trim berniem, trešais berns veic lomu darbiba bez tas verbalas nosaukšanas. Rotala atri beidzas. Kopa noveroti 16 izteikumi, no tiem 8 ir lomu izteikumi.

9.protokols. „Darza”. Meitene un zens izspele sižetu „Darbs darza”: laista dobes. Nav lomu nosaukšanas. Kopa – 9 izteikumi. Lomu izteikumi netiek izmantoti.

Ka liecina noverojumi, sižetiskajas lomu rotalas videja pirmsskolas vecuma berni ne vienmer verbali pienem savu lomu. Lomu darbibas tiek veiktas galvenokart bez tieksmes uz

lomu mijiedarbību. Rotala attīstas darbības plānā, t.i., darbību izpildēs, situāciju joma. Lomu dialogs un lomu runas mijiedarbība ir vērojama tikai reizēm (daži fakti) un tos pavada metakomunikatīva mijiedarbība. Zemāk dotā attēls parāda šīs sakarības. (sk. attēlu 5 un piel.1.3)

5.attēls

Metakomunikatīvo un lomu izteikumu attiecība

Pēc veiktas teoretiskas literatūras analīzes un sižetisko lomu rotālu noverošanas autore konstatēja, ka bērni aktīvi iesaistās runas dialogiskajā mijiedarbībā rotālu procesā. Tas ir noverojams šādas **dialoga funkcijas**:

- a) **verbāls lomu sadalījums**. Tas tiek īstenots apspriešanas un lomu izveles gaitā, respektējot vienaudža (-u) vēlmes vai vēlēšanos uzņemties kādu noteiktu lomu.

2.protokols. Rotala „Veikals”. Piedalās divi zēni un viena meitene.

F. – Nenemiet, tu tūc neesi pardevejs!

S. – Es, F., arī esmu pardevejs.

F. – Zini ko? Pardevejs un kasieris ir te (rāda uz svariem un kasi). Saprati?

S. – Es bušu kasieris, jā?

F. – Labi.

Ir jāatzīmē, ka sakuma, sadalot lomas, notiek divu rotālas dalībnieku (zēnu) pozīciju sadursme, tas vērojams dialoga replikā (1,2). Vēlāk viens no dalībniekiem, inscenējot dialogu, parliecina partneri par citas lomas pievilcīgumu, izmantojot (diezgan sekmīgi) savdabīgu dialogisku taktiku, un parvar vienaudža vēlmi uzņemties viņa lomu. Turklāt dialoga iniciators vēlas rotālaties kopā, sarunāt ar vienaudzi un ieinteresēt viņu, izmantojot tādā panēmienu kā jautājumi uzrunas formā vienaudzim (Zini ko? Saprati?) un lieto bērnu runa ļoti izplatītu

iedarbības uz adresātu un uzaicinājuma kopīgi darboties veidu „iesim...”, ka arī uzskatāmi parāda adresātam velamo lomu, resp., izmanto rotāla iesaistītos priekšmetu atribūtus (skat. 3.repliku), darbības, ko pavada skanu un runas žesti (sit pa kases aparāta pogām).

Noverojumi (2. pielikums 1., 5., 6., 7., 8.protokols) liecina, ka lielākoties rotālas lomas uzņemšanas tiek īstenota, bērniem rotājoties, bieži vien tā iekļaujas personāžu lomas, to mijiedarbība un lomu izteikumos. Luk, daži piemēri:

1.protokols. *Divas meitenes rotālas ar lelli, galds, kresli un trauki.*

1. – Nu, nac šurp, nac! Darīsim ka tad, labi?

2. – Ar lelli, jā?

1.(Nem lelli.) – Ta, lelle – masa, es – mamma, tu – masa.

2. Nem traukus un uzliek tos uz galda, meitenes kopa baro lelli.

2. – Nu, mamma, pabarosim meitu. Viena jau pāda zupu., dod kotleti.

6.protokols. Rotāla „Lelle slimnīca”. *Divas meitenes rotālas ar lelli.*

Viena meitene nem lelli un pieiet pie galda, pie tā sēž otra meitene:

1. – Tu taci neesi slimnīcē. Ko tu panēmi?

2. – Ai, es lelluku panēmu.

1. – Ne, viens dakters kabinētā nav. Vajag divus dakters.

2. – Es arī bušu dakters.

1. – Jā, viena kabinētā bus divi dakteri.

2. – Nu jā, tu un es. Tas ir tavs klausiklis, mans – zilais.

Var minēt vēl daudz piemēru, un tie visi apstiprina faktu, ka rotālnieku dialogiska mijiedarbība ir iekļauta rotālas lomu plāna izveides procesā, nosaucot nosacītas lomu pozīcijas.

b) nosacītas rotālu telpas vai rotālas situācijas atveide.

13.protokols. Zens un meitene izspēlē darza darbu sižetu: laista dobēs un puķes. Verbāli lomas nosauktas netiek.

1. – Nestaigājiet, nestaigājiet te. Mums ir darzs.

Meitene izlika uz grīdas dažas rindas no zāliem, dzelteniem klucīšiem un sarkaniem mozaikas apliem. 2. – Te ir dobēs ar sipoliem un gurkiem, bet te aug aboli.

3. – Bet tā ir struklaka, struklaka tāda, lai laistītu. (Blakus zens liek koka klucīšus vienu otram virsu.)

3.protokols. Rotāla „Arsts pieņem slimniekus”.

1. – Ejām, spēlēsim slimnīcā.

2. – Mēs te nespeļējam, mēs pie galda spēļējam.

1. – *Mums ir slimnīca.*

c) atsevišķu nosacītas situācijas fragmentu aizstāšana ar runu, nosacīto notikumu

secibas paplašinašana.

3. protokols. Rotala „Pie arsta”.

1. – Jau nakts. Ne, laiks, rits pienacis.

2. – Nav vel rits, vel nakts.

1. – Vinam astite vel sap.

2. – Es vinam iepoteju, bet vinam vel sap.

1. – Mugurina vel sap.

1. – *Vel vinam acs sapes.*

1. – Labi.

1. protokols. Divas meitenes rotalajas ar lelli, baro to, liek gulta. Viena no meitenem ir pienakusi pie plaukta, uz kura ir pulkstenis.

1. – Ja, pareizi, cik pulkstenis, skaties, jau 5 (groza pulkstena raditajus). Laiks pastaigaties.

2. – Jau? Iesim tagad?

1. – Piezvanišu draudzenei, uzzinašu (nem klausuli).

1. – Tagad jau ir seši (*parbida pulkstena raditajus*).

Minetie piemeris rada, ka rotalniemu dialogiskajam mijiedarbiba notiek kopiga nosacitas rotalas situacijas verbala atjaunošana. Rotalniemi attista sižetu, izmantojot nosacitu epizožu, kuras vini atveido metakomunikativajam dialogam rotalas gaita, pectecibu. Var atzimet, ka, mainoties epizodem, parasti tiek tadi vardi ka „ta, jau, viss jau, tagad, labi” u.c.

Tatad var nosaukt šadu 4-5 gadus vecu bernu sižetisko lomu rotalu dialogu ipatnibu – berni aizvieto runa ne tikai rotalas darbibas, bet ari veselus notikumus vai rotalas situaciju fragmentus, kas nevar tikt realizeti uzskatami. Šo ipatnibu atzime ari petnieki N.J. Mihailenko, N.A. Korotkova.

d) **kopigas rotalas koordinacija: dalibnieku uzmanibas piesaistišana** (- Vlad, Vlada, šurp skaties, luk, tur vina...), **kopiga darbibu planošana** (izplatita partnera uzruna šaja gadijuma – Darisim, bet darisim ka tad...), **rotalas darbibu korekcija**.

Bernu dialogos ir atrodami vertejoši izteikumi, kas kalpo rotalas koordinešanai, tos var iedalit šadas grupas:

- partnera piedavajuma emocionals novertejums: 1. – Klausies, var pie pirksta kruziti pielikt un vina pati dzers, it ka... – 2. – A-a! Tieša-am!
- negativs partnera izteikumu novertejums (negativa attieksme): 1. – Mes lupatas edisim, vai? – 1. – Lupatas need...
- negativs partnera darbibu vertejums (negativa attieksme): Ko tu stavi, neredzi vinš nepareizi dzena...
- pozitivs savu darbibu rezultatu un negativs partnera darbibu rezultata vertejums: - Nu,

luk, tevi tulit apstadinas, es normali braucu, ko tu stavi, neredzi vinš nepareizi dzena...

- kopigs citu bernu darbibu, kas iejaucas speles gaita, vertejums: 1. – Nu, ko jus atkal lienat? Tulit nomidisi! – 2. – Neredzi, mums te dobe.

Var atzimet, ka vertejoši izteikumi ir bernu dialoga metakomunikativa aspekta ieverojama dala, tie zinama mera ietekme rotalas attistibu.

Autore secina, ka 4-5 gadu vecu bernu sižetiskaja lomu spele dialogam ir daudzveidigas funkcijas.

(3) Autore ir noverojusi, ka dialogu, kas pavada bernu lomu rotalas, komunikativaja struktura ir atrodami komunikativie dialogu modeli „pamudinajums darbiba – attieksme pret partnera ieteikumu”, „jautajums - atbilde” un „zinojums – attieksme pret zinojumu”. Turpmak nosauktie dialogu modeli tiks apskatiti plašak.

Pamudinajuma dialoga modelis:

a) „piedavajums kopigi rotalaties, darbiba – piedavajuma pienemšana, t.i., reakcija uz pozitivu piedavajumu”.

1. – Ta, spelesimies kopa. – 2. – Labi!
3. – Luk, šo te nemsim. – 4. – Ja, paskatīsimies, kas tur ...
5. – Vajag šeit visu parmeklet, ja? – 6. – Paskatīties, ja?

Uzmaniba ir japieversš ari faktam, ka atbildes replikas tiek pausta ne tikai pozitiva attieksme pret partnera piedavajumu (skat. 2.repliku), bet diezgan bieži ari runataji attista vai precize partnera piedavajumu, vai apstiprina to, izmantojot tam jautajuma partikulas „tiešam? ja?”, ar kuram vini pieverš sarunas biedra uzmanibu un mudina to atbildet apstiprinoši vai noraidoši.

b) „piedavajums noteikta veida istenot kopigu darbibu – piedavajuma pienemšana vai noraidoša attieksme pret piedavajumu un kontpiedavajums”:

- Mes it ka busim mašina.
- Ne, mes blakus, mes uz veikalu ta gajam.

Pamudinajuma dialogiska modela esamiba parada bernu tieksmi sadarboties ar vienaudžiem. Par ši piedavajuma apstiprinajumu var tikt uzskatiti dialogiski izteikumi – replikas, kuras ir dažadi lidzekli, kas pamudina partneri sadarboties. Pie šadiem dialogiskiem izteikumiem – replikam ir pieskaitams plaša paveles izteiksmes „*darisim, darisim kopa, klausies, paskatīsimies*”, uzruna varda un ievadvardu „*zini, redzi*” un partikulu „*tiešam, ta, ta tacu*”, kas pamudina sniegt apstiprinošu atbildi, piekrist runataja viedoklim vai piedavajumam, lietojums. Nosauktie fakti skaidri parada bernu velmi sadarboties.

Komunikativais dialogiskais modelis „zinojums – attieksme pret zinojumu” tiek realizets šadas dialoga vienibas:

a) „zinojums, kas attēlo atsevišķu rotālas situācijas nosacītu fragmentu – attieksme pret zinojumu”:

1. – Vina vel nav izvarījusies. – 2. – Bet nekas šausmīgs, pēc tam paēdisim.

1. – Nu, viņam acs sap, iezied ziedi. – 2. Tūlīt ieziedīsim viņam aci.

1. – Vina vel... Viņai mute sausa, dzert grib. – 2. – Mute viņai jāsaslapina un jāapsien ar slapju lupatu.

1. – Vina slikti gul (*nem lelli, pagriež gultina*).

1. – Ja, slikti gul vispar, viņai vajag jau celties.

2. – Vel nakts. 1. – Jau laiks, rīts pienācis. – 2. Ne, vel nav rīts, vel ilgi bus nakts.

1. – Nestaigājiet, nestaigājiet šeit. Mums ir darzs. – 2. Te dobes ar sipoliem un gurkiem, bet te – zemenes (*noliek da;zus sarkanus rīnkus no mozaikas*). 1. – Bet tā ir struklaka, struklaka tāda ar udeni, lai laistītu. (*Blakus zens liek koka klucīšus vienu otram virsu*).

Dialogi, kuros iesaistās bērni rotālas laikā, ir sarunas biedru kopīgs ieguldījums rotālas sižeta attīstībā.

b) „zinojums ar merķi pieverst uzmanību kādam priekšmetam, kas tiek izmantots rotāla – jautājums, vai pareizi ir saprasts zinojums”:

1. – Luk, ko es panemu ... (*parada pulksteņi*) – 2. Pulksteņi?

c) „zinojums, kas raksturo rotālas fragmentu – attieksme pret zinojumu, to papildinot”:

1. – Astīte viņam sap. – 2. – Es viņam iepoteju poti, bet viņam sap vel.

d) „zinojums par darbību rotāla – zinojuma izraisīts jautājums”:

1. – Nu, viņam acs sap, iezied ziedi. – 2. Bet man pilieni ir jāpilina, dakter?

e) „savstarpējs bērnu zinojums par savām darbībām vai lomu, ko viņi ir uzņēmušies”:

1. – 2. Nu viss, mēs iesim. – Nu viss, pietiek viņam ... arstet.

1. – Tagad viņai ar lampu paspīdēšu. – 2. – Bet es viņam termometru ielikšu.

1. – Ja, mana tagad edis. – 2. Bet mana jau paēda, mēs iesim pastaigāties.

f) „zinojums, kas raksturo rotālas momentu – darbība, ko izraisījis zinojums”:

1. – Mugurina vel sap. – 2. – Dod viņu, es paklausīšos.

Iepriekš minētie dialogisko modeļu veidi rāda, ka iespējamas reakcijas 4 – 5 gadu vecu bērnu dialogos ir daudzveidīgas, kaut arī frāze, ko viens bērns pateicis rotālas laikā, ne vienmēr ir likumsakarīga atbilde uz iepriekšējo partnera repliku. Visbiežāk zinojums-replika ir ne tikai verbāls zinojums, bet arī atbilstoša darbība. Tā ir dialogu, kuros, pēc N. D. Arutjunovas vārdiem, apvienoti „vardi un darbi” (turpat, 654-655), īpatnība, kad viena bērna zinojums saņem ne tikai atbildes reakciju no cita rotālas dalībnieka pusēs, bet arī stimulē rotālas attīstību.

Diezgan daudzveidīgi šā vecuma bērnu dialogos ir parstāvēta dialoga „jautājumu – atbildes” forma:

a) visparīgs jautājums, lomas sadalot, vai kads specials jautājums rotālas laikā:

1. – J., varbūt tu arī kaut kā strādāsi, plauktus kartosi, labi?

2. – Ne, es nekartošu, es pirkšu.

1.- Kas vajadzīgs pēc potes, ko? – 2. – Vārtīti uzlikt, apziest.

b) jautājums „ko darīt?” – kopīgas darbības piedāvājums:

1. – Nu, ko dari? – 2. – Es apziedīšu pagaidām.

c) jautājums ar merķi saņemt apstiprinājumu vai noraidījumu; jautājums, kura tiek pausts izbrīns par partnera darbību, rotālas priekšmetu vai sižetu.

1.- Kāpēc mēs ar grozīniem nespeļamies? utt.

Jautājumu un atbilžu rašanas bērniem, kas piedalās rotālā, parasti ir saistīta ar rotālas sižeta attīstības grūtību izveidi, kā arī ar kādā rotālnieka neizpratni par kādu nosacītu (vai reālu) rotālas partnera darbību īstenošanu.

Var atzīmēt pretrunīgu faktu bērnu dialogos, tas meklējams tajā, ka dažādas runas uzvedības noteikumu parkāpumi ir noverojami otrā partnera darbības, bet savas (runātāja) darbības tas nav pamanītas. Ta, piemēram, perkot veikala produktus (2.protokols), pircējs nepateicas pardevējam, tas izraisīja kritiku no viņa puses.

Pircējs: - *Nu, es aizēju.* – Pardevējs: - *Kas jāpasaka?*

Pircējs: - *Paldies.* – Pardevējs: - *Ludzu.*

Starp citu, tas pats zēns, sarunājoties ar pircēju, savos lomu izteikumos pats parkāp valodas lietojuma noteikumus situācijā „pircējs - pardevējs”:

Pardevējs: - *Ko tev?* – Pircējs: - *Lūk, to.*

Pardevējs: - *Dod piēcus latus.* – Pircējs: - *Nem (pastēpj roku).*

Vai bērns pamanā ko, pēc viņa viedokļa, nepareizu citu rotālnieku darbība: I. – Pie jums te ko arste – zverus vai cilvēkus? – Nu, ta nav pareizi, tu esi redzējusi slimnīca cilvēkiem sunus?

Šie piemēri ilustre bērnu lomu darbību īstenošanas īpatnību, kurai savulaik pieversas D.B. Elkonins. Pēc viņa domām, lomas realizēšana ir saistīta ar kādā „uzvedības noteikuma, kuram bērni pakļauj savas darbības” noteikšanu. Šajā sakarā viņš norāda uz faktu, ka „noteikuma parkāpums” labāk tiek ieverots „no malas” nekā to spēj pats darbības veicējs.

Svarīgā rotālas īpatnība ir partneru velme korigēt darbību, ko īsteno otrs rotālnieks un kas tiek prasītas pēc viņa lomas, logikas parkāpumus. Ta, piemēram, rotālā „Lelle slimnīca” ir noverots šāds dialoga fragments divu meitenu starpā: 1. – *Tu tacu neesi slīma. Nu ko tu panēmi?* – 2. – *Es lelluku panēmu (lelle ir mazīna).* – 1. *Ne, viens dakteris viņa kabinetā nevar būt. Vajag divus dakterus.* Viņa no meitenēm apstrīd otrās darbību, kura, pēc viņas domām, nevar sedēt uz kresla ar lelli daktera priekša, jo „vajag divus dakterus”. Šajā gadījumā protestam ir verbāls paskaidrojums metakomunikatīvā dialogā.

Balstoties uz runas mijiedarbības piemēriem, kas rodas 4,5 – 5 gadus vecu bērnu sižetiskajā lomu spēlē, var izdarīt šādus secinājumus par lomu dialoga un lomu izteikumu īpatnībām.

4,5 – 5 gadus vecu bērnu rotaļas mijiedarbība lomu spēlē, kas sastāv no rotaļas personāžu priekšmetiskajam lomu darbībām, t.i., „priekšmetisko darbību, kas specifiskas lomai, apmaiņas forma” (Mihailenko, Korotkova, 1987), un metakomunikācijas partneru dialogiskas saskarsmes veida, kas kalpo par lomu pozīciju un rotaļas darbības plānošanas apzīmējumu. Pēc noverojumiem, ir pamanāms, ka lomu dialogs, ko pedagogiskajā un psihologiskajā literatūrā uzskata par attīstītas lomu spēles raksturīgu iezīmi, šī vecumā bērnu rotaļu darbība rodas nepastāvīgi. Runas lomu mijiedarbība, visbiežāk epizodiska, rodas izoletu lomu dialogu veidā. Pēc D. Elkonina vārdiem, „priekšmetiskas darbības saistoša specifika ... aizēno citu cilvēku („rotālas lomu attiecības”)” (Elkonins, 1994, 70). Lomu dialogi (tajās rotaļās, kurās tie ir fikseti) sastāv no dažām replikām un ir specifiska (raksturīga bērnu runai) lomu dialogiska runa. Darbību un metakomunikatīvas runas mijiedarbības pārsvars sižetiskajās lomu spēles skaidro tikai neliela lomu izteikumu vai atsevišķu lomu uzrunu skaitu rotaļas situācijā.

Šī iemesla dēļ lomu runas mijiedarbība paliek epizodiska, izoletu minidiālogu veidā. Tāpēc svarīgākā bērnu dialogiskas mijiedarbības īpatnība sižetiskajās lomu rotaļās ir metakomunikatīva diāloga, kas nodrošina bērnu rotaļu darbību un regulē viņu savstarpējās attiecības, pārsvars par personāžu lomu diālogu. Diāloga funkcionālā slodze ir nosacītas situācijas verbālā noteikšana, pareja no viena notikuma un otru nosacītāja situācija, nosacīto rotaļas situāciju daudznozīmīguma parvarešana un to koordinācijas nodrošināšana.

Ka atzīmē N. Mihailenko, „rotālas process nav nepartraukta bērna kustība pēc nosacīta plāna, bet tā tiek veidota kā pastāvīga pareja no nosacītu rotaļas darbību plāna šo darbību jēgas noteikšanas plāna un atpakaļ” (Mihailenko, 1987.), personāžu lomu diāloga fragmenti vai atsevišķi lomu izteikumi iekļaujas bērnu metakomunikatīva diāloga. Tas rada ievērojamas grūtības, tos saskatīt kopīgajā diālogiskā tekstā.

Ir jāatzīmē, ka pierakstītie diālogi, ir vislabākajiem visu 4-5 gadus vecu bērnu divu grupu fikseto diālogu paraugiem divu nedēļu laikā. Ievērojama diālogu daļa, kas sastāv tikai no metakomunikatīviem un diezgan īsiem, bet dažkārt arī primitīviem izteikumiem analizējamās protokolos iekļauti netika.

Tai pat laikā pareja uz kopīgu lomu spēli un lomu mijiedarbību, tātad arī uz lomu diālogu, var notikt ceturtajā dzīves gadā ar nosacījumu, ja tas tiek merktiecīgi veidots (M. Mihailenko, P. Korotkova, 1987, 97).

Lomu dialogs un lomu izteikumi parāda pieaugušo runas saskarsmes paraugus tajās sociālajās situācijās, kuru liecinieks ir bijis bērns. Lomu diāloga bērni rada situāciju, kura tiek

atklatas cilvēku komunikatīvas un lomū attiecības, kas agrāk tika atainotas bērnu apzīnā un caur bērnu iespēju robežām izprastas kā sociālo sakaru un cilvēku attiecību, saskarsmes noteikumu un valodas noteikumu izpratnē. 4 – 5 gadus vecu bērnu raksturīgākās saskarsmes situācijas ir mēklejamas ģimenē un sociāli sadzīviskas situācijas, kas saistītas ar ārsta, veikala, frizētavas apmeklējumu, braucienu ar automašīnu u.c. Bieži komunikatīvo situāciju, kas tiek realizēta dialogā, daļēnīki „inscēnē” diezgan realistiski un parāda reālas lomū attiecības, kas rodas dažādās situācijās.

3.2. Bērnu dialogiskās runas attīstības diagnostika

Lai novērtētu bērnu dialogiskās runas attīstību, tas līmeni, pirmkārt, ir nepieciešams nosaukt kritērijus un rādītājus, kas raksturo pirmsskolnīku dialogiskās runas attīstības rezultātu kvalitāti. Izpētot un izanalīzējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par bērnu dialogiskās runas attīstības un komunikatīvajiem jautājumiem (Ruke-Dravina, 1995; Lieģenece, 1999; Inese Freiberga, Daina Dzintere, 2009; A.G. Arušanova, 2003; O.A. Bizikova, 2008 u.c.), tika noteikti pirmsskolnīku dialogiskās runas attīstības kritēriji un rādītāji –1.tabula.

1.tabula

Pirmsskolnīku dialogiskās runas attīstības kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji
1.Pozitīvas attieksmes izpausme sarunā, ieinteresētība atbalsts runātājam.	Ir novērojama iniciatīva runas mīģiedarbībā. Aktīva atbildes reakģija, Velme atbalstīt un turpināt runas saskarsmi. Dialoga veidoģanas noteikumu ievēroģana (atbalstīt tēmu, netraucēt sarunas biedram izteikties, runāt pēc kartas), Apģināti lietot runas etiķeti.
2. Prasme adekvāti reģēt uz jebkuru sarunas partnera rģicību, uzrunu, jautājumu, ierosinājumu.	Toleranti reģēt uz jebkuru informāģiju, Pieģlājģi izteikt noraidģjumu par sarunas biedra viedokli. Ar vārdiem izteikt gatavģbu izģildģt kadu uzģudināģjumu vai sociāli piēnēmtas lomas robeģas atteikties no tā izģildģģanas.

3.Prasme iesaistīties dialogiskajā runā.	Skaidri un saprotami formulēt jautājumus (pieprasīt informāciju) Dalīties iespaidos, jūtas, spriedumos, sava viedokli. Pieklājīgi izteikt lūgumus, padomus, priekšlikumus un citus pamudinājumus.
--	---

Lai noteiktu dialogisko prasmju izveides līmeni, tiek izmantoti kvalitatīvie un kvantitatīvie raksturojumi, radīti tiek vērtēti balles: 5 balles – ir augsts prasmju apguves līmenis, 4 – pietiekams, 3 - vidujejs, 2 – zems.(skat. pielikums 1.1. tabula).

Uz nosaukto kritēriju un šo kritēriju radītajū pamata tika noteikti 4,5-5 gadu vecu pirmsskolnieku dialogiskas runas attīstības līmeni.

Augstam dialogiskas runas attīstības **līmenim** ir raksturīga: skaidra ievirze uz saskarsmi ar citiem bērniem, bērns viegli, pēc savas iniciatīvas veido kontaktu ar bērniem un pedagogu, tajā pašā laikā viņš prot sazināties, izmantojot dažādus uzrunas panemienus (uzdod jautājumus, dalās savos iespaidos, pauž viedokli, pieklājīgi izteic lūgumus un priekšlikumus); ievēro dialoga veidošanas noteikumus, ievēro runas etiketi. Saskarsmē parstara ir šādas emocionālas reakcijas: apmierinatība ar partneri, mierīga attieksme pret partneri, tolerances, piekapīguma izpausme. Dialogisko prasmju kvantitatīvais vērtējuma robežas - 50 līdz 45 balles.

Bērni ar **pietiekamu** dialogiskas runas attīstības **līmeni** atšķiras ar to, ka viņu aktivitātē visspožāk izpaužas iniciatīvas replikas. Atbildes pozīcija šie bērni ne vienmēr izrādā tieksmi attīstīt viņiem piedāvātā tēmu, viņi var šo tēmu mainīt vai vienkārši aiziet no saskarsmes. Tomēr bērni visbiežāk viegli iesaistās dialogā un to atbalstā. Lieto runas etiķetes formulejumus, bet dialoga veidošanas noteikumus ne vienmēr izpilda (var partraukt sarunas biedru, nenoklausoties to līdz galam). Kvantitatīvais vērtējums atrodas robežas no 44 līdz 35 ballem.

Bērni ar **videju** dialogiskas runas attīstības **līmeni** reti izrādā iniciatīvu saskarsmes organizatījā, tieksme atbalstīt sarunu ir ļoti vāji izteikta, galvenokārt bērns atbalstā sarunu, ja tā uzstāta pēc otras puses iniciatīvas. Nedemonstre velmi dalīties ar iespaidiem, reakcija uz viņam adresētā uzrunā ne vienmēr ir atbilstošā. Dialogā nepietiekami regulāri izmanto runas etiķetes līdzekļus. Labvēlīgums saskarsmē ar bērniem ir noverojams situatīvi. Kvantitatīvais vērtējums atrodas robežas no 34 līdz 26 ballem.

Bērniem ar **zemu** dialogiskas runas attīstības **līmeni** ir vāja orientatījā uz sarunas biedru,

vini ne vienmer atbild ar vardiem uz uzrunu, nereti atbild uz uzrunu ar darbību, žestu, velme attistit sarunas temu nav noverojama. Praktiski nekad nav dialoga iniciators. Dialoga veidošanas noteikumi galvenokart tiek izpilditi saskarsme ar pieaugušajiem, bet bieži tie netiek izpilditi saskarsme ar vienaudžiem. Sarunas laika partrauc, nenoklausas līdz galam, skatas apkart. Parsvara ir nelabveligs saskarsmes tonis vai vispar atsakas no saskarsmes. Dialogiskas runas kvantitatīvais vertejums atrodas robežas no 24 līdz 20 ballem.

Bernu dialogiskas runas petišanai bija izmantota noverošanas metode, kas ļauj noverot bernus gan patstāvīgo rotalu laika paros un grupas, gan nodarbību un sarunu ar skolotajiem laika. Notika individualas sarunas ar bērniem, kuru laika bernus uzrunāja, izmantojot dažādus stimulu veidus (jautājumi, ziņojumi, mudinājumi), rezultāti tika atzīmēti tabulas.

Rotalas nosacījumi bija saistīti ar saskarsmi ar pasaku personāžu (lelle-cimds), ar zvanišanu draugam pa telefonu. Bernam piedāvāja piezvanīt draugam, spēles personāžam un veikt šādas darbības:

a) iepazīties, stādīties priekšā, t.i., bernam bija piedāvāts izdarīt to, ko viņš parasti dara, kad nāk ciemos un iepazīstas;

b) uzdot jaunajam pazinam vai draugam jautājumus: «Uzzini par veselību!», «Pajauta, ka pagatavot pasakainu torti (uzbuvēt raketī), tikt līdz vajadzīgai vietai»;

c) pazinot ar gaidāmo notikumu: «Piezvani un pasaki, ka tev drīz būs dzimšanas diena», «Pastāsti par interesantu animācijas filmu, ceļojumu, notikumu utt.»;

d) piedāvāt kopīgu darbību: «Pasauc viņu rotalāties pagalma (pabraukāties ar divriteni, atnākt pie tevis ciemos paspeleties)».

Petījuma rezultāta iegūtie dati ļauj novertēt dialogiskas runas attīstības katru kritēriju kvantitatīvi un kvalitatīvi un gut priekšstatu par dialogiskas runas attīstību kopumā.

Jebkura dialogiskas runas izpaušme ir iespējama tikai bērnu un citu cilvēku mijiedarbībā. Par stimulu dialogam bērniem kalpo viņu sabiedriskums. Tas nozīmē, ka bērns viegli iesaistās un velas saskarsmē, viņu interese saskarsmes saturā. Šīs izpaušmes tika petītas bērnu un audzinātāju, bērnu un vienaudžu saskarsmes laikā. Noverojumos un rotalas situācijas iegūtais materiāls liecina, ka izteikta nepieciešamība pēc runas saskarsmes ir noverojama 9,6 % pirmsskolniekiem. Šie bērni ar vienādu gatavību atbildeja uz pieaugušo (tuvu vai maz pazīstamu) un vienaudžu uzrunu un paši viegli iesaistījās dialogā ar apkārtējiem. Tad, kad pieaugušo saskarsmē atbildēja viņu komunikatīvo vajadzību līmenim un skāra viņu interešu sferu, dialogs vareja turpināties pietiekami ilgi - no 7 līdz 12 minūtem. Diezgan bieži viņi izradīja iniciatīvu saskarsmē ar vienaudžiem un pieaugušajiem, pievērsties izziņu rosinošam un personīgam temam.

23,8 % pirmsskolnieku ir fiksets pietiekams saskarsmes attīstības līmenis, kas izpaužas ka

aktīva tieksme dalīties iespaidos, pieprasīt informāciju, izskaidrot kaut ko. Tomēr aktīva atbildes reakcija ir novērojama saskarsmē ne ar visiem sarunas biedriem. Dažreiz ir novērojami gadījumi, kad notiek izvairīšanās no sarunām ar vienaudžiem, ja bērni šajā laikā nodarbojas ar viņiem interesantu darbību.

38 % bērnu saskarsmē spējas neizpaužas tik specifiski (videjs līmenis). Viņu dialogiem bija tikai pavadošā funkcija, kad kopīgu darbību organizējot vai realizējot kopā ar bērniem vai pieaugušajiem. Īpaša iniciatīva sarunām atbalstot vai uzsākot nebija novērojama. Īpaši veiksmīga saskarsmē šiem bērniem ir ar vienaudžiem, tomēr viņi neizvairās arī no dialogiem ar audzinātāju. Tomēr pastāvīgums tieksmē pēc saskarsmē un vēlēšanās komunicēt nav novērojama.

Novērojumu gaitā tika atzīmēti arī pirmsskolnieki, kuri izvairās no runas kontaktiem ar pieaugušajiem un nav aktīvi saskarsmē ar vienaudžiem, t.i., viņiem ir zems dialogiskas runas attīstības līmenis - 28,6 %. Tādu bērnu vidū bija kautrīgi, nepārliecināti bērni, kas nevēlas iesaistīties dialogā, un bērni, kuriem ir ievērojamas grūtības runas attīstības aizkavēšanas dēļ. Šie bērni nedroši vai negribīgi atbildēja, kad tika uzrunāti, un reti iesaistījās sarunā pēc paša iniciatīvas.

Dialoga runas pusē vispožāk izpaužas bērnu prasme iesaistīties dialogā ar bērniem un pieaugušajiem, adekvāti reaģēt uz jebkādu uzrunu, prasme uzsākt dialogu. Autori veiktie novērojumi liecina, ka bērnu runas reakcija uz iniciatīvas uzrunu (jautājumu, ziņojumu, pamudinājumu) ir apgūta nedaudz sliktāk par iniciatīvas replikām. Novērojumu gaitā dažiem bērniem ir fiksēta gatavība izpausties un prasme dalīties iespaidos, spriedumos. Bērni stāstīja:

- par notikumiem savā dzīvē (atbrauca ciemīni, nopirka jaunu manta, tētis aizbrauca, gāja uz baseinu u.tml.);
- par nodomiem („Puki izgriezīšu”, „Vakara ar riteni braukšu”, „Zini, es vakara skatišos multeni par Benu Tenu”);
- par savu viedokli („Zini, cik sapīgi bija asinis nodot, divas reizes dura!”, „Bet tu saki raudat!”, „Man ir vairāk saspraudīšu, pilns skapis majas”).

Ziņojumi nereti sākas ar vārdiem: „Zini, ...”, „Vai zināt ko, ...”, „Tu zini, ...”, „Bet man ...”. Daudzveidīgi pēc formas un saturā bija arī bērnu izmantotie pamudinājumu stimuli. Tie bija teikumi: „Spelesimies, ka tad”, „Nāc šurp, es tev kaut ko parādīšu”, „Iesim, pateiksim audzinātājam, ka viņi mums spēli atņēma”. Padomi rotālu un nodarbību gaitā: „Jūs garaža nepareizi uzbūvēta, šeit vajadzēja iebrauktuvi taisīt”, „Nokraso te labāk ar zilu, citādi nesmuki”. Lugumi: „Vai drīkst ar jums spēlēties?”, „Iedodiet mums, lūdzu, kāsi, citādi to augša uzlika.” Aizliegumi: „Ne, mēs paši spēlesimies, mums vairs vietas nav”, „Nestāiga šeit, redzi te dobes.”

No prasmēm iesaistīties saskarsmē lielāka daļa bērnu labāk ir apgūvuši prasmi jautāt un izteikt pamudinājumus. Bērni jautāja pedagogiem: „Vai es uzstāšos?”, „Vai es pareizi salimeju?”,

„Mes rit uzstasimies?” Jautāja vienaudžiem: „Spelesimies kopa?”, „Vai drikst kopa ar jums?”, „Izkрасosi?”, „Tu vakar redzeji multeni par bakuganiem?” Pamudinājuma replikas bija nozīmīgas, jo gandrīz puse bērnu apguva pieklājīgas uzrunas formu (skat. 2.tabulu un 1.4. pielikumu).

2.tabula.

Iniciatīvas replikas apguve

Dialogiskas prasmes	Bērnu skaits, kuru prasmes novertetas %			
	5	4	3	2
Jauta	14,3%	33,3	28,6	28,8
Stāstīta par iespaidiem, domām un jūtām u. tml.	4,8	23,8	33,3	38,1
Izmanto pamudinājumu (lūgumi, padomi, ieteikumi)	14,3	28,6	42,9	14,3

6.attēls.

Ir konstatēts, ka vienas apakšgrupas bērnu runa fikseto repliku stimulu skaits ir ievērojami mazāks nekā citu bērnu runa. Tas ir tieši saistīts ar bērnu sabiedriskuma un iniciatīvas līmeni. Pedagoģi, atsaucoties uz sabiedrisku bērnu pamudinājumiem, atbalstīja un attīstīja viņu tieksmi sazināties un tam atbilstīgas prasmes. Nesabiedriski bērni saņem ievērojami mazāku saskarsmi ar pieaugušo pieredzi, kaut arī viņu dialogisko prasmju attīstības līmenis liecina par pedagoģiska atbalsta nepieciešamību.

Starp uzrunām, ko bērni adresēja audzinātājiem, visbiežāk tika fiksetas replikas, kas saistītas ar dažādiem darbības veidiem:

- rotalu vai nodarbību procesa: - Palīdziet, lūdzu, izgriezt puki! (J.), - Paskatieties, vai es pareizi uzzīmeju! (M.), - Mes te uzcelam garažu, bet Eriks lauž; - Vai drikst panemt lotu? (I.) u. tml.
- pašapkalpošanas procesa: - Aizveriet man, lūdzu, rāvēju! (C.), - Sasieniet man, lūdzu, astiti? (O.).

Dialoga izveide, pēc dialogiskas runas pētīšanu (Šahnovics, Bahtins) domām, ir jāapskata, analizējot runātāju replikas ne tikai kā atsevišķus izoletus izteikumus, bet gan to kopsakaru. Pat minidiālogs sastāv no divām replikām: iniciatīvas un reaktīvas. Tāpēc dialogiskas runas apguves pakāpi ir svarīgi novērtēt pēc prasmes reaģēt uz dažādu veidu uzrunām.

Reaktīvo repliku analīzē rada, bērni pietiekami labi reaģē uz jautājumiem. Acīm redzot šī veida dialogisko repliku labākās apguves iemesls ir lielāka uzmanība, ko pedagogi pievērš šīm replikām, attīstot pirmsskolnieku runu un veicinot veiksmīgu sarunas repliku lietošanu (skat. 3.tabulu un 1.5. pielikumu).

3.tabula

Reaktīvo repliku apguve

Dialogiskas prasmes	Bērnu skaits, kuru prasmes novērtetas %			
	5	4	3	2
Prasme atbildēt uz jautājumiem	9,5	23,8	38,1	28,6
Prasme reaģēt uz ziņojumu	-----	23,8	28,6	47,6
Prasme reaģēt uz pamudinājumu	9,5	23,8	23,8	42,9

7.attēls

Ka rada tabula apkopotie dati, vismazāk attīstīta bērniem ir prasme reaģēt uz ziņojumiem un pamudinājumiem.

It īpaši nepieklājīgi, reizēm rupji vai aizvainojoši bija atteikumi no pamudinājumu izpildes, ko bērni izteica cits citam. Piemēram, Dima, atsaucoties uz Emira piedāvājumu paspēties ar mašīnām, atbildeja: „Nespeļos ar tevi. Ej prom, esi apnicis.” Vareja dzirdēt arī rupjākas bērnu vardiskās reakcijas uz dažādiem vienaudžu pamudinājumiem. Uz audzinātāju pamudinājumiem bērni reaģēja ciešāmak, taču uz sev nevelamiem pamudinājumiem atbildeja ar atteikumu („negribu, nevaru, nadarišu”), ignoreja, atstājot bez atbildes un atbilstīgas rīcības.

Līdzīgi bērni reaģēja uz pazinojumiem. Dažos gadījumos reakcija uz pieaugušo un vienaudžu pazinojumiem bija līdzīga S. Maršaka dzejolā „Bet mums” personāžiem.

Ka piemēru var minēt trīs zēnu sarunu rotālas ar konstruktoru laika:

„Nikita: Man automāts bus, šaušu uz robotiem, šis bus apsargs.

Dima: Es celu garažu un stāvvietu mašīnām.

Artimīds: Dima, skaties, skaties, man ir lauks bakuganiem, it kā.”

Līdzīgu dialogu piemēri ir noveroti bieži. Bērni apmainījās replikām, runāja pēc kartas, bet starp replikām nebija tematiska sakāra. Bērni neizteica ne pozitīvu, ne negatīvu attieksmi pret biedru replikām. Katrs runāja par savu, necenšoties attīstīt vienaudžu pazinojuma tēmu. Līdzīga repliku apmaiņa teorijā tiek saukta par „pseudodialogu”.

Bija noverots arī cits uzvedības tips dialogā, tas ir raksturīgs daudziem bērniem. Vīni noklausījās pazinojumu klusējot, neparādot savu attieksmi pret to vārdu, kaut arī acīm redzami pieņēma to. Ta zēns N., dzirdot meitenes T., kura viņam bija simpātiska, sudzību: „Nu, luk, šī lapa man roku sagrieza, ko tagad, vajag aizlīmet”, nokluseja, kaut arī viņa skatīšana bija jaušama līdzjutība. Bet vārdu viņš to nepāuda. Domājams, ka bērni vienkārši nezina un nav apguvuši runas uzvedības iemānas šādā situācijā.

Tādējādi var konstatēt, ka prasme ne tikai saprast uzrunu, bet arī pareizi uz to reaģēt pirmsskolniekiem ir īpaši sarežģīta dialogiskā prasme. Šī prasme prasā no bērniem decentraciju, spēju nostāties sarunas biedra pozīcijā, uztvert viņa domu, attīstīt to. To 4,5 -5 gadus veciem bērniem vēl ir grūti izdarīt.

Šī daļīgiskā prasmju grupa ir tieši saistīta ar vienu no dialoga kultūras noteikumiem, kas paredz iesaistīties sarunā. Šī noteikuma ievērošana raksturīga „īstenam dialogam”(Ž. Piaže).

Tikai dažī bērni (parastī ar augstu dialogiskās runas apguves pakāpi) izradīja prasmi uzturēt sarunu (4,8 un 14,3 %), t.i., prasmi veidot „īstenu dialogu”, ap 30% pirmsskolnieku demonstrēja „īsteno dialogu” līdzās „pseudodialogam”. Vairāk nekā puse bērnu apguva šo noteikumu zema līmenī (skat. 4.tabulu un 1.6. pielikumu).

4.tabula

Dialoga kulturas apguve

Dialogiskas prasmes	Bernu skaits, kuru prasmes novertetas ar			
	5	4	3	2
Prasme uzturet sarunas temu	4,8%	14,3	28,6	52,3
Prasme nepartraukt sarunas biedrus, runat pec kartas	9,5%	28,6	38,1	23,8
Prasme apzinati izmantot runas etiketi (adresats, iederigums)	0	14,3%	52,4	33,3
Labveligums, pozitiva noskana	9,5%	14,3%	57,1	19,1

8.attels

Ta ka bērniem dominejoša bija tieksme izteikt savas domas un velmes, viņu sarunas bija noveroti dialogiskas runas pamatnoteikumu neievērošana: pirmsskolnieki bija nepacietīgi kopīgas sarunas, nenoklausījis līdz galam gan pieaugušo, gan vienaudžu teikto, partrauca citu citu. Šīs paradības var tikt daudzējādi zinā skaidrotas ar pirmsskolnieku psiholoģiskajam īpatnībam – uzbudinājuma pārsvaru par bremzēšanas procesiem, taču tas var skaidrot arī ar nepietiekamu prasmi veidot dialogus un nelielu praktiskas darbības pieredzi.

Runas etiķetes ievērošanas analīzē ļauj konstatēt, ka dažādas dialogiskas situācijas bērni nav apguvuši vienāda līmenī. Bērni pietiekami labi orientējas sasveicināšanas, atvadu,

pateikšanas situācijas, jo tas ir situācijas, kuras bērni sastop ikdienā un kurām visbiežāk pieverš uzmanību vecāki un pedagogi. Lūguma, atvairināšanas situācijas daudziem bērniem bija noverotas grūtības, parasti tajās labāk iejutas meitenes un dažādi zēni ar augstāk attīstītu dialoga un saskarsmes kultūru.

Dažas situācijas (padoms, ieteikums, uzaicinājums), kas attiecināmas uz dialogisko vienību „pamudinājums-reakcija uz pamudinājumu” un tajās arī ir nepieciešams ievērot runas etiķeti, bērni ir apguvuši nepilnīgi. Īpaši labi tas ir redzams bērnu atbildes replikas, lūk, dažādi piemēri:

E. : T., iedod man žurnālu paskatīties.

T. : Atstāj mani miera, neredzi, es vēl neesmu paskatījusies.

D. : F., var ar tevi bakuganus paspelet.

F.: Vacies, es ar Matīnu spēlēšos.

Nepieņemšana piedāvājumam, neiecietība attiecībā pret citiem bieži ir konflikta cēlonis. Bērni paaugstina balss toni, sak darīt kaut ko par spīti citiem, grūstas, izmanto agresīvus žestus un sit viens otram.

Tāds radījās kā prasme „apzināti izmantot runas etiķeti” bērniem ir vāji attīstīts. Pieklājības frāzes tiek izmantotas formāli, neapzināti. Retumis šīs frāzes bija adresētas noteiktai personai („Paldies, Svetlana Vladimirovna”), bet motivejumi („Atvairinājiet, es neļaušu ...” u. tml.) sastopami reti. Šīs prasmes augstākais līmenis nebija atzīmēts nevienam bērnam, pietiekams līmenis – tikai 14,3 % bērnu, 52,4 % bērnu šīs radījās izpaužas vidējā līmenī, bet 33,3 % - vāja.

Labvēlīgumu attiecībā pret partneri bērni izrādīja atkarībā no situācijas. Vieniem bērniem parsvāra bija labvēlīgs tonis – 23,8 % (9,5 un 14,3%), 51,7 % bija vērojamas gan pozitīvas, gan negatīvas izpausmes, bet 19,1 % bija noverots skaļš, aizkaitināts balss tonis.

Visu dialogiskās runas attīstības radītāju un iegūto rezultātu apkopojums ļāva sadalīt bērnus cetras nosacītās apakšgrupās atkarībā no viņu dialogiskās runas attīstības līmeņa (skat. 9. attēlu un 1.6. pielikumu)

Dialogiskas runas attīstības līmenis 4,5 – 5 gadus veciem pirmsskolniekiem (pavasaris)

Diagramma ir skaidri redzams, ka mazāk nekā 40% apsekoto bērnu dialogiskas runas attīstības līmenis ir augsts un pietiekams. Pārējiem bērniem ir konstatēti ievērojami trūkumi šīs runas formas apguvē, 28,6 % bērniem tika fiksēts zems dialogiskas runas attīstības līmenis.

Datus, kas savākti novērošanas un diagnostikas gaitā, nevar nosaukt par apmierinošiem, jo dialogiska runa ir galvenais pirmsskolnieku saskarsmes līdzeklis un no tā ir atkarīgs ne tikai tas, cik labi būs apguvts šīs valodas līdzeklis, bet arī tas, kāda mērķa tiks apgūta dzimtajā valodā kopumā.

Bērnu dialogiskas runas attīstības trūkumu iemeslus varēja atklāt, novērojot pedagogisko darbu un izpētot viņu darba pieredzi, sekmējot bērniem dialogiskas runas apguvi. Lai atklātu pedagogu darba pieredzi, tika izmantotas šādas profesionālās metodes:

1. **Audzinatāju anketēšana** tika veikta, lai atklātu:
  - kādus uzdevumus bērnu runas attīstībai pedagogi uzskata par prioritāriem;
  - vai pietiekami daudz laika tiek veltīts runas attīstībai pirmsskolas programmā;
  - kurš bērnu runas attīstības uzdevums, pēc pedagogu domām, ir visvairāk atbalstams;
  - kādas rotas tiek izmantotas bērnu runas attīstības procesā;
  - cik ziņoši ir pedagogi par bērnu saistītas runas attīstības likumsakarībām.
2. Divu pirmsskolu vidējo grupu pedagogiskā darba **novērošana** notika, lai atklātu:
  - vai pedagogi pievērš uzmanību dialogiskas runas attīstībai bērnu rotu darbības vadīšanas procesā;
  - vai pedagogu runa, saskarsmes laikā ar bērniem ir dažādi dialogisko repliku paraugi.
3. Pedagogisko dokumentu **analīze**, kuras gaitā tika atzīmēts darbs bērnu runas attīstībā,

bernu dialogiskas runas attistibas esamiba/ neesamiba.

Pedagogiskas dokumentacijas analize paradija, ka sistematiski tiek planots darbs bernu runas attistišanai: planos nedelas laika tiek fiksetas videji 1-2 nodarbibas. Runas attistibas nodarbibu programmu satura visbiezak ir nosaukti šadi uzdevumi: „bernu vardu krajuma papildinašana, stastijuma par attelu apguve, dzejolu macišanas no galvas”. Runas attistibas nodarbibu planos uzdevumi dialogiskas runas attistišanai praktiski netika izvirziti vai ari tika formulēti vienveidīgi („attistit prasmi atbildēt pilniem teikumiem, atbildēt uz jautajumiem, pieklājīgi uzrunāt, atvadīties, sasveicināties” u. tml.), kaut ari daudzas rotalas netieši veicināja dialogiskas runas attistību. Bernu un audzinātāju kopīgajā darbībā ka bernu dialogiskas runas attistibas uzdevumi var tikt nosauktas kolektivas sarunas, sarunas par daildarbiem, tacu bieži sarunam bija izvirziti izzinas un audzinašanas merki, nevis bernu dialogiskas runas attistiba.

Anketešanas rezultati rada, ka starp 7 uzdevumiem bernu dialogiskas runas attistibai nodarbibas tiem atveleja 3. – 4. vietu 65 % audzinātāju. Tas ir likumsakarīgi un tada seciba tiek apskatita runas attistibas sekmešana dažadas metodikas. Vairakums audzinātāju 70 % zina par saistitas runas ipatnibam, par to, ka runas dialogiska forma ir sakotneja un tikai uz tas pamata tiek veidots monologs. Diemžel bija tadi audzinātāji 30 %, kuri neatminejas, ka saistitas runas sastava pastav ari dialogiska, uz jautajumu: „Kada saistitas runas forma berniem attistas vispirms?” atbildeja – „mutiska”, „monologiska”. Lielakai objektivitatei anketas bija sastaditas ta, lai bernu dialogiskas runas uzdevumi nebutu priekšplana, bet tiktu ieklauta citu runas attistibas uzdevumu skaita.

Dialogiska runa tika „slepta” zem vispariga formulejuma „saistita runa”, lai atklatu, cik nozimiga ir dialogiskas runas attistiba pirmsskolas skolotājiem, vai vini atceras par to, ka saistitas runas sastava ir ieklauta ari dialogiska runa. Sarunājoties ar audzinātājiem un noverojot vinu darbu grupa, petijuma temats netika nosaukta konkrēti, bet tika stastits par bernu runas attistību rotalu darbība. Gandriz visi audzinātāji 85 % noradija, ka bernu runas attistibai programmas netiek atvelets pietiekami daudz laika. Ta vairakums pedagogu 85% ar darba stažu vairak neka 10 gadu teica, ka bernu runas attistibas problemas pašlaik ir loti aktualas tapec, ka bernu ar runas attistibas traucējumiem ir kluvis vairak, berniem ir saskarsmes problemas, jo vini retak sazinās ar vienaudžiem, bet bieži ari ar vecakiem.

Noverojot audzinātāju un bernu saskarsmi, tika konstatēts, ka dialogam parsvara ir jautajumu atbilžu forma. Pedagogi ne vienmer centās uzturēt dialogu ar berniem, neradija situācijas, kuras stimuletu bernus veidot dialogus. Ja ari bija konstatētas pieaugušo un bernu dialogiskas attiecības, tas bija islaicigas. Pamata panemiens bernu iesaistišanai dialoga – jautajums. Pat tad, kad audzinātājas saskarsme pec izveleta balss tona un satura bija labveliga, audzinātāja „jautātāja” pozicija attieciba pret berna „atbildētāja” poziciju nevilšus tuvināja

audzinataja un bernu dialogu autoritarajam saskarsmes stilam.

Ipaša uzmanība, noverojot audzinataju darbu un analizejot pedagogisko dokumentāciju, tika pievērsta tam, ka bernu dialogiskas runas attīstība tiek izmantotas rotālas. Izradījās, ka, plānojot rotālu darbību, audzinataji reti organizēja sižetiskas lomu rotālas, periodiski pievērta uzmanību sižeta līniju bagātināšanai lomu rotālas un noteikumu ieviešanai didaktiskajās rotālas. Dialogiskie uzdevumi, plānojot dažādu veidu rotālas, netika izvirzīti. Pedagogisko dokumentu analīze parādīja, ka sava darba audzinataji galvenokārt attīsta bernu runu runas attīstības nodarbības. Rotāla kā runas, tai skaitā dialogiskas, attīstības līdzeklis tiek izmantota reti. Lai gan [Ministru kabineta noteikumos Nr.709 „Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām”](#), raksturojot pedagogisko procesu, 8.punkta ir teikts, ka „Galvenais bērna darbības veids pirmsskola ir rotāla, darbības organizācijas formas – bērna patstāvīga darbība un rotālnodarbība, kura integrētais materiāls saturis sekme bērna attīstību kopumā”.

Iekļaujot anketā jautājumu ar lūgumu nosaukt milzīgas bernu sižetiskas lomu rotālas, tika izvirzīts mērķis atklāt pirmsskolnieku populārākās rotālas, tai skaitā rotālas ar dialogisku saturu. Tācu atbilde analīze neatklāja rotālas, ko iemīlojuši visi bērni. starp sižetiskajām lomu rotālam visbiežāk tika nosauktas „Mates un meitas”, „Veikals”, „Pie ārsta”, daļa audzinataju (35 %) norādīja, ka bērni maz piedalās lomu rotālas, bieži izmanto tajās rotālas ar populāru animācijas filmu varoņiem.

Tādējādi, apkopojot pedagogisko pieredzi, veicot noverojumus divās bernu darza videjas grupās, aptaujājot 20 pirmsskolas izglītības iestāžu pedagogus un veicot dialogiskas runas attīstības un visu tas radītajā diagnostiku viena bernu darza grupa (21 cilvēks) un attīstības studija (8 cilvēki), var konstatēt, ka ievērojamam bernu skaitam dialogiska runa nav pietiekami attīstīta, runas attīstības nodarbību plānā dialogiskas runas attīstība kā speciāls uzdevums praktiski netiek nosaukts.

Diagnostika un noverojumi pirmsskola tika veikti 2010.gada marta – aprīlī. Bernu sižetisko lomu rotālu noverojumu laikā un sarunas ar audzinatajiem ir konstatēts, ka bērni maz spēle sižetiskas lomu rotālas, rotālas visbiežāk ir īsas. Bieži rotālam ir priekšmetiskas mijiedarbības raksturs, ar ļoti trūcīgu bernu dialogisko mijiedarbību. 4 -5 gadus vecu bernu sižetiska lomu rotāla dažkārt ir atkarīga no priekšmetiem, kas atrodas bērna redzeslokā, dialogos pārsvara ir metakomunikācija, lomu izteikumu ir maz. Bernu lomu darbības ne vienmēr ir saskanotas, ir noverojama rotālnieku lomu un reālo attiecību bieža parklašanās. Vieni izsaka savu nepiekrišanu, neapmierinātību ar partneriem, noveršos no rotālas mērķa un nepilnīgi īsteno ieceri.

Tai pat laikā bija konstatēts, ka audzinataji praktiski nepieņēma uzmanību bernu sižetiskajām lomu rotālam. Noverojumu gaitā mēneša laikā, līdz eksperimentālā darba

uzsakšanai, tika atzīmetas divas un četras epizodes divās videjās grupās, kad skolotājs, bērniem spēlējot sižetiskas lomu rotaļas „Veikals” un „Slimnica”, centās ietekmēt rotaļas gaitu, bērnu strīda laikā, nepiedaloties rotaļās („jūs taču varat panemt vēl lelles un nakt uz pienemšanu ar bērniem”, „otrs cilvēks var strādāt pie kases”), vai iesaistījās dialogā, ņemoties „pardeveja”, „slimnieka, kas atnācis pie ārsta” u.c. lomās. Tai pat laikā lomu rotaļās prasīja aktīvu pedagogisko atbalstu, rotaļu sižetiskas līnijas un bērnu dialogiskas runas attīstībai un bagatīšanai.

No aprīļa līdz jūnijam (2 mēneši) bija organizētas rotaļnodarbības. Ievērojusi, ka gandrīz visiem bērniem patīk rotaļa „Veikals”, autore pirmo nedēļu veltīja līdzīgam rotaļam dažādas variācijas grupā, izmantojot esošos rotaļlietu komplektus, arā, kur bērniem tika piedāvāts izveidot lētī uz solīna, smilšukaste, kā preces izmantojot aizvietotājpriekšmetus. Pirma nodarbība pirmdienā bija veltīta sarunai ar bērniem (skat. 3.1. pielikumu). Tas gaitā bija noteikts, vai bērni zina, kā jāuzvedas veikala, kas jāpasaņoma pardevejam, pircējam, vai viņiem patīk iet uz veikalu, ko var nopirkt veikala. Arā bērnu rotaļa tika organizēta kā veikals konditoreja, izmantojot formiņas, ar kuru palīdzību bērni cepa smalkmaizītes, kukas un tortes. Visi bērni (17 cilvēki), kas šodien piedalījās rotaļā, bija aktīvi, daži pievērsās citam rotaļam, taču vēlāk atgriezās pie kopīgās nodarbes. Pardeveja lomās laiku pa laikam mainījās. Rotaļa ilgā visu pastaigas laikā, bērnu, kas piedalījās rotaļā, skaits varēja no 15 (2 zēni sakāma vērojā) līdz 4-5 cilvēkiem pastaigas vidū, kam piedāvāja arī citi bērni. Sakāma autore un audzinātāja ņemas pardeveju lomās, radot bērniem pieklājīgas uzrunas un lomu dialogā ar pircēju piemēru, vēlāk pardeveja loma pēc kārtas tika uzticēta bērniem, bet autore kopā ar audzinātāju un citiem bērniem ņemas pircēja lomu.

Nedēļas laikā tika organizētas dažādas rotaļas par tēmu „Veikals” (skat. pielikumi 3.1.-3.7.). Rotaļu laikā tika izspēlēti dialogi par dažādam tēmu, apspriesti uzvedības noteikumi veikala, bērniem tika piedāvāts parādīt dažādus sarunu variantus veikala.

Otra nedēļa tika veltīta tēmai „Ģimene” (skat. pielikumu 3.8. un 3.9.). Šīs nedēļas laikā tika organizētas dažādas rotaļas (ģimenes, mātes un meitas, ciemošanas) grupā un arā. Rotaļas tika organizētas pēc bērnu vēlēšanas nelielas grupās pa 3 – 7 cilvēki. Rotaļāšanas ģimene tika apvienota ar rotaļu veikals. Lai attīstītu lomu dialogu, bija organizētas personāžu „telefona” sarunas. Piemēram, 1. situācija. „Labdien, jums zvana dakteris. (Mums visi ir veseli.) Zinu, bet jums meitai ir laiks veikt poti. (Kad mums ir jāatnāk?) Rit no rita ...” Komunikatīvā uzdevuma risināšanas veidā ar telefona palīdzību vispirms demonstrēja pedagogs. Bērni labprāt konstruēja savus dialogus pēc piemēra, papildināja ar detāliem no savas pieredzes.

Trešās nedēļas nosacītais nosaukums bija „Dakteris Aikasap” (skat. pielikumi 3.10., 3.11.). Ceturta nedēļa bija veltīta sižetiskajam lomu rotaļam pēc bērnu izvēles, papildus trīs

nedelas izspeletajam rotalam bērni spēlēja „kafējnicas”, „frizieros” (meitenes) un „vadītāji un policisti” (zēni). Četrus nedēļu laiku autore kopā ar audzinātāju papildināja rotalu sižeta līniju, bērnu lomu dialogus, veicināja lomas uzņemšanos, lomu izteikumu, izveletas lomas atbilstību, lomu dialogu izveidi starp bērniem, dialoga kultūras ieviešanu.

Divus jūnija nedēļas visas rotalas tika organizētas ar, tika piedāvāta rotala „Celojums”(skat. pielikumu 3.12), „Vadītāji un celtniecība” (smilšukaste), kas arī tika turpinātas rotalas „Veikals”, „Ednica” u.c.

Kopīgas rotalas uzsākot (aprīlī), daudzi bērni nebija gatavi pieņemt pieaugušo kā partneri rotalā, ar neuzticību iztūrejas pret pieaugušu un audzinātāja pozīcijas mainu. Bija atzīmēts, ka bērni apvalda savas izpausmes, baidīdamies, ka to ievēros audzinātājs. Pakāpeniski, partnerattiecībām rotalas attīstoties, bērnu pozīcija rotalā mainījās. Bērni biežāk vērsās pēc padoma un palīdzības, jautāja: „Ko mēs šodien spēlēsim?”

Ievērojama vieta bija atvēlēta individuālajam darbam ar bērniem, kura autore centās parādīt savu labvēlīgumu, ieinteresētību par katru bērna veiksmi, īpaši nozīmīgs šāds darbs bija mazaktīviem, bieži konfliktejošiem, kautrīgiem bērniem, kuri nespēja apmierināt vajadzību „but pieņemtiem” no bērnu un pieaugušo pusēs.

Pēc vasaras brīvlaika, septembrī – oktobrī ar bērniem atkārtoti tika organizēta sižetisko lomu rotalu sērija, izvirzot tādus pašus merķus kā pavasarī. Šī perioda beigās pēc bērnu novērošanas un sarunas ar audzinātāju bija konstatēts, ka bērni ievērojami biežāk un labprātāk iesaistījās sižetiskajās lomu rotalās, turklāt rotalās bija saistītas ne tikai ar manipulācijām ar priekšmetiem, tajās parādījās ievērojami vairāk lomu uzrunu un dialogu. Bērni kļuva labvēlīgāki saskarsmē un labprāt ņēma rotalā jaunus dalībniekus. Pēc divu videjo grupu audzinātāju novērojumiem, bērni no grupas, kurās tika veikts darbs, pastaigās rotalās organizēti, viņiem radās mazāk konfliktu un bija mazāk aizradījumu par sliktu uzvedību, jo bērni varēja pat bez audzinātāja ierosmes un viņa līdzdalības izdomāt rotalu un attīstīt tās sižetu. Citas grupas tā pašā vecumā bērni biežāk konflikteja, rotalās, kurās piedalījās vairāk nekā 2 – 3 cilvēki bija ļoti retas, tai pat laikā grupa, kura tika veikts darbs, bērnu rotalās „Veikals”, „Celojums” u. c. piedalījās 5 – 8 bērni.

Tika veikts bērnu runas mijiedarbības metakomunikatīva (reāla) un lomu plāna attiecības novērtējums rotalās. Autore pierakstīja vairākus bērnu dialogus rotalās, tie bija tie paši bērni, kas tika novēroti sākuma posmā, kas arī pierakstīti bērnu izdomātos telefona sarunas fragmentus. No šī piemēra var redzēt, ka bērnu lomu dialogu saturs ir mainījies, pieaudzis ir lomu izteikumu skaits (skat. 2.10.-2.12. pielikumu).

Tika sniegts dialogiskas runas attistibas vertejums pec tiem pašiem kriterijiem, kas noteikti noverošanas sakuma. Izglitojošo rotalu organizēšanas gaita tika atzīmēta, ka bērni apguva jautājuma vārdus, kas ļāva viņiem precīzāk formulēt jautājumus. Bērni vieglāk uztvēra dažādas jautājumu struktūras.

Lai kvantitatīvi novērtētu organizēto rotālnodarību efektivitāti, tika izmantota dialogisko prasmju izveides līmeņa vērtējuma videjā bāle. Iegūtie rezultāti liecina par dialogiskas runas attīstības līmeņa paaugstināšanos. Uzskatāmi tas ir attēlots diagrammas, kuras atainoti dažādu dialogisko prasmju dati (skat. attēlu 10; pielikumu 1.7). Noverošanas beigās posmā pēc organizētajam nodarbībam (novembra beigās) videjais vērtējums par iniciatīvas replikām pieauga. Bērnu dabīgā tieksme dalīties savās domās, jūtas, iespaidos, iepazīt jauno tika pastiprināta kopīgo rotālu ietekmē, kuras pieaugušie kopā ar bērniem konstruēja dažādus jautājumus, ziņojumus un pamudinājumu variantus.

Prasmju apguves rezultāti kriterija „Iniciatīvas replikas.” 10.attēls

Kriterija „pamudinājums - reakcija” videjais vērtējums uz pamudinājumu „reaktīvas replikas” arī ir pieaudzis (skat. attēlu 11.; pielikumu 1.8).

Prasmju apguves rezultati kriterija „Reaktivas replikas”

Rotalas bērni pakāpeniski apguva prasmi dažādi uzrunāt cilvēkus, dodot padomu, piedāvāt un prasmi sociāli pieņemtās formas reaģēt uz tām. Atbalsts runas etiķetes noteikumu apguvei, bērniem darba procesā nostiprinot dialogisko vienību „pamudinājums – reakcija uz pamudinājumu”, paredzēja:

- bērnu leksikas bagātināšana ar noteiktu runas etiķetes daudzveidīgu formulējumu un izteikumu, kas palīdzēs lūguma, pateicības, atvainošanas, priekšlikuma un uzaicinājuma, padoma sniegšanas situācijas, skaitu;
- attīstīt bērniem prasmi izmantot runas etiķetes līdzekļus apzināti: izvēlēties no apgūtajām vienībām vispiemērotāko noteiktiem apstākļiem, adresēt to partnerim un pēc iespējas „motivēt”.

Lielāka runas etiķetes situāciju daļa attiecināma uz dialogisko vienību „pamudinājums – reakcija uz pamudinājumu”. Katrai situācijai ir noteikti etiķetes līdzekļi. Ir apskatīta arī valodas formulu variātivitāte katrā situācijā. Etiķetes līdzekļi tika izmantoti visās audzinātāju un bērnu saskarsmes situācijās un rotālas (skat. piel. 1.2 tabulu).

Tika uzlaboti rezultāti kriterijā „Dialoga kultūras apguve”, jo visas rotālas, ko organizēja bērni, liela uzmanība tika pievērsta dialoga kultūrai (skatīt 12. attēlu; 1.9 pielikumu)

Prasmju apguves rezultati kriterija „Dialoga kultura”

Visas sižetiskajas lomu rotalas vairakkartīgi tika atkārtoti runas etiketes piemēri, izņemot sižetiskas lomu rotalas „Uzzinu birojs”, „Pieklājīga meklešana” (skat. pielikumu 3.13-3.16). Autore centās, lai bērni ne tikai dzirdētu, bet arī vairakkartīgi atkārtotu dažus runas etiketes piemērus, lai tas kļūtu par bērniem pierastu runas saskarsmes līdzekli. Lai apzināti izmantotu runas etiketi, bērniem tika piedāvātas runas izmantot pieklājības frāzes: nosaucot tos, kam tas ir domāts („Dima, esi, lūdzu, esi tik laipns un palīdzi!”) un motivejot („Sofja, manuprāt, šī frizūra tev piestāv labāk.”).

Bērnu rotalas stimulēja pieklājīgi komentēt savu viedokli, pierādīt taisnību vai darbību pareizumu. Grūtības bērniem radās tad, kad bija jāizrada iecietība, atbildot uz vienaudžu viedokli izteikšanu, ja izteiktais viedoklis nesakrīt ar viņu viedokli. Ne vienmēr bērniem izdevās pārnēst no rotalam uz reālo dialogos rotalas gūto pozitīvo pieredzi, izsakot nepiekrīšanu biedra viedoklim sociāli pieņemtos izteikumos. Tācu šīs bērnu dialogiskas saskarsmes īpatnības ir noteiktas arī pirmsskolnieku impulsivitāti, tāpēc līdzīgu starpgadījumu biežums tika ņemts vērā, attiecinot tos uz bērnu prasmi reaģēt uz viņiem nevēlamiem ziņojumiem. Ja šādu impulsīvu reakciju nebija daudz, tas tika uzskatīts par pieņemamu līmeni pirmsskolniekiem, biežu negatīvu reakciju gadījumā – par videju, bet to pārsvara – par zemu.

Neskatoties uz to, ka neviena dialoga kultūras radītāja videjais vertējums nepārsniedza atzīmi, kas raksturo prasmes ieverot svarīgus dialoga norises noteikumus pietiekama līmeni, tācu

bernu individualajos sasniegumos tika fiksets gan pietiekams, gan augsts dialoga kulturas noteikumu apguves limenis (skat. 1.7. -1.9.pielikumu).

Vislielakas grutibas radas berniem, apgustot noteikumu uzturet sarunas tematu. Tas prasa no pirmsskolniekiem decentraciju, speju parslegties no savas domas uz sarunas biedra domu, uzturet piedavato sarunas tematu, attistit to. Bet ši vecuma berniem aktualas tomer ir pašiem savas domas, tapec ne vienmer daudzi berni var ieverot sarunas temu. Iespejams ari, ka rotalu metodes šis prasmes veidošanas procesa ir biežak japapildina ar pieradinašanas pie ši noteikuma izpildišanas metodem realas dzives situacijas un metodem, kas veidota izpildes nepieciešamibas apzinu. Tomer rotalas tehnologijas ari sniedz noteiktu dinamiku dialoga veidošanas kulturas prasmju apguve.

Viens no svarīgiem dialoga veidošanas kulturas nosacijumiem ir runat pec kartas, nepartraucot sarunas biedru. Prasme ieverot to ari tika apguta ar zinamam grutibam. Ši prasme paredz, ka berniem piemit savas dialogiskas runas uzvedibas patvaligas vadišanas esamiba, resp., pakluset, kad gribas partraukt sarunas biedru, pagaidit savu kartu.

Visbiežak šis nosacijums dialoga tika ieverots sarunas ar pieaugušo sarunu biedru, bet sarunas ar vienaudžiem tika pielauts ta parkapums. Tomer bernu progress, apgustot šo prasmi, ir nenoliedzams, par to liecina videja vertejuma salidzinajums, uzskot noverošanu aprili (3,2) un noverošanas beigas (3,8). Tas lauj runat par to, ka runas etiketes lidzeklu apguve pietiekami veiksmigi tiek istenota rotalas, kuru integracija lauj organizet daudzveidigu runas etiketes uztveri un tas izmantošanu.

Bernu noverojumi un sarunas ar audzinataju pec rotalnodarbibu organizešanas lauj secinat, ka berni ir guvuši sekmes „rotalas tehnikas” apguve, ir apguvuši rotalas izveides lomu veidu.

Nenoliedzami, apguves limenis bija dažads. Vieni berni vareja veikt lomas funkcionalo dalu un veidot lomu dialogu. Citiem bija gruti organizet, un vini bieži piebiedrojās vienaudžiem, bet kopiga rotala ar pieaugušajiem tas viniem padevas. Pieaugušais, budams partneris dialoga, „atklaja” nepieciešamibu pienemto lomu samerot ar citu bernu lomam, iespeju mainit lomas rotalas procesa. Pieaugušais ieradija rotalas situacijas atras izmainas panemienus (ar aizvietotajpriekšmetu palidzibu, darbibas aizvietošanu ar vardu u.c.). Berni saka mierigak mainit rotalas sižetu un pienemt jaunus partnerus, jo agrak meitenes, spelejot mates un meitas divata vai trijata, nepiekrita pienemt jaunu dalibnieku, tad kopigas rotalas laika autore piedavaja jaunpienacejam jaunu lomu („Meitenes, mana draudzene atbrauca, mes kopa skola macijamies! Iepazisties, Daša, tas ir manas meitas.” u. tml.). Berni pienema gan jaunpienaceju, gan jauno sižeta pagriezienu.

Dati, kas ieguti noverošanas gaita un diagnostikas rezultata pēc rotālnodarību organizēšanas, atklāja dinamisku bērnu dialogiskās runas attīstību. Bērnu skaits ar zemu līmeni samazinājās no 9,8 līdz 4,8 %. Pieauga bērnu, kuru dialogiskās runas attīstība uzskatāma par augstu un pietiekamu, skaits – no 9,6 līdz 19 % un no 23,8 līdz 38,1 % (skat. attēlu 13.)

13.attēls

Dialogiskās runas attīstības līmenis 4,5 – 5 gadus veciem pirmsskolniekiem (rudens)

3.3. Dialoga ar vienaudžiem prasmes attīstības sekmēšanas izvertējums

Bērnu attīstības studiju apmekle septiņi 4 -5 gadus veci bērni: 3 zēni un 4 meitenes. Pētījuma sākuma bērnu vecums bija vidēji 4,6 - 4,8 gadi, pētījuma beigās – 5,2 – 5,6 gadi. No 7 bērniem, kas apmekle studiju, 1 zēns (C.) un 2 meitenes (E. un G.) apmekle arī bērnu darzu. Zēns C. pirmsskolu apmekle regulāri, meitenes E. un G. pētījuma sākuma brīdī pirmsskolu neapmekleja pēc ilgstošas slimības, to apmeklēt sāka tikai maijā un tad no septembra. 4 bērni apmekle tikai studiju, bet pirmsskola neiet.

Darba specifika attīstības studijā ir tāja, ka programma ir izveidota tā, ka nebija paredzētas spēles, izņemot nelielas rotālu pauzes ar kustību rotālam. Nodarbībam ir galvenokārt izziņas un attīstošs raksturs, bērni zīmē, aplīcē, lasa pēc Zaiceva klucīšiem un skaita pēc tabulam, ka arī. Nodarbības notiek 2 reizes nedēļā, un tas ilgst 60 min. Vienojusies ar pedagogu un vecākiem, autore iekļāva programma rotālas, kas veicina dialogiskās runas attīstību.

Zēns A., kura runa ir labi attīstīta, pēc mātes un pedagoga vārdiem, neizrādīja interesi par saskarsmi ar citiem bērniem, arī pirmsskolu neapmekleja. Ar pazīstamiem pieaugušajiem var sarunāties pietiekami ilgi, uzdod daudz izziņas jautājumus, runa attīstīta labi, liels vārdu krājums.

Lieto pieklajības vardus, sasveicinas, atvadas, pateicas bez atgadinājuma. Saskarsme ar vienaudžiem ne vienmer ir labvelīgi noskanots, bieži var neatbildēt uz jautājumu, saka, ka negrib sarunāties, reizem negrib runāt aiz kautribas, jo ar vienaudžiem pašlaik sazinās tikai studija un ļoti reti pagalma. Pirmsskolu saka apmeklēt 4 gadu vecuma, bet smaga adaptācijas procesa un slimību dēļ pēc 3 mēnešiem parstāja to apmeklēt. Dialogiskas runas attīstības līmenis noverošanas sākumā ir uzskatāms par pietiekamu.

Zens B. neizrādīja iniciatīvu kontaktos ar vienaudžiem, runas attīstības līmenis ir zems, studiju apmekle otro gadu, pirma gada lielāko daļu – klusejās. Noverošanas sākumā brīdī viņa vecums ir 4,7 gadi, nekad nav saskarsmes iniciators, ir grūti sarunāties ar pieaugušajiem un īpaši ar bērniem, atbildes viennozīmīgas, ir grūtības pareizi izveidot frāzi. Dialogiskas runas attīstības līmenis, tāpat kā runas kopeja attīstība noverošanas sākumā – zems.

Zens C. apmekle pirmsskolu, cenšas kontaktēties ar vienaudžiem, viegli uzsāk dialogu, piedāvā parotāties, bet bieži uzvedas impulsīvi, nevelas ieverot noteikumus, dalīties ar rotaļlietām, tāpēc bieži, neraugoties uz iniciatīvu saskarsmes sākumā, rotaļa ātri beidzas strīdā dēļ. Runas attīstības līmenis – zems.

Meitene D. ir kautrīga, klusa, runa maz, slikti izruna daudzas skaņas, ir visjaunākā grupa uz noverošanas sākumā brīdī (4,6 gadi). Kontaktēties ar bērniem necenšas, dažus mēnešus, studijas apmeklēšanas sākumā posmā, nodarbības piedalījās tikai kopā ar mammu, dialogiskas runas attīstības līmenis – zems.

Meitenes E. un G. biežāk nekā citi bērni grupa sazinājas savā starpā kopīgas darbības laikā un pirms nodarbībām gaiteni, apmekle vienu bērnu darza grupiņu, arī tur rotaļlācīti kopā. Meitenei E. ir diezgan labi attīstīta runa un komunikatīvas prasmes, bet saskarsmē ar G. bet asas, parasti nekārtīgi tikai ar G., jo tā parasti viņai piekrit. Runas attīstības līmenis – pietiekams. Labprāt atbild uz skolotāja jautājumiem, izvēles kārtā uz vienaudžu uzrunu, bieži pati uzdod dažādus jautājumus.

Meitene G. parasti pati neizrādīja iniciatīvu, labprāt pieņēma E. piedāvājumus kopīgu rotaļu un sarunu laikā. Saskarsmē ar G. parasti piedalās pēc citu iniciatīvas, dialogiskas runas attīstības līmenis – videjs.

Meitene F. ir maiga, mierīga, bet kautrīga. Pirms nodarbībām visbiežāk meiteni E. un G. rotālas novero, taču savā kompanijā meitenes viņu ņem reti un nelabprāt. Uz bērnu un pedagoģu jautājumiem parasti atbild, pati jautā reti, iniciatīvu neizrādīja, bet pret bērniem noskanota labvelīgi, cenšas kontaktēties, dialogiskas runas attīstības līmenis – videjs.

Pedagoģi atzīmēja, ka kopīgas darbības laikā bērni sazinās maz, izņemot meitenes E. un G., kuras nodarbības seš blakus un parasti sazinās zīmešanas, apliecināšanas un veidošanas procesā. Zens C. cenšas sazināties ar zēniem, bet īslaicīga saskarsmē izdodas tikai ar A., bet, tā kā A. ne

vienmer labprāt atbild uz viņam versto C. uzrunu, izvelas saskarsmi ar pedagogu.

Bērņu novērošana attīstības studijā tika uzsākta 2010.gada martā. Pēc mēneša ilgās novērošanas, saskarsmes ar pedagogu un vecākiem tika dots bērņu dialogiskas runas un dažādu tās radīto vispārīgs novērtējums (skat. 14. attēls un 1.10 pielikums). Augsts dialogiskas runas attīstības līmenis netika fiksēts nevienam bērnam, pietiekams līmenis 2 bērniem (zēns A. un meitene E.), trīs cilvēki ar vidēju dialogiskas runas līmeni (bērni C., F., G.) un divi ar zemu dialogiskas runas attīstības līmeni (bērni D., B.).

14.attēls.

Dialogiskas runas apguves līmeni attīstības studijā (pavasaris)

Ta kā visu 7 bērņu, it īpaši to bērņu, kas neapmeklēja pirmsskolu, vecāki piekrita tam, ka bērniem nepietiek saskarsmes ar vienaudžiem, un bija ieinteresēti bērņu komunikatīvas kompetences un dialogiskas runas attīstībā, nodarbību grafika tika veiktas nozīmīgas korektīvas. Pirms pētījuma uzsākšanas nodarbībām bija macību raksturs, kopš novērošanas un pētījuma uzsākšanas tajās tika iekļautas rotaļnodarbības un sižetiskas lomu spēles, kas veicina dialogiskas runas attīstību, tāpēc rotaļnodarbības ilgums palielinājās no 60 min. līdz 75 min.

No marta līdz maija beigām ar bērniem tika uzsāktas nodarbības, kuras tika attīstīta komunikatīva kompetence un dialogiska runa, nodarbības turpinājās no septembra līdz decembrim. Uz studiju bija papildus atgādāti tematiskie komplekti lomu rotaļām, piemēram, rotaļai „Veikals”, „Mates un meitas”, „Dakteris”, „Celojums” u.c.

Atšķirībā no bērniem bērņu darza grupa, bērni praktiski nesazinājās savā starpā, nebija saliedēti. Studija sākumā tika ieviestas sasveicināšanas rotas, lai radītu vienotības izjutu, izraisītu interesi par grupas biedriem, kas vēlāk tika izmantotas katras nodarbības sākumā. Studija līdztekus sižetiskajam lomu rotaļām tika izmantotas dramatisācijas rotas un didaktiskas rotas, kas verstas uz dialogiskas runas attīstību.

Katra nodarbība tika iesakta ar sasveicinašanas rotālu „Mes esam priecīgi tevi redzēt”. Berni sēdās aplī un, sežot aplī ar seju cits pret citu, katrs bērns pieklājīgi sasveicinas ar citiem bērniem un skolotāju. Katra nodarbība sasveicinašanas rituāla tika ieviesti kādi jauni elementi, piemēram, bērni viens otram pēc kartas pasniedz kādu priekšmetu un sasveicinas bez vardiem, smaidot, paspiežot roku, stāsta, ko šodien redzejuši, ka gāja vai brauca uz nodarbību (skat. 3.17.-3.20. pielikumu). Nodarbības beidzas ar rotālu „Vilcieniņš”. Berni sastājas rindā, tur viens otru aiz pleciem. Viens bērns ir vilcieniņš, kurš ved vagoninus uz mājām, visi vagoniņi atvadas no skolotāja un brauc ārā no klases pie vecākiem, bet pirms vagoniņi tiks atkabīnāti viens no otra ir jāatvadas no visiem bērniem (skat. 3.21. pielikumu).

Tika izvēlēta dažādu rotālu, kas attīsta bērnu dialogiskas prasmes, serijs. Rotālu, kas tika izvēlētas darbam ar katru dialogisko vienību, izmantošanas secība tika pakļauta runas prasmei, ko nosauca bērnu dialogiskas runas petnieki Bizikova, Arušanova u. c., attīstības logikai: no runas formu uztveres un aizgušanas uz patstāvīgu to izmantošanu un parnešanu jauna saskarsmes situācija.

Gatavu dialogisko repliku aizgušana un prasme orientēties uz partneri ir pirmais posms. Šajā posmā tika ieviestas sasveicinašanas un atvaidīšanas rotālas, kas stimulē bērnu sabiedriskumu, labvēlīgu attieksmi pret saskarsmes partneri. Tā kā bija pamanīts, ka bērni bieži jāuc un ar grūtībām nosauc dažādas sociālas lomas sižetiskajās lomu spēles, tika organizētas rotālas šo jēdzienu nostiprināšanai: „Mammai es esmu ..., vecmāmiņai - ..., veikala - ...” (skat. 3.8. pielikumu).

Rotālas otrajā posmā bija paredzētas tam, lai mudinātu bērnus izmantot ne tikai gatavas (reproduktīvas replikas), bet arī patstāvīgi izveidotas (produktīvas). Tika organizētas spēles ar telefonu, kuras pedagogs demonstrēja dažādas situācijas, kuras nepieciešams runāt pa telefonu (skat. 3.11. pielikumu). Izspēlējot situācijas, skolotājs iepazīstina bērnu ar telefona sarunas etiķeti, tradicionālajām runas frāzēm. Pēc tam bērni izspēlēja līdzīgas situācijas. Tiek izmantotas rotālas „Pieklājīga meklešana”, „Proti atteikties!” u.c. (skat. 3.14.- 3.16. pielikumu).

Rotāla „Pieklājīga meklešana” (skat. 3.14. pielikumu) tika iekļautas spēles, kuras izmantotie modeļi simboliski parādā jautājuma virzienu un stimulē bērnus uzdot daudzveidīgus pēc formas jautājumus. Piemēram, kartina ar krasainu plankumu attēlu orientē bērnus uzdot jautājumus par priekšmeta krāsu. Kartina ar ģeometrisku formu attēlojumu – par priekšmeta formu. Lielāka un mazāka priekšmeta attēls stimulē bērnus uzdot jautājumu par priekšmeta izmēriem. Priekšmets, kas attēlots daudzas vietas (uz, zem galda u. tml.) simbolizē jautājumu „kur”. Ciparu un pulksteņa attēls – vārdus „kad” un „cik”. Prasmei uzdot jautājumus pilnveidojoties, kartinas pakāpeniski tika nonēmas vai tika izmantotas tikai ar tiem bērniem,

kuriem bija grūtības.

Trešajā posmā tika izmantotas rotālas, kurām bija jānodrošina bērniem patstāvīgi veidot dialogiskas replikas. Tika iekļautas jau iepriekš izmantotas telefona rotālas improvizācijas un rotālas, kas bija izmantotas iepriekšējās posmās, bet ar lielāku bērnu patstāvības pakāpi dialogu konstruējama. Sižetiskas lomu rotālas, kuras sākotnēji vadītāja (pardevejs, ārsts u.c.) lomu uzņemas skolotājs, vēlāk to uzticot bērnam, bet audzinātājs piedalījās rotālā jau kā citas lomas atveidotājs, attīstot un stimulējot bērnu dialogisko runu (skat. 3.1. - 3.12. pielikumu).

Jau maijā beigas bija noverotas būtiskas izmaiņas. Noverojot bērnus un sarunājoties ar pedagogu, tika konstatēts, ka visi bērni sāka sasveicināties un atvadīties viens no otra, agrāk pietiekami regulāri to darīja tikai meitenes E. un G., pārējie bērni parasti sasveicinājas un atvadījas tikai no skolotāja, citiem bērniem nepieņēma uzmanību. Daudz biežāk sāka izmantot arī citas runas etiķetes veidus, uzrunāt vārda, pateikties, pieklājīgi palūgt. Kopīgas darbības, aplicešanās, zīmēšanas laikā bērni sāka sazināties viens ar otru, sižetiskajās lomu spēlēs sāka parādīties tieši lomu dialogi. Bērni A., C., E., G. noverošanas un nodarbību beigas (2010.gada decembris) vēroja patstāvīgi organizēt rotālu un attīstīt to, aktīvi izmantojot dialogisko runu tas sagatavošanas un rotālas procesā. Bērniem B. un D. vēl bija nepieciešama aktīva pedagoga līdzdalība, viņiem bija grūti pašiem veidot lomu dialogu, bet ar skolotāja palīdzību bērniem tas izdevās. Meitenes F. un G. parasti neizrādīja iniciatīvu rotālas organizācijā, bet rotālas procesā vēroja veidot dialogu atbilstīgi izvēlētajai lomai un petījuma beigas (2010.gada decembris) veiksmīgi attīstīja savas lomas sižeta līniju un veidoja lomu dialogu.

Pedagogs atzīmēja, ka bērni ir kļuvuši saliedētāki, bija jūtams, ka tā tiešām ir grupa, bērni labprāt palīdzēja viens citam (A., uzrunājot B. – B., nepareizi te kraso, es tev parādīšu), pieņēma rotālu. Zēns A. mamma norādīja, ka viņš labprātāk sāka sazināties ar bērniem pagalmā un sporta nodarbībās, neizvairās no tiem, ka tas bijis agrāk. Sācis piedāvāt mammai uzaicināt kādu no bērniem ciemos, bet agrāk tadu vēlmi nebija izteicis.

Bērni B. un D., kuriem petījuma sākumā tika konstatēts zems dialogiskas runas attīstības līmenis, sākumā nelabprāt iesaistījās kopīgajās rotālas, tāpēc pedagogs uzsāka rotālu ar viņiem individuāli. Vispirms pedagogs bija galvenās lomas atveidotājs, iesaistot bērnu kopīgā rotālā. Skolotāja centās ievērot bērna intereses, tā uzzinājusi, ka meitenei D. mājās visvairāk patīk palīdzēt mammai virtuve un gatavot uz savas plītnes, piedāvāja viņai: „D., pagatavosim pusdienas! Gribs es būšu mamma, bet tu meita?” D. smaida un māj ar galvu (skat. dialoga fragmentu pielikumā). Pakāpeniski rotālā iesaistās arī vienaudži. Vieni atnāk uz pusdienām, ciemos. D. aizvien neizrādīja iniciatīvu saskarsmē ar vienaudžiem, bet neiebildēja, ja bērni iesaistījās rotālā, pēc skolotājas ieteikuma piedāvāja cienastu, pedagogs parādīja, ka var uzrunāt, pajautāt, vai viesi vēl kaut ko vēlas, uzaicināt pie galda. Pēdējā meitene sāka izmantot

pedagoga agrak pateiktas frazes, bet nodarbību beigās (decembrī) jau spēja bez priekša teikšanas atbildēt uz vienaudžu jautājumiem.

Ievērojusi, ka zēnam B. patīk rotāties ar mašīnām un, pēc māmiņas vārdiem, mājās viņš galvenokārt spēlēja ar mašīnām un kopa ar tēti ceļus un garažas, skolotāja ieteica: „Uzcelsim stāvvietu un uzaicināsim visus vādītājus atstāt pie mums mašīnas.” B. sakuma apmūļsa, kad bērni iesaistījās rotālā, vēreja to partraukt, neatbildēt uz bērnu jautājumiem, bet pakāpeniski viņš saka uztvert ne tikai pedagoga, kurš iesaistīja viņu rotālā, bet arī bērnu jautājumi. Ja viņam bija grūti atbildēt, pedagogs palīdzēja viņam.

Priekšrocības darbam ar bērniem attīstības studijā ir tāja, ka ir iespējama individuāla pieeja katram bērnam, jo studiju apmeklē neliels bērnu skaits (7 bērni, dažas dienas – 4-6 bērni), ir iespējama cieša pedagoga un vecāku sadarbība. Bērnu vecāki izrādīja interesi par nodarbībām, par izmaiņām, kas notiek bērnu komunikatīvajā kompetencē un to dialogiskās runas attīstībā.

Rotālu un nodarbību gaitā pedagogs iesaistīja rotālas mazaktīvos bērnus (B., D., F.), kuri parasti klūseja. Darbā ar šiem bērniem tika atklātas viņu īpatnības un intereses un kopīgas pedagoga un bērnu rotālas darbības organizācijas cēla mudināja atbildēt uz jautājumiem, izteikt savu viedokli, iesaistīties dialogā ar vienaudžiem.

Decembra sakuma pēc nodarbību, rotālu, individuāla darba veikšanas tika veikta bērnu dialogiskās runas atkārtota diagnostika (skat. 15. attēlu un 1.11. pielikumu). Zēma dialogiskās runas attīstības līmeni nav palicis neviens no bērniem, diviem bērniem, kuriem pētījuma sakumā bija konstatēti zēms dialogiskās runas attīstības līmenis, pētījuma beigās tika noteikti vidēji dialogiskās runas attīstības līmenis (skat. pielikumu un diagrammu). Viena bērnu dialogiskās runas attīstības līmenis no pietiekama paaugstinājās līdz augstam, trīs bērnu vidējais dialogiskās runas attīstības līmenis paaugstinājās līdz pietiekamam, meitenes E. dialogiskās runas attīstības līmenis palika nemainīgs, taču dialogiskās runas attīstības rādītāji ir uzlabojušies.

15.attēls

Dialogiskās runas apguves līmeni attīstības studijā pētījuma beigās
(2010.gada decembris)

Noverojumu laika tika pamanīts, ka bērnu dialogi kļuva saturiski bagātāki, bērni improvizēja rotālas gaitā. Salīdzinājumam var minēt vienu un to pašu bērnu dramatisāciju, kas tika pierakstīta 2010. gada martā, maijā un decembrī.

1. 15.03.2010. Dialoga noverojums.

A. un C. uzvelk vilka un zaka maskas. Audzinātāja: „Jūs gājat, gājat pa tiltu un satīkaties. Izdomāriet, par ko runāja vilks un zakis.”

- Sveiks. – Sveiks.

- Ka klājas? – Labi.

- Zaki, kāpec tu no manis muc? (jautājums pēc audzinātāja ieteikuma)

- Baidos no tevis.

- A, nu cau. – Cau.

2. To pašu bērnu improvizētais rotālas dialogs 20.05.2010.

Rotālas atribūti iepriekšējie: maskas (vilks un lācis).

- Sveiks, lāci! – Sveiks, vilks! Nāc ciemos. -

- Man nav laika, atvaino. – Kur tu steigies?

- Uz medībām. – Nu, ej, bet atpakaļcēla ienāc.

- Labi. Cau, lāci. – Cau.

3. Rotālas dialogs no A. un C. noverojumiem 7.12.2010. Režisēta rotāla ar rotālietām (lācis un zakis).

- Zaki, ko drebi? No sāļa, jā? – Ne no sāļa, no bailes.

- Es zākus neēdu, nebaidies. – Ka lai es nebaidos, tur vilks blakus stāiga.

- Sadraudzējies ar vīnu. Vīnš draugam pāri nedāris. – Zaki un vilki nedraudzējas.

- Tu tak neesi dzīvs, bet rotālu zakis, tad draudzējies ar vīnu.

Tādējādi rotālu un rotālu panēmīnu izmantošana bērnu dialogiskās runas attīstībai attīstības studijā bija efektīva. Šīs nodarbības bija efektīvas ne tikai bērnu dialogiskās runas

attīstībai un viņu komunikatīvas kompetences pilnveidei, bet arī labvēlīgi ietekmeja visu pedagoģisko procesu. Bērni efektīvāk darbojas lasīšana, dziedāšana, skaitīšana, jo tika nodrošināta darbību maina un bērni nenogura. Bērni ar zemu dialogiskās runas attīstības līmeni, kuri biežāk klūseja, sāka aktīvi lasīt un labāk rekināt.

Bērnu darza un studija veiktais darbs ļāva formulēt šādas rekomendācijas pirmsskolnieku dialogiskās runas attīstībai:

- *ta ka vajadzība pēc saskarsmes ar vienaudžiem, kas visspilgtāk izpaužas videjā pirmsskolas vecumā, vispilnīgāk tiek realizēta rotālu, sižetisko lomu rotālu izmantošana ir efektīvs bērnu dialogiskās runas attīstības līdzeklis;*
- *par obligātu dialogiskās runas attīstības apstākli rotālas laikā var tikt uzskatīta pedagoga līdzdalība un organizācija, ka arī pedagoga noverojumi bērnu sižetiskās lomu rotālas gaitā un nepieciešama atbalsta sniegšana, ja bērniem rodas grūtības rotālas organizācijā un gaitā, ka arī saskarsmes veidošana;*
- *sižetisko lomu rotālu organizācija ne tikai grupa, bet arī pastaigu laikā, kur bērniem tiek sniegtas lielas improvizācijas, aizvietotāju priekšmetu izmantošanas, ka arī lielāka bērnu skaita iesaistīšanas iespējas atbilstīgi lomu personāžu skaitam;*
- *rotālnodarību plānošana darbam ar katru dialogisko vienību, kas izmantotas šim darbam, dažādas rotālas (rotālas ar telefonu, didaktiskas rotālas);*
- *sasveicināšanas rotālu izmantošana bērnu saliedēšanai un intereses par saskarsmes partneri trukuma noveršanai;*
- *dažādu tematisko komplektu sižetisko lomu rotālu organizēšanai esamība grupas telpā;*

- *aktīva apspriešana ar bērniem, sagatavojoties rotaļai, lai veicinātu interesi par rotaļu, izgatavotu rotaļai nepieciešamos atribūtus;*
- *sākuma posmā pedagogam jāuzņemas vadītāja lomu (pasaku tēls) veiksmīgi lomu dialogu demonstrācijai un runas etiķetes formulu izmantošana;*
- *aktīva runas etiķetes formulu izmantošana ikdienas saskarsmē, bērnu stimulēšana pareizai dialoga veikšanai, rotaļu dramaturģiju demonstrācijās, specialās nodarbības („pieklājīgo bērnu svētki”, „pieklājīgie meklejumi”, „proti atteikties” utt.);*
- *visos darba posmos aktīva dialogiskas runas emocionāls izmantojums gan sagatavošanas laikā, gan rotaļas laikā (lomu dialogi).*

Secinājumi

Problemas teoretiska izpēte un veikta pedagogiska darba rezultāti apstiprina izvirzītas hipotēzes korektumu un ļāva formulēt šādus secinājumus:

1. Apkopojot lingvistiskos raksturojumus, autore secina, ka dialogs ir cilvēku sociālas mijiedarbības runas forma. Par dialoga vienību ir uzskatāma replika vai dialogiska vienība (repliku kombinācija, kas ir savstarpēji saistīta). Ir nosauktas šādas dialogiskas vienības: 1) jautājums – atbilde; 2) pazinojums – reakcija uz pazinojumu; 3) pamudinājums – reakcija uz pamudinājumu. Dialoga sociālā puse paredz virknes sociāli noteiktu normu un noteikumu izpildi. Tieša piedalīšanās dialogā tiek saukta par dialogisko runu, nemot vērā visu augstāk teikto, ir saprotams, ka dialogiskas runas apguve paredz runas un uzvedības prasmju, kas nepieciešamas pilnvertīgam dialogam veidošanai, kopuma izveidi.
2. Psihologu pētījumi liecina par to, ka dialogiska runa tiek apgūta pakāpeniski. Pilnvertīgs dialogs bērniem izveidojas tikai pirmsskolas vecuma beigās, tāpēc dialogiskas runas attīstība tiek uzskatīta par šā vecumposma svarīgu uzdevumu.
3. Pedagoģisko un psiholoģisko literatūru analizējot, tika noskaidrots, ka, neskatoties uz pirmsskolas vecumposmam raksturīgo prioritāti attīstīt dialogisko runu, tā ir maz pētīta salīdzinājuma ar citiem bērnu runas darbības attīstības jautājumiem.
4. Dialogiskas runas apguve ir ģenētiski noteikta saistītas runas rašanās sākuma forma. Īpaša nozīme bērnu runas attīstībā ir viņu personīgajai runas praksei.
5. Teoretiskās literatūras analīzē pamato rotālas dialogiskas runas attīstības virzības potenciāla iespējas. Rotālas un sagatavošanas procesā tam, pirmsskolniekiem dabiska veidā notiek dialogiskas runas un dialogisko repliku funkciju realizācijas pieredzes uzkrāšana.
6. Dialogiskas runas attīstība paredz daudzpusīgu, mērķtiecīgu darbu visas pirmsskolas bērniem, tai skaitā arī videjā pirmsskolas vecuma posmā, laikā. Pedagoģu uzmanības trūkums dialogisko prasmju apguvei bērniem rada šīs runas formas zemu apguves līmeni.

7. Bernu rotalu dialogu noverojumi liecina, ka viniem ir gruti veidot lomu dialogu, 4,5 gadus veciem bērniem sižetiskajās lomu rotālas parsvara ir metakomunikatīvi izteikumi, taču ir pierādīts, ka plaši lomu dialogi ir iespējami jau 4 gadus veciem bērniem, ja šī prasme tiek mērķtiecīgi veidota.
8. Bernu dialogu noverojumi sižetisko lomu rotālu laikā parādīja, ka lomu dialoga tiek atdarinātas situācijas, kuras ataino bērnu apziņā agrāk atspoguļotas cilvēku komunikatīvas un lomu attiecības.
9. Dialogiskā runa sižetiskajā lomu rotālas kalpo par lomu verbālam sadalījumam, nosacītas rotālas telpas vai rotālu situācijas atainošanai, rotālas noteiktu fragmentu aizstāšanai, kā arī rotālas koordinācijai, t.i., dialogs bērnu sižetiskajās lomu rotālas veic daudzveidīgas funkcijas.
10. Pētījuma tika atklāts, ka pirmsskolnieku dialogiskā runa ir dialogisko prasmju, kas nepieciešamas pilnvertīgai līdzdalībai dialogā, kopums, tāpēc dialogiskās runas izvērtējuma kritēriji un radītāji ir: iniciatīvas un aktīvas atbildes attieksmes esamība runas mijiedarbībā; prasme uzsākt dialogu; prasme adekvāti reaģēt uz ikvienu iniciatīvas repliku; dialoga kultūra.
11. Pirmsskolnieku dialogiskās runas attīstības rezultativitātes paaugstināšanas tiek nodrošināta, iekļaujot pirmsskolnieku ikdienā sižetiskās lomu rotālas, pedagogam aktīvi piedaloties gan rotālas organizācijas procesā, gan rotālā.
12. Rotālu organizēšana, pedagogam aktīvi līdzdarbojoties, liecina par to izmantošanas efektivitāti, bērnu dialogisko runu attīstot.
13. Sižetisko lomu rotālu, kuras tiek veicināta interese par vienaudžiem un pieaugušajiem, pozitīva attieksme pret saskarsmes dalībniekiem, izmantošana pozitīvi ietekmēja ne tikai bērnu dialogiskās runas attīstību, bet arī personības vispusīgu izaugsmi.
14. Empīriskā pētījuma dati liecina, ka bērniem ir mazinājušās grūtību veidot saskarsmi ar vienaudžiem, bērni grupa kļūvuši labvēlīgāki viens pret otru. Ja noverošanas sākumā bērni iesaistījās saskarsmē tikai ar pedagogu mācību procesa gaitā, pētījuma beigās bērni labprāt iesaistījās savstarpējā saskarsmē.
15. Pētījuma gaitā bērnu skaits ar zemu līmeni samazinājās no 9,8 līdz 4,8 %, pieauga bērnu, kuru dialogiskās runas attīstība uzskatāma par augstu un pietiekamu, skaits – no 9,6 līdz 19 % un no 23,8 līdz 38,1 % bērnu darza. Attīstības studijā- 1 bērns no 2, kam bija noteikts pietiekams līmenis, sasniedza dialogiskās runas augstu līmeni, 3 bērniem līmenis ir paaugstinājies no zema uz pietiekamu, bet 2 bērni no zema līmeņa uz videju.

Izmantotas literatūras un citu avotu saraksts

1. Boša, R., Dzintere, D. (1997) *Rotalspeles*. Rīga: Macibu apgads NT.
2. Baha, V. (2008) *Rotalnodarības pirmsskolas vecuma bērniem saskarsmes prasmju attīstīšanai*. Rīga: Petergailis.
3. Boša, R. (1989) *Berņu runas aktivizēšana bērnudarza*. R.
4. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotala – bērnu dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
5. Dzintere D., Stangaine I. (2007) *Rotala – bērnu dzīves prasmju sekmetāja*. Rīga: RAKA.
6. Dzintere, D. (1984) *Rotala un darbs bērnu darza*. Rīga: Zvaigzne.
7. Gadamers, H.S. (2002) *Skaista aktualitāte. Maksla kā spēle, simbols un svētki*. Rīga: Zvaigzne ABC, 394 lpp.
8. Garvey, ? . (1984) *Children's talk*. Cambr., 210 c.
9. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soli.
10. Gudjons, H. (1998) *Pedagoģijas pamatziņas*. R.: Zvaigzne ABC, 396 lpp.
11. Jurgena, I. (2002) *Visparīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības soli.
12. Kalnina, V., Skrube Dz. (1983) *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne.
13. Karpova, A. (1998) *Personības teorijas un to radītāji*. Rīga: Zvaigzne ABC.
14. Kramiņš, E. (2005) *Runas prasme sāzinā*. Rīga: Turība
15. Lieģeniece, D. (1992) *Bērns pasaule- pasaule bērns*. Rīga: Zvaigzne
16. Lieģeniece, D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
17. Markus, D. (2003) *Bērnu valoda: no pirma kļiedziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
18. Markus, D. (2003) *Bērnu valoda: no pirma kļiedziņa līdz pasakai*. Apgads "Rasa ABC", 143 lpp.
19. Markus, D. (2007) *Bērns runa kultūras pasaule*. Apgads "Rasa ABC"
20. Mendzina, Dz. (2004) *Vārds doma runa*. Rīga: SOL VITA.
21. Milts, A. (2004) *Saskarsmes ētika*. Rīga: Zvaigzne.

Pielikumi

1. pielikums

1.1 Iniciativas repliku, reaktivo repliku un dialoga kulturas izpetes metodes un apguves izvertējums

?	Izpetes aspekti	Metodes	Apguves izvertējums balles
1.	Prasme uzdot jautājumus: - jautājumu satura daudzveidīgums; - izmanto vienkāršus, divdalīgus, alternatīvus, sadalītus jautājumus.	1. Bernu runas noverošana ikdienas saskarsmes procesa. 2. Rotalas paros. 3. Rotalas ar telefonu.	5 - runa ir lietišķa, izziņas un sociāli personīga rakstura jautājumi; 4 - ir konstatēti lietišķa un izziņas rakstura jautājumi, retumis ir vērjami sociāli personīga rakstura jautājumi; 3 - jautājumi ir vienkārši (par darbību); 2 - ļoti reti uzdod jautājumus. 1 – neuzdod jautājumus attīstības traucējumu ietekmē.
2.	Pazinot par iespaidēm, domām, jutām, notikumiem	Rotalas ar telefonu, sasveicināšanas ar ziņojumu (pastasti, kas notika pa ceļam, brīvdienas).	5 – vienmēr labprāt stāsta par savām jutām, iespaidēm, pazīno jaunumus; 4 – daļas iespaidos ar vienaudžiem, tuviniekiem, pieaugušajiem, sudzas par vienaudžiem; 3 – reti pēc savas iniciatīvas uzsāk saskarsmi, bieži sudzas par vienaudžiem; 2 – gandrīz neizmanto pazīnojamu replikas. 1 – nestāsta un nesarunājas, jo ir konstatēti attīstības traucējumi.
3.	Prasme izmantot pamudinājuma repliku daudzveidīgumu	Bernu saskarsmes noverošana	5 – viegli un brīvi uzruna sarunas biedrus (lūgumi, padomi, ieteikumi un citi pamudinājumi); 4 – bieži var izteikt pamudinājumus, bet retumis ir vērjamas grūtības dažādu pamudinājumu formulējumos (paskaidrojumi, uzaicinājumi u.c.); 3 – ir grūtības pamudinājumu

			izmantošana, ne vienmer tie tiek adekvati formulēti; 2 – vāja prasmes izpausme vai pilnīgātas neesamība. 1 – prasme nav izveidojusies.
4.	Komunikatīvi merktiecīgi atbildēt uz jautājumiem.	1. Bērnu runas noverošana ikdienas saskarsmes procesā. 2. Rotalas paros. 3. Rotalas ar telefonu.	5 – ir noverotas visas jautājumu formas; 4 – izmanto 2-3 jautājumu formas; 3 – parsvāra izmanto vienkāršus jautājumus, citas jautājumu formas sastopamas reti; 2 – izmanto tikai vienkāršas jautājumu formas; 1 – neatbild uz jautājumiem.
5.	Prasme adekvāti reaģēt uz pazinojumu.	Sarunas ar bērniem, kuras pedagogs „provocē” viņu nepieņemt sarunas biedra viedokli.	5 – bērns adekvāti un labvēlīgi reaģē uz dažādiem pazinojumiem, argumentēti nepieņemt sarunas biedra viedokli; 4 – dažreiz ir nepietiekami adekvāti reaģē uz pazinojumu, ne vienmer argumentē savu nepieņemšanu sarunas biedra viedokli; 3 – var nepieņemt uzmanību sarunas biedra pazinojumam, neuztūret sarunas tēmu vai izrāda neiecietību pret biedru pazinojumiem; 2 – bieži nav adekvāta reakcija uz pazinojumu, rupji nepieņemt biedru viedokli. 1 – reaģē neadekvāti, valodu nelieto.
6.	Pieklājīgi reaģēt uz pamudinājumu.	Bērnu saskarsmes noverošana.	5 – bērns vienmer reaģē uz pieauguša un vienaudžu pamudinājumiem sociāli pieņemama forma; 4 – bērns atgriežas reaģē uz pamudinājumu, pārņemot pieņemtas saskarsmes normas; 3 – bērns situatīvi reaģē uz pamudinājumu, pārņemot pieņemtas saskarsmes formas; 2 – gandrīz nereaģē uz pamudinājumiem.
7.	Uztūret sarunas tēmu.	Bērnu saskarsmes noverošana.	5 – atbild labprāt, komunikatīvi merktiecīgi, par tēmu; 4 – atgriežas aiziet no atbildes uz vienaudžu jautājumiem; 3 – var neatbildēt gan uz pieaugušo, gan uz vienaudžu jautājumiem, atbildes nav pilnīgas; 2 – nelabprāt atbild uz saskarsmes mēģinājumu. 1 – saskarsmē neiesaistās.
8.	Nepārtraukt sarunas biedrus,		5 – mierīgi uzklāsa sarunas biedru,

	runat pēc kartas.		<p>var sagaidīt savu kartu; 4 - reizēm partrauc sarunas biedru; 3 – ar grūtībām ievero savu kartu saruna, bieži nenoklausas sarunas biedra teikto līdz galam; 2 – nav tieksmes piedalīties saskarsmē, atbild nelabprāt.</p>
9.	Izmantot runas etiketes formulas.		<p>5 – daudzveidīgi runas etiketes formulu varianti tiek izmantoti adresēti un motivēti, labvēlīga toni; 4 – bērns izmanto dažas runas etiketes formulas, ne vienmēr tas adrese un motive. Reizēm ir noverojama nelabvēlīga intonācija, pamudinājumus izsakot; 3 – izmanto runas etiketes formulas dažas pamudinājuma situācijas, reti uzruna vārda bērnus un audzinātāju. Labvēlību izrāda situatīvi; 2 – gandrīz neizmanto runas etiketes formulas, nelabvēlīgums saskarsmē ir pasvāra; 1 – attīstības traucējumu dēļ neizmanto runas etiketes formulas.</p>
10.	But labvēlīgam pret sarunas biedru, izvairīties no nekaunīgiem un kategoriskiem izteikumiem.	Bērnus runas noverošana ikdienas saskarsmes procesā. Sarunas ar bērnu.	<p>5 – nav lielīgs, atturīgi izsakas par saviem iespējamiem, jutām, nav kategorisks paziņojums un reakcijas uz tiem, ir labvēlīgi noskaņots; 4 – cenšas apvaldīt negatīvas emocijas, lielīgumu, taču tas ne vienmēr izdodas, kategoriski noraida spriedumus, kuriem nepiekrīt; 3 – ir situatīvs labvēlīgums, lielīgums un kategoriskuma izpausmes pret sarunas biedru, bieži parkāpj šo noteikumu; 2 – ir pasvāra nelabvēlīga attieksme pret partneri, nav kautrīgs un ir kategorisks spriedums un reakcijas uz paziņojumu; 1 – pauž krasu nelabvēlīgu attieksmi pret partneri, atbild ar darbību, nevis vārdiem.</p>

Augsts līmenis- 50 - 45 balles.

Pietiekams līmenis 44 – 35 balles.

Vidējs līmenis 34-26 balles.

Zems līmenis 24-20 balles.

1.2 Valodas materials bernu prasmes izmantot runas etiketi attistišanai.

Saskarsmes situācija	Runas etiketes iniciatīvas formulejumi	Runas etiketes atbildes formulejumi
Lugums	<p><u>Lugums – atlauja:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Vai drikst es ... - Atlauj (iet) ... - Atlauj (iet), ludzu, ... <p><u>Lugums – pamudinājums:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ..., ludzu - Ja nav grūti ... - Ja drikst ... - Es tevi ļoti ludzu ... - Vai tu vari? - Vai jūs nevēlaties? 	<p><u>Piekrišana:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ludzu - Ja (Ja, jā) - Labi - Ar prieku - Labprāt - Es neesmu pret - Nav nekā preti - Tūlīt <p><u>Atteikumi:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Es nevaru - Es gribētu, bet ... - Diemžēl ...
Pateicība	<ul style="list-style-type: none"> - Paldies ... - Paldies par ... (norāda pateicības iemeslu) - Liels paldies - Pateicos Jums (tev) - Esmu pateicīgs Jums <p>Runas etiketes atbildes formulas Piekrišana</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ludzu - Nav par ko - Nav vērts - Uz veselību - Man bija patīkami palīdzēt
Priekšlikums	<ul style="list-style-type: none"> - Daram (īsim) ... - Ludzu ... - Panemiet ... - Sēdieties, ludzu ... - Gribojiet (gribojiet), es palīdzēšu? 	<p><u>Piekrišana:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Labi, piekritu ... - Paldies (u.c.) ... <p><u>Atteikums:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Paldies, neuztraucieties ... - Paldies, es pats ... - Atvainojiet, bet ... <p>Velams, lai visi atteikumi būtu motivēti</p>

Atvairošanas	<ul style="list-style-type: none"> - Atvainojiet mani par ... (tiek motivēta atvairošanas: es netišam, es nedomāju) Velams: - Piedodiet (atvainojiet), lūdzu. - Neapvainojies (ieties) - Nedusmojies (ieties) - Esmu vainīgs (a) 	<ul style="list-style-type: none"> - Lūdzu - Labi - Nekas - Es nedusmojos - Ko Jus (tu)!
--------------	--	---

1.2 tabulas turpinājums

Uzaicinājums	<ul style="list-style-type: none"> - Es velos uzaicināt tevi (jus) ... Tu (Jus) atnāksi (iet)? - Nāc (iet), ja vari ciemos (uz dzimšanas dienu). Priecāšos. - Lūdzu pie galda ... 	<ul style="list-style-type: none"> - Paldies par uzaicinājumu, obligāti atnākšu. - Paldies par uzaicinājumu, bet piedod (iet), atnākt nevaru (velams atteikumus motivēt) - Ar prieku. - Esmu gatavs (a). - Atvaino (jiet), bet ...
Padoms	<ul style="list-style-type: none"> - Vai tu negribētu izdarīt to?... - Izdari to, manuprāt, tā būs labāk. - Drikst, es ieteikšu? 	<ul style="list-style-type: none"> - Paldies, tev taisnība. - Piekritu, tā arī darišu. - Atvaino, es pats(i). - Atvaino, lūdzu, bet man gribētos pašam (pašai) izlemt, ka būs pareizi.

1.3. Metakomunikatīvo un lomu izteikumu attiecība

Protokola numurs	Izteikumu skaits	Lomu izteikumi	Metakomunikatīvie izteikumi	%
1	44	9	35	80%
2	51	8	43	84%
3	52	12	40	77%
4	30	6	24	80%
5	54	24	30	56%
6	26	0	26	100%
7	36	13	23	64%
8	16	8	8	50%
9	9	0	9	100%

1.4. Iniciatīvas replikas apguve (bernu darzs pavasarī)

N	Ber.V.	Prasme uzdot jautajumus.	Stastita par iespaidiem, domam un jutam u. tml.	Izmanto pamudinajumu (lugumi, padomi, ieteikumi)	Kvan. vert.
1	A	3	2	3	8
2	B	3	2	3	8
3	C	4	3	4	11
4	D	3	2	4	9
5	E	4	3	3	10
6	F	4	4	5	13

1.4 tabulas turpinajums

7	G	3	3	3	9
8	H	2	2	2	6
9	I	5	5	5	15
10	J	4	3	4	11
11	K	3	3	3	9
12	L	4	3	4	11
13	M	4	4	3	11
14	N	2	2	3	7
15	O	5	4	5	14
16	P	2	2	2	6
17	R	4	4	4	12
18	S	5	4	4	13
19	T	2	2	3	7
20	U	2	2	2	6
21	V	3	3	3	9

1.5. Reaktivo repliku apguve (bernu darzs pavasaris)

N	Ber.V.	Komunikativi merktiecigi atbildet uz jautajumiem	Prasme adekvati reaget uz pazinojumu.	Pieklajigi reaget uz pamudinajumu.	Kvan.ver.
1	A	3	3	3	9
2	B	3	2	2	7
3	C	4	3	4	11
4	D	3	2	3	8
5	E	3	4	3	10
6	F	4	4	4	12
7	G	3	2	2	7
8	H	2	2	2	6
9	I	5	4	4	13
10	J	4	3	4	11
11	K	3	2	2	7
12	L	3	2	3	8

13	M	4	3	3	10
14	N	2	2	2	6
15	O	5	4	5	14
16	P	2	2	2	6
17	R	3	3	4	10
18	S	4	4	5	13
19	T	2	3	2	7
20	U	2	2	2	6
21	V	2	2	2	6

1.6. Dialoga kulturas apguve un kop. dialogiskas runas attistibas limenis

pirmsskolniekiem (bernu darzs pavasaris)

N	Vards	Prasme uzturet sarunas temu	Prasme nepartraukt sarunas biedrus, runat pec kartas	Prasme apzinati izmantot unas etiketi	Labvelig., pozitiva noskana	Kv.v Dial. kul. pras.	Kvantitativa vertiba par visam prasmem	Visu kriteriju (prasmju) apguves videja balle	Limeni
1	A	2	3	3	3	11	28	2,8	videjs
2	B	2	3	3	3	11	26	2,6	videjs
3	C	3	4	3	3	13	35	3,5	pietiek
4	D	2	3	3	3	11	28	2,8	videjs
5	E	3	4	4	4	15	35	3,5	pietiek
6	F	4	4	3	3	14	39	3,9	pietiek
7	G	2	3	3	3	11	27	2,7	videjs
8	H	2	2	2	2	8	20	2	zems
9	I	5	4	4	4	17	45	4,5	augsts
10	J	4	4	3	4	15	37	3,7	pietiek
11	K	2	2	2	3	9	25	2,5	videjs
12	L	3	3	3	3	12	31	3,1	videjs
13	M	3	4	3	3	13	34	3,4	videjs
14	N	2	2	2	2	8	21	2,1	zems
15	O	5	5	4	5	19	47	4,7	augsts
16	P	2	3	2	3	10	22	2,2	zems
17	R	3	3	3	3	12	34	3,4	videjs
18	S	4	5	4	5	18	44	4,4	pietiek
19	T	2	3	2	3	10	24	2,4	zems
20	U	2	2	2	2	8	20	2	zems
21	V	2	2	2	3	9	24	2,4	zems

1.7. Iniciativas replikas apguve (bernu darzs novembris)

N	Vards	Prasme uzdot jautajumus	Pazinot par iespaidiem, domam, jutam, notikumiem	Prasme izmantot pamudinajuma repliku daudzveidigumu	Kvan. ver.
1	A	4	3	4	11
2	B	3	2	4	9
3	C	4	3	4	11
4	D	4	3	4	11
5	E	4	4	4	12
6	F	5	4	5	14
7	G	3	4	4	11

1.7 tabulas turpinajums

8	H	2	3	2	7
9	I	5	5	5	15
10	J	5	4	4	13
11	K	4	3	3	10
12	L	4	3	4	11
13	M	4	5	4	13
14	N	3	3	3	9
15	O	5	5	5	15
16	P	3	3	3	9
17	R	4	4	4	12
18	S	5	4	5	14
19	T	3	3	3	9
20	U	2	3	3	8
21	V	3	3	3	9

1.8 Reaktivo repliku apguve (bernu darzs novembris)

N	Vards	Komunikativi merktiecīgi atbildet uz jautajumiem	Prasme adekvāti reaget uz pazīnojumu	Pieklājīgi reaget uz pamudinājumu.	Kvan. ver.
1	A	4	3	3	10
2	B	3	3	3	9
3	C	4	4	4	12
4	D	3	3	3	9
5	E	4	4	4	12
6	F	4	4	4	12
7	G	4	3	3	10
8	H	2	2	2	6
9	I	5	4	4	13
10	J	5	4	4	13
11	K	4	3	3	10

12	L	4	3	4	11
13	M	4	3	4	11
14	N	3	2	3	8
15	O	5	4	5	14
16	P	3	3	3	9
17	R	3	3	4	10
18	S	5	5	5	15
19	T	3	3	3	9
20	U	3	2	2	7
21	V	3	3	3	9

1.9. Dialoga kulturas apguve un kopejais dialogiskas runas attistibas limenis pirmsskolniekiem (bernu darzs novembris)

N	Vards	Prasme uzturet sarunas temu	Prasme nepartraukt sarunas biedrus, runat pec kartas	Prasme apzinati izmantot runas etiketi	Labvelig., pozitiva noskana	Kvant. vert. (etik. prasm.)	Kop kvan. vert.	Kop. vid. atz.	Limenis
1	A	3	4	4	4	15	36	3,6	piet.
2	B	3	3	3	3	12	30	3	vid.
3	C	3	4	4	3	14	37	3,7	piet.
4	D	3	4	3	4	14	34	3,4	vid.
5	E	4	5	4	5	18	42	4,2	piet.
6	F	4	4	4	4	16	42	4,2	piet.
7	G	3	4	4	4	15	36	3,6	piet.
8	H	2	3	3	2	10	23	2,3	zem.
9	I	5	4	5	4	18	46	4,6	augsts
10	J	4	5	4	5	18	44	4,4	augsts
11	K	3	3	3	3	12	32	3,2	vid.
12	L	3	3	3	3	12	34	3,4	piet.
13	M	4	4	4	4	16	40	4	piet.
14	N	3	3	3	3	12	29	2,9	vid.
15	O	5	5	5	5	20	49	4,9	augsts
16	P	2	3	3	3	11	29	2,9	vid.
17	R	3	4	3	3	13	35	3,5	piet.
18	S	5	5	5	5	20	49	4,9	augsts
19	T	3	4	3	4	14	32	3,2	vid.
20	U	2	3	3	2	10	25	2,5	vid.
21	V	3	3	3	3	12	30	3	vid.

1.10. Dialogiskas runas apguves limeni attistibas studija (pavasaris)

		Bernu vardi						
		A	B	C	D	E	F	G
Iniciativas replikas apguve	Prasme uzdot jautajumus	4	2	3	2	4	3	3
	Pazinot par iespaidiem, domam, jutam, notikumiem	4	2	3	3	4	3	3
	Prasme izmantot pamudinajuma repliku daudzveidig.	4	2	3	2	3	3	3
Reaktivo repliku apguve	Komunikativi merktiecigi atbildet uz jautajumiem	4	3	3	2	3	3	3
	Prasme adekvati reaget uz pazinojumu.	5	2	3	2	3	3	3
	Pieklajigi reaget uz pamudinajumu	4	2	3	2	4	3	3
Dialoga kulturas apguve	Prasme uzturet sarunas temu	4	2	3	2	4	3	3

	Prasme nepartraukt sarunas biedrus, runat pec kartas	3	3	3	3	3	4	3
	Prasme apzinati izmantot runas etiketi (adresats, iederigums)	4	2	3	3	4	3	3

1.10 tabulas turpinajums

	Labveligums, pozitiva noskana	4	3	3	3	3	4	3
	Kvant. vert.	40	23	30	24	35	31	30
	Limenis	pietiek.	zems	videjs	zems	pietiek.	videjs	videjs

1.11. Dialogiskas runas apguves limeni attistibas studija petijuma beigas

(2010.gada decembris)

		Bernu vardi						
		A	B	C	D	E	F	G
Iniciativasreplikasapguve	Prasme uzdot jautajumus.	5	3	4	3	5	4	4
	Pazinot par iespaidiem, domam, jutam, notikumiem	5	3	4	3	4	4	4
	Prasme izmantot pamudinajuma repliku daudzveidig.	4	3	4	3	4	4	3
Reaktivo repliku apguve	Komunikativi merktiecigi atbildet uz jautajumiem	5	3	4	3	4	4	3

	Prasme adekvati reaget uz pazinojumu.	5	3	3	3	4	3	4
	Pieklajigi reaget uz pamudinajumu	5	3	4	3	4	4	4
Dialoga kulturas apguve	Prasme uzturet sarunas temu	5	3	3	3	4	4	4
	Prasme nepartraukt sarunas biedrus, runat pec kartas	4	3	4	3	4	5	4
	Prasme apzinati izmantot runas etiketi (adresats, iederigums)	5	4	4	4	5	4	4
	Labveligums, pozitiva noskana	5	3	4	4	4	4	4
Kvant. vert.	48	31	38	32	42	40	38	
Limenis	augsts	videjs	pietiek.	videjs	pietiek.	pietiek.	pietiek.	

1.12 Anketa pirmsskolas izglitibas iestades pedagogiem

1	<p>Kadiem bernu runas attistibas uzdevumiem Jus pastiprinati pieveršat uzmanibu runas attistibas nodarbibas? Sakartojiet numurus atkariba no savam prioritatem dilstoša seciba no 1 (pieveršu daudz uzmanibas) lidz 7 (pieveršu maz uzmanibas).</p> <ul style="list-style-type: none"> - vardu krajuma attistiba - - runas gramatiskas strukturas veidošana - - runas skanu kulturas audzinašana - - sarunvalodas (dialoga) veidošana - - stastit prasmes (monologiskas runas) apguve - - iepazišanas ar dailliteraturu - - bernu sagatavošana lasit un rakstit prasmes apguvei -
2	Vai pietiekami daudz laika bernu darza programma tiek atvelets bernu runas attistibas uzdevumu veikšanai?
3	<p>Kuram bernu runas attistibas uzdevumam, Jusuprat, ir nepieciešams liels pedagogiskais atbalsts?</p> <ul style="list-style-type: none"> - vardu krajuma attistiba -

	<ul style="list-style-type: none"> - runas gramatiskas strukturas veidošana - - runas skanu kulturas audzinašana - - sarunvalodas (dialoga) veidošana - - stastit prasmes (monologiskas runas) apguve - - iepazišanas ar dailliteraturu - - bernu sagatavošana lasit un rakstit prasmes apguvei - <p>Vai pietiekami daudz uzmanibas tam tiek pieversts runas attistibas nodarbibas?</p>
4	Kuras rotalas, Jusuprat, sekme bernu runas attistibu?

1.12 tabulas turpinajums

5	Nosauciet dažas sižetiskas lomu rotalas, ko iecienijuši barni:
6	<p>Kura saistitas runas forma attistas pirmsskolniekiem vispirms?</p> <p>Vai pietiekami daudz laika tai tiek atvelets nodarbibas?</p>
7	<p>Ludzu atbildet tos pedagogus, kuru darba stažs ir 10 gadu un vairak.</p> <p>Vai Jus uzskatat, ka musdienu bernu runas attistiba ir mainijusies, salidzinot ar vinu vienaudžiem pirms 10 gadiem?</p> <p>- Musdienu bernu runas attistiba ...</p> <p>Kadi ir notikušo izmainu iemesli?</p>

2. pielikums

Bernu dialogi sižetiskajās lomu rotalās (bernu darzs – marts, aprīlis)

1. protokols. „Rotala ģimene ar lelli” (meitenes 1.- S. un 2.-E.)

S. 1. — Nu, nac, nac šurp. Darisim ka toreiz, labi?

E. 2. — Ar lelli, ja?

1. Nem lelli: - Ta, lelle – masa, es – mamma, tu – masa.

(E. nem traukus un liek uz galda, meitenes kopa baro lelli.)

2. *Nu, mamma, pabarosim meitu. Vīna jau zupu paeda, dod kotleti.*

2. (Kamer S. aiziet pie plitinas, panem no plaukta otru lelli (zidainiti): — Ne, labak es savu sakuma pabarošu.

2. — Tūlīt pabarosim. (Nonem no galda lelli un iekarto tur zidainiti).

1. — Ai, ai. Ne, labak es! Nu ko tu panemi, mums tacu ta ir meita un tu esi meita, novac.

2. — Bet es, labi novakšu.

1.— Ta, spēlesimies kopa. (Nem lelli un atkal nosedina pie galda).

2. — Labi ...

1. — Klausies, var pie pirksta kruzīti pielikt un vaina pati dzers, it ka ...

2.— ? -?! Tiešam - am!;

1. — Izdarisim, luk, ta! (Cenšas pieaķēt uz pirksta kruzīti).

2. — Ta nokritis ta. Pameģini šita.

1. — Piebīdi tuvāk galdam, tad nenokritis.

2.— *Nu, mamin, vīna jau padzēras, liekas, grib gūlet.*

1. — Labi, lai pagul, es jau gūltu saklāju. (E. nes lelli, kopa apgūlta to gūlta, S. apsedz).....

2. — Vina jau ir pagulejusi.
1. — *Ja, es tulīt putrinu izvarišu.*
2. — *Vai var jau est?*
1. — *Ta vel nav izvarijusies.*
2. — Nekas ;šausmīgs, paēdisim pēc tam.
1. — Ja, pareizi, pulkstenis cik jau ir, skaties jau 5 (groza pulkstenā radītāju). Laiks pastaigāties.
2. — Jau? Ejam tagad?
1. — Es piezvanišu draudzenei, uzzinašu. (nem klausuli).
1. — *Hallo, jūs iesiet pastaigāties? Velak, mēs arī, cau.*
1. — Tagad jau ir pulkstenis seši. (Parbīdā pulkstenā radītājus.)
1. — *Nu ejam, meitas, citādas par velu bus.*
2. — *Ejam, māmīn.*
1. — Tas bus it kā šupoles.
2. — Šeit, jā?
1. — *Pašupojieties te, bērni, es veikala ieeišu.*
2. — Luk ta, es tevi pašupošu. (iekarto lelli).
1. — Nu luk, es nopirku produktus. Iesim mājās.
2. — Mēs it kā ar mašīnu.
1. — Ne, mēs blakus, mēs tūc uz veikalu tā gājām.
1. — Nu viss (groza pulkstenā radītāju), jau vels, laiks gūlet.
2. — Bet mēs šeit gūltinū taisām.
1. — Ne, ne te, luk, te mums ir gūlta.
2. — Labi, bet tā lai būtu arī sedzina.
1. — Labi, bet te tu vari apgūlties it kā.
1. — Ai, bet no šī tā var sienīnū uztāisit (pieliek kartonu).
2. — Tā, tā kā mājīnā iznācā.

Audzīnātājā aicīnā bērņus uz pastaīgu, meitenes dodas uz garderobi.

2. protokols. „Veikala” (meitene J., zēnī F. ? C., velak piebīdrojas meitene S.)

Bērņi rotālājas rotālu stūrītī, kur atrodas svāri, kase, atsvarī, plastmasas auglī un darzēnī, māsas pacīnas u.c.

F. iekarto letī:- Šeit mēs vel neko neuzlikām, tulīt uzliksim... Luk, šīto.

F. uzrunā **J.**: nem somu, bet mums pagāidām ir pusdienu partraukums.

C. pieiet pie letes un kaut ko panēm (īedomājās):- Tā mēs ēdam (saspīēdis dūrī un it kā ēd) .

F.:- ? -?! Nenēmīet, tu tūc neesī pardevejs!

C. :- Es, **F.**, arī esmū pardevejs.

F.: — Zini, ko? Pardevejs un kasieris, luk, te (parada uz svariem un kasi). Saprati?

C.: — Es bušu kasieris, labi?

F. :- Labi.

C. (iekartojas pie kases): — Ko tev vajag, **J.**? (**J.** kluse.)

C. :—**J.**, varbut tu ari kaut ka te stradasi, plauktus kartosi, labi?

F.: — **J.**, tu gribi?

J.: — Ne, es pirkšu.

C.: — Ko tev vajag?

J.: — To. (parada).

(C. liek atsvarus uz svariem.)

F.: — Otradak, to šurp. Šito šurp. Zini, cik?

C.: — Ee, ne.

F: — Vajag divus.

C.: — Ne. (Nem skaitiklus, sit pa tiem.)

F.: — Nu pieci tev sanaca, pieci.

C. uzruna **J.**: — Dod piecus latus.

J. pasniedz roku un it ka atdod naudu: — Nem.

C.: — *Varbut jums vel košlene vajadziga, te pie kases.*

J.: — *Ne, es vakar nopirku, es aizeju.*

C.: — Kas jasaka?

J.: — Paldies.

C.: — Ludzu.

F.: — Nac vel, Daša! Kas vel grib, mums te ir veikals.

J.: — Ja, tulit.

S.: — Es ari.

S.: — *Jus pardevej! Šokolades saldejums jums ir?*

F.: — *Šeit, nemiēt, ludzu.*

F.: - *Ko mes te ar groziniem nespelejamies? Nemiēt grozinu, lieciet.*

S.: — (nem grozinu) **J.**, mes it ka uz dzimšanas dienu ejam, vel torti nopirksim.

J.: — *Labi, bet jums ir torte, pardevej?*

F.: — *Ja, mums te ar augliem ir, nu tads ar kiršiem. Nemsiet?*

J.: — Nemsim, ja, **S.** ?

S.: — Ja, panemsim.

C.: — *Vai jus driz maksasiet, mums driz veikals aizversies.*

S.: — Ja, mes tulit, vel konfektites nemam un viss, skaiti.

?.: — *Ta, torte 3, vel saldejums un konfektes, 6 lati kopa.*

S.: — Bet mums ir kartina, var ta, ja J.

?.: — Ja, dodiet.

F.: — Tu nepareizi, luk, ta vajag, šeit novelc, dod es.

?.: — Es zinu, es pats.

F.: — Ai, es tagad pie kases bušu, tu nepareizi skaiti.

?.: — Ko es darišu?

F.: — Ka es, preces dosi.

?.: — Labi. Nu ko jus nenakat?

S.: — Ne, mes vairs nespelesim, vajag izkrasot lidz galam.

Rotala beidzas, jo meitenes vairs nevelas rotalaties, iet izkrasot bildites, zeni sakarto mantas.

?.: - Sakartosim visu, es vairs negribu, iesim pie L. ar mašinam speleties.

3.protokols. „Pie arsta”. (rotalajas meitenes E. un G., tad piebiedrojas zens R. un vel daži berni).

Ir verbala lomu nosaukšana „ Viens dakteris viena kabineta nevar but, vajag divus dakterus”, rotalas darbības vispirms ir ar lelli: apskata slimnieku, izraksta recepti, bet pec tam rotalajas ar berniem un citam rotallietam. Ir dažas lomu uzrunas, kas adresetas slimniekam.

E. — G, spelesim slimnicas?

G. — Labi.

(Meitene P. jauta meitenem E. un G., kas nem no plaukta mantas: -Jus te spelejaties?)

E. — Mes te nespelejamies, mes pie galda spelejamies.

G. — Mes arstus spelejam, velak nac.

E. — Nu tu tacu neesi slimniece. Nu ko tu panemi?

G. — Ai, es lelluku panemu.

G. — Viens dakteris viena kabineta nevar but, vajag divus dakterus.

E. — Ja, es ari bušu.

E. — Nu redz, es un tu. Te ir mans klausiklis (fonendoskops), mans ir zilais.

E. — Ai, tu rakstisi, nu receptes, panem zimuli.

G. (nem zimuli un pulksteni) — Es te vel ko panemu. (rada pulksteni).

E. — Pulksteni? Nu labi, uz galda bus. – It ka lelle ir atnakusi.

G.— Aha, kas vinai bus?

E. — *Meitene, kas tev sap* (uzruna lelli un atbild vinas vieta). *Man kakls sap.*

E. — *Ja, kakls sarkans, uzraksti vinai recepti – skalot.*

G. — *Ja, te ir recepte.* (izliekas, ka ir uzrakstijusi).

E. — *Nu, luk, skalo, atnaksi pec 2 dienam vel.*

G.— R., nac pie mums, kas tev sapes.

E. — Tev roka sapes, ja?

R. — Ja, man it ka roka sapes. (tur roku)

E. — *Paradiet, ja, tulit apziedisim, ar zalo.*

R. — *Ai, es ar zalo negribu.*

E. — *Nekas, nedaudz tikai dedzina, un viss.*

R. — Nu es iešu.

G. — R., tu pie mums vel nac.

Pienak zens F. Ar suniti: — Es pie jums arstet, vinam acs sap, ne, vispar kepa.

E. — Lai vinam acs sap.

F. — Labi.

G. — Apziedisim vinam aci.

F. — *Viss jau, majas ari smeret.*

E. — *Ja, smerejiet, kamer neparies.*

Pienak zens I. — Ko pie jums te arste, zverus vai cilvekus?

G. — Visus.

I. — Ta nav pareizi, tu cilveku slimnica redzeji sunus? (I. aiziet)

E. — Nu labi, mums bus zveriem.

E. — P., nac šurp ar savu kaki.

Pienak meitene P.

E. — Nu radi, kas vina, vinam sap it ka.

P. — Nu, luk. (parada pakalkepu).

G. — Es apskatišu (groza kaki, izliekas, ka kaut ko injice).

E. — *Nu ko, es izrakstišu zales. Sap vel.*

P. — *Nau, ja, vel sap, aste.*

G. — *Astite vinam vel sap. — Es vinam iepoteju, bet vinam sap vel.*

E. — Jau nekas, mes vinu jau paarstejam.

P. — Viss, mes ejam.

G. — Pagaidi, varbut vel kaut ko izdarit?

P. — Pietiek vinu arstet.

E. — R., tu vel atnaksi? (R. atsakas) — Ne, es vairs nenakšu, jus tacu zverus arstejat.

E. — Ai, pietiek jau, versim ciet. (G. piekrit)

4.protokols „Policisti un vaditaji”. (zeni **R.**, **I.**, **L.**, **F.**, pec tam pienem **H.**) **R.** un **I.** nem no plaukta zizli, **L.** ? **F.** rotalajas blakus, telojot šoferus, rokas rotalu stures.

I.: — Es bušu policists.

R.: — Es pirmais panemu, es bušu.

I.: — Mes abi busim, es bieži redzeju, vini divata stav.

F.: — Bet musu mašinu kad apstadināja, viniem tada manta bija, kura atrumu nosaka, aizmirsu, ka saucas.

L.: — Ja, tiešam, viniem tada manta ir.

I.: — Pagaidiet (skatas rotallietu plaukta, nem plastmasas amuru), es ar šito bušu, sauc par radaru, bet tu (dod **R.** zizli) apstadinasi.

R.: — Te bus celš un te, **H.**, ej prom no cela, ko tu tur stavi.

H.: — Es ar **L.** Bušu.

L.: — Labi lai, nac šurp.

F.: — **L.**, es tevi apdzenu, žžž (iziet **L.** priekša). Man ir BMW, es ar 100 km braucu.

L.: — Tevi tulit apstadinās, mes normali braucam, ko tu stavi, neredzi, viņš nepareizi brauc (uzruna **I.**).

I.: — Es bez tevis redzu, tevi ari apstadināšu.

L.: — Par ko tad mani?

I.: — Tev lukturis salauzts.

R.: — Labi, **I.**, tu **F.** apstadini, bet es **L.** — Staviet, jums jau paradija.

I.: — *Jus nebraucat pec noteikumiem, maksajiet sodu, 20 latus.*

F.: — *Ne, es tik atri nebraucu, te nav zimes.*

I.: — *Skaties.* (parada amuru radaru).

F.: — *Labi, te nauda, es brauca.*

R.: — Bet vinam, lukturis, ja, **I.?**

I.: — Ja, lukturis. *Jums lukturis jalabo.*

L.: — *Man strada.*

R.: — Tev vienkārši sods jamaksa.

L.: — **H.**, saki viniem strada, tiešam. (uzruna **H.**, ar kuru viņš ir kopa).

H.: — Ja, strada.

I., uzrunajot **R.:** — Nu ko, mes vinus arestesim, ja vini neklausā.

R.: — Labi.

L.: — ? ??, ne, mes aizbraucam.

Sak skraidit kopa ar **H.**, **I.** un **R.** skraida ar kliegzieni „Stat!” viniem pakal. Audzinataja aizrada un rotala beidzas.

5.protokols. „Lelle pie arsta”. (Meitenes **O.** un **E.**, pec tam uz isu laiku pacientu loma **R.** un **J.**)

Sakotneji arsta loma tiek apzīmēta, izmantojot atributus (piemeram, balta cepurite bernam galva,

medicīnas instrumentu komplekts), pēc tam lomas pienemšana notiek verbāli, rotālas gaitā. Meitenes nē no plaukta mantas un saruna, ka tika sadalītas lomas. Lomu uzrunas tiek veiktas, izmantojot vārdus „*dakter*”, slimnieku pēc personvārda: „*R., tu pie mums vel nac.*” Kopa ir ... izteikumu, no tiem - ... lomu izteikumi, ir lomu dialogs.

O.: — Cepurīte, skatīes (uzliek galvā), panēm vel šito kasti.

E.: — Ja, ari lelli, arstēsīm, ja, un to ari var. (Dod **O.** lelli zīdāinīti).

O.: — Luk, te nolīksīm (īekartojas pie galda).

O.: — Es esmū arsts, bet tu medmasa, ja?

E.: — Labi.

O.: — Vinai bus klepus. Tulīt es paklausīšos (klausas). — *Ja, stiprs klepus.*

E.: — *Dakter, vinai potes jātaisa, ja.*

O.: — *Ja, labak papotet.*

E.: — *Tulīt iepotešu* (iet ka inģice). — Ko pēc potes?

O.: — Vātīti uzlikt, pasmeret.

E.: — Tagad es vinai ar lampu paspīdīnāšu. (Nēm lukturīti „man ar tadu sīdīja, kad slīmoģu”).

O.: — Bet es termometru īelikšu. — *Ja, temperatura, laīkam vajag uz slīmnīcu.*

O.: — Lai mums šēit īr, uzklāj te sedģīnu, lai ģul pagāīdam.

E.: — Bet tas (parada uz zīdāinīti).

Iesāīstas **J.**, kura īepriekš noveroģa rotālu no malas.

J.: — Es ar vīnu bušu, es ar bernu atnacu (meītenes pīekrīt).

J.: — *Labģdien.*

O.: — *Kas īr ar ģusu bernu?*

J.: — *Ja, austīna sap un mģģurīna, varbut saauģstēģies.*

O.: — *Tulīt paskatīesīmīes* (pīelīek caurulīti pīe lelles auss), ja, tulīt īepīlīnasīm.

O.: — *Medmasa, īepīlīnīet vīnam ausī.*

E.: — *Es īepīlīnāšu, ta, luk.*

J.: — *Mģģurīna vel sap.*

O.: — Es vīnu paklausīšos (klausas). — *Medmasa, īzrakstīet zales.*

O.: — *Nopercīet zales, padģerīet un papīlīnīet ausī.*

J.: — *Bet bernudarģa nēvar īet?*

O.: — *Nē, uz bernudarģu pagāīdam nēģģiet, nacīet pēc 4 dīenam parģaudīties, uz redģeģanos.*

J.: — *Uģ redģeģanos.*

O.: — Nu ko talak darīsīm? — Ĵaparbāuda tur (iet pīe lelles).

E.: — *Vīna vel nēģul. Vīnai sauss kakls. Dģert ģrīb.*

O.: — Kaklu vīnai vajag saslapīnat un parsīet ar slapģu lupātu (nēm lupatīnu un līek lellei uz

kakla).

O.: — Vina slikti gul (*nem lelli, pagriež gultina*).

E.: — Ja, gul vispar slikti, vinai jau jacelas.

O.: — Vel nakts.

E.: — Jau laiks, rits pienacis.

O.: — Ne, nav rits, vel ilgi nakts.

O.: — Labi, rits, bet vinai vel pagulet vajag, iesim uz kabinetu (apsežas pie galda).

Pienak **R.** — Kas jums te ir, vai slimnica?

E. un O.: — Ja, vari nakt.

R.: — *Man acs sap* (piever acis, nesen ir slimojis ar konjuktivitu).

O.: — *Paradiet aci, ja, sarkana.* — Vinam acs sap, pasmere.

E.: — Tūlit vinam aci pasmeresim (novelk pie acs ar vatiti).

R.: — *Vai pilieni ir japilina, dakter?*

O.: — *Ja, pilienus vajag, tūlit izrakstisim* (dod lapinu), *uz redzešanas.*

E.: — R., tu pie mums vel nac.

O.: — Mums tur jau ir izveselojusies, liekas, vajag izrakstit (nem lelli), ja, *vairs nav klepus, jums var uz majam iet* (liek uz plaukta).

Meitenes atstāj mantas un pieiet pie citas meitenes paskatīties krasojamo gramatu, tad atgriežas.

O.: — Bet mes vel asins analizes netaisijam, panemsim, naciet pie mums uz analizi.

Pienak dažī berni, meitenes telo, ka nem asinis no pirksta, tad rotala beidzas.

6.protokols. „Rotala ar lellem”. Divas meitenes (**A.** un **T.**) rotalajas ar lellem, kuras ir anestas no majam un sarunajas rotalas laika. Personažu lomu nosaukumi rodas rotalas gaita. Kopa 35 izteikumi, lomu uzrunas nav, lomu dialoga nav.

A.: — Ta ir tava meita (parada uz lelli). Ta ir mana, tas ir musu meitas.

T.: — Ja, mana tūlit edis (izliekas, ka baro).

A.: — Bet mana jau paeda, mes iesim pastaigaties.

T.: — Mes ari.

A.: — Iesim kopa, ja.

T.: — Ja, labi.

Pastaigajas pa grupu ar lellem.

A.: — Bet mes vel edienu nopirksim it ka (nem no plaukta dažus plastmasas produktus).

T.: — Ja, mes ari (ari panem).

A.: — Jus naciet pie mums ciemos, edisim.

T.: — Labi, tagad.

A. (liek uz galda lupatinu).

T. :— Mes ko lupatas edisim?

A. :— Lupatas need, ta ir salvete.

Apsežas pie galdina, it ka ed.

A. :— Viss jau ir nakts, laiks gulet, jus pie mums paliksiet?

T. :— Ja (apgu las blakus uz paklajina).

A. :— Jau rits, laiks celties.

T. :— Ko darisim?

A.:— Iesim uz rotalu laukumu pastaigaties, te ir kalniņš it ka un šupolites (liek kartona galabu slipi un blakus kreslinu).

A.:— Mana no kalnina slidinasies.

T. :— Un mes ari.

A. — Jus pagaidam šupoles.

T. :— Ja, bet pec tam uz kalnina.

A. — Nu, mes jau paslidinajamies, mums vel veikala jaieiet.

T. :— Bet mes vel pastaigasimies, ai, ari iesim.

A. :— Paspalesimies vel ara (dzird, ka aicina gerbties pastaigai).

T. :— Ja, labi. (iet gerbties).

Pastaigas laika meitenes turpina rotalaties ar lellem, bez sižeta attistibas un lomu dialogiem.

7.protokols. „Frizetava”. (meitenes **O.** un **S.**, uz kadu laiku iesaistas meitenes **T., P., J.**).

S. :— Es spešu frizetavu, es bušu friziere.

O.:— Nu labi, pec tam es bušu, es sakuma pie tevis atnakšu.

S. :— Labi.

O.:— *Labdien, es gribu pie jums matus apgriezt un nokrasoties.*

S. :— *Sedieties, ka griezisim?*

O. :— *Nu te tadus isus matus uz pieres, bet te nedaudz isak (parada uz galvas).*

S. :— *Sakuma nomazgasim. (izliekas, ka mazga galvu, pec tam griež).*

S. :— Viss jau.

O.:— Vel nokrasot vajadzetu.

S. :— Ja, tiešam, nu viss. (izliekas, ka nokrasoja).

S. :— *Tagad. Vel ar fenu nožavesim. — Viss.*

O.:— *Cik man jamaksa?*

S. :— *5 lati.*

O.:— *Panemiet, uz redzešanos.*

O.:— Es pagaidam nagus krasošu, ari frizetava stradašu. Tu pasauc **J.** uz matu griešanu.

S. :— **J.**, nac pie manis uz frizetavu un kas vel grib?

J. :— (ienak, apsežas) Man vajag tadu frizuru, svetkiem.

S. :— Sedies, tulit taisisim, gumijas nonem pagaidam.

J. :— Man it ka uz augšu un te spradzites, lai butu skaisti.

S. :— Ta? (sasprauž matus)

J. :— *Nu ja, ta normali, vel ar smaržam iesmaržojiet. Es eju.*

S. :— Bet nauda?

J. :— Ai, tiešam, luk.

O. :— Meitenes, nu naciet šurp, nagus lakot. (pieiet **T.** un **P.**)

O. :— Tu sedies, **T.**, bet pagaidam rinda sedi.

O. :— Bet tu nagus nekrasosi, vari rinda pagaidit. Uzrunajot **T.**, :— Viss jau gatavs.

J. :— Ne, es pec tam ieiešu.

O. :— Tev kuru krasu (uzruna **P.**), sarkanu vai tadu roza?

P. :— Roza.

O. :— Tulit nokrasošu. Viss gatavs.

O. :— Es bušu friziere, nac pie manis (mainas vietam).

S. :— *Man nedaudz janogriež šeit, var vel uzskrullet.*

O. :— *Tada krasa jums piestaves, nokrasosim nedaudz?*

S. :— Nu labi.

O. :— *Viss gatavs, 8 lati.*

S. :— *Paldies, es aizeju, luk, nauda, panemiet.*

8.protokols. „Skola”. (meitenes **E.**, **O.**, **J.** un **G.**)

E. :— Spelesim skolas (uzruna **O.**).

O. :— Panemsim šeit mantas (iet pie plaukta).

E. :— Panemsim šito.

O. :— Ja, paskatīsimies, kas tur ir.

E. :— Vajag šeit visu parmeklet, pareizi?

O. :— Paskatīties, ja?

Atver karbu.

O. :— Šis kartinas varam panemt, mes ar tam izpildisim uzdevumus.

E. :— Bet to liksim?

E. :— Ja.

Apsežas pie galda un sauc **J.** un **G.**

E. :— Saskaitīsimies, kas bus skolotaja (uzrunajot **O.**), jus macisieties, ja (uzruna **J.** un **G.**, vinas piekrit).

E. :— Es izgaju, es esmu skolotaja.

E.:— *Berni, šodien mums bus tads uzdevums (izdala attelus), kuram vajadzēs atrast otru pusīti pēc krasas.*

Meitenes veic uzdevumu.

E.:— **O.,** *jau izpildīja. Malacis.*

E.:— *Meitenes atrak. Visas ir izpildījušas, labi.*

E.:— *Tagad burtus atkartosim (parada attelus). — Tas ir kads? — Vajag roku pacelt, lai atbildētu.*

J.:— *Tas ir U.*

E.:— *Pareizi, kas šo atbildes?*

E.:— **O.,** *atbildi.*

E.:— *Viss, tulīt bus starpbridis, ai, zvanīnu dodiet (zvana ar zvanīnu).*

E.:— *Tagad bus matematika.*

O.:— *Ko mēs darīsim?*

E.:— *Mēs it kā ciparus rakstīsim. — Nu jus it kā rakstiet, es skatīšos.*

E.:— *Labi, te ir šķībi, centies taisnāk.*

E.:— *Viss, tagad dodiet man burtnīcas. Viss tagad jau visas stundas ir beigušas.*

Meitenes pabeidz rotālu.

9.protokols „Darza”. Zens un meitene (**J.** un **M.**) izspēlē sižetu „Darbs darza”: laista dobes. Lomu nosaukumu nav. Kopa - 9 izteikumi. Lomu izteikumi nav konstatēti.

J.:— *šeit dobes ierīkosim.*

M.:— *Te labāk, lai neviens nestaigātu (aiziet tuvāk galdiem).*

J.:— *Šeit dobes ar sipolēm un gurķiem, bet te zemenes (uzlika dažus sarkanus mozaikas rīnkus un klucīšus).*

M.:— *Bet tā ir struklaka, struklaka tāda ar ūdeni, lai laistītu. (M. liel koka klucīšus vienu uz otra). Tulīt ieslēgšu laistīšanu, to jau aplaistīju.*

J.:— *Bet šeit bus pukudobe (izliek apli no klucīšiem).*

M.:— *Tulīt arī palaistīšu.*

J.:— *Nestaigājiet, nestaigājiet šeit. Mums te ir darzs (diviem zēniem).*

J.:— *Šeit dobes ar sipolēm un gurķiem, bet te zemenes.*

M.:— *Nu ejiet tacu prom, nestaigājiet šeit, vajag setu no kresliem taisīt.*

J.:— *Ne, audzinātāja barsies.*

M.:— *Es tikai 2 panemu, luk, tā nolīkšu, neko neredzēs (pagriež divus kreslus un liek tos blakus „dobem”), nu, luk.*

J.:— *Laba seta, savāksim gurķus, panem karbu (liek klucīšus karba). Bet tu vari zemenes.*

J.:— *Nam, nam (noliecas un it kā ieliek mute).*

J.:— Ne tacu, grozina! Es ievarijumu varišu.

M.:— Labi (liek karba).

J.:— Es iešu ievarijumu varit un salatus taisīt, bet tu vel kaut ko iestadi.

M.:— Ne, es vairs negribu (iet uz paklaju pie mašīnēm).

J. iet sturīti pie lellem, tur kadu laiku rotalajas ar katlu, gatavo.

10. protokols (2010.gada novembra beigās)

? - Paspēsimies, es bušu mamma, bet tu meita, labi?

? -Labi.

? -Nac šurp, te bus maja, tu busi mazina, 2 gadini, labi.

? -*Meitin, ej gulet.*

?- (izliekas, ka raud) *Es vel negribu, es gribu paspēties.* (runa, neizrunājot skanas, telojot mazu bernu).

? - *Ne, meitin, jau laiks, rit paspēties, ej gulta.*

? . apgulas uz paklaja. ? . apsedz vinu.

? - *Nu, luk, malacis, guli.*

? - Nu viss, jau rits. *Meitin, laiks celties, iet uz darzinu.*

?- Bet es vel pagulešu it ka.

? - *Nu celies, celies, ir laiks.*

? -*piecelas, telo gerbšanas. Mamma, es nevaru aiztaisīt kurpites.*

? - *Es tev aiztaisišu. Ejam!*

? -Te bus darzinš. *Meitin, uzvedies labi, es eju uz darbu.*

?- *Tu mani driz panemsi.* (id).

? -*Ja, uzreiz pec gulešanas.*

? - Es it ka jau atnacu.

?- *Mamin, iesim majas.*

? - *Vai tu labi šodien uzvedies?*

? -*Ja, es biju paklausiga, labu edu.*

? - *Nu labi, tad saldejumu nopirksam.*

T. – Iesim it ka uz „Makdonaldu”.

? - Ja, labi, es tev pajautašu. *Meitin, tu zu „Makdonaldu“ gribi?*

? - *Ja, gribu, tur rotallietas tadas labas komplekta.*

? - Šeit bus, pieiet pie galdina. *Dodiet mums , ludzu, vienu bernu komplektu un vienu pieaugušo.* (telo, ka ed)

? - Tagad brauksim majas ar autobusu.

Meitenes partrauc rotalu, jo ir jaiet pastaiga.

No 31 izteikuma šaja dialoga ir 19 lomu izteikumi. Šo meitenu dialoga, kas pierakstīts noverošanas sakuma, rotalajoties ar lellem (6.protokols), nav lomu izteikumu un tam ir priekšmetu mijiedarbības raksturs.

11.protokols (2010.gada novembra beigās)

J: - Spelesim ģimenes. Es bušu mamma. Bet tu (parada uz T.) busi mana meita. Piekriti?

T.: - Ja.

M.: - Es bušu tetis.

B: - Labi es arī bušu tetis?

J: - Ne, tu busi deliņš. Divi teti nevar būt.

B.: - Nu labi, es bušu deliņš. *Mamm, ejam uz veikalu pēc rotallietas.*

J.: - Man nav naudas. Es eju gatavot pusdienas.

M.: - Es eju uz darbu (izliekas, ka gerbjas). *Kur ir manas mašīnas atslegas?*

J.: - *Paskaties uz galda.*

T.: - *Teti, es atradu tavas atslegas. Panem mani līdzī uz darbu.*

M.: - *Ne, tur ir jastrada.* (Nem atslegas un aiziet.)

J.: - *Meitin, ej uz gulamistabu, spēlejies ar lellem, netrauce.*

B.: - *Tad es iešu ārā, rotalāties ar bērniem.*

J.: - *Pagaidi, vajag paest..* (Klāj galdu.) *Ed zupu!*

B.: - *Needišu, man tāda negaršo.*

J.: - *Tad neiesi ārā.*

T. : - *Mamm, es gribu est.*

J. (liek uz galda vēl vienu šķīvi): - *Ed.*

T. (izliekas, ka ed): - *Garšīgi!*

B.: *Ja garšīgi, tad es arī nedaudz apēdišu.* (nem karoti un izliekas, ka ed).

J.: - *Nu ko, paēdat?*

Bērni: - *Ja.*

J. – *Tad kopa ejiet ārā, bet es mazgašu traukus un gaidīšu jūsu teti.*

M.: - Es jau it kā mājas atnacu.

J.: - *Sedies uz divāna un lasi avīzi, tulīt vakarinas edisim*

M.: - *Kur bērni?*

J.: - *Ārā.*

M.: - *Jau vels, vīniem laiks iet mājas.*(izliekas, ka atver logu un sauc).

Skolotājs: Bērni savāciet rotallietas un pienāciet pie manis

No 35 izteikumiem 21 – lomu izteikums. Meitene ?. Veiksmīgi veido lomu dialogu, noverošanas sakuma 20.10.gada marta vīna reti piedalījās rotalas, ļoti maz sazinājas rotalas gaita (6.protokols). J. un M. sarunu var redzēt 9. protokola.

12.protokols.

Meitene **S.** ar pietiekami attīstītu dialogisko runu noverošanu uzsakot, tūc iedomātas telefona sarunas veidošana viņai neveicas pietiekami labi, noverošanas beigās ir redzams plašs dialogs.

Telefona saruna, meitene **S.** rotālas ar lelli laika.

-Sveika, Kristīne, ka klājas?

- Ja, tu brauci ciemos brīvdienās?

- Mēs arī nesēn braucām pie manas draudzenes ciemos, tu viņu pazīsti, Sofja.

- Ja, bija ļoti ļautri, viņai dzimšanas diena bija.

-Kad tu pie mums ciemos atnāksi, mana meita par tevi ļauta.

-Brīvdienās vāresi, mēs tevi gādisim.

-Ja, pānem meitu līdzi, viņas kopa paspelesies.

-Piezvāni man pirms brīvdienām, cau.

3.pielikums.

Rotālnodarbības un rotālas

3.1. nodarbība.

Uzdevumi:

sagatavot bērņus sižetiskas lomū rotālas „Veikāls” organizēšanai

noskaidrot, kādus veikālus pazīst zina bērņi;

atkārtot uzvedības noteikumus veikāla;

aktualizēt pieklājības vārdus, ko izmānto pircēji un pārdevēji;

pārņunāt pircēju un pārdevēju ļautājumū un uzrūnū vāriāntus.

Nodarbības gāitā:

Skolotājs sagatāvo dažādus attēlus par tēmu „Veikāls un pirkumi”. Bērņi sāsēžas aplīti. Skolotājs pēc kārtas uzdod bērņiem ļautājumus, bērņi atbild, skolotājs kopa ar bērņiem apspriēž dažādus ļautājumus: „Bērņi, vāi jums patīk iet uz veikālu? Kurš veikāls jums patīk visvāirāk? Vāi visi zina, kā ļauzvedās veikāla? Kā ļapāļautā pārdevējam, ļa jums kaut ko grībat? Kā atbildēt, ļa jums ļautā?” Pēc tam skolotājs rādā attēlus no seriļas „Veikāls” un uzdod miklas:

? ??? ? ?? ???? ????? ????? ?????.
? ?? ?????? ??? ?? ? ?????? ??????,
? ?? ??? ???? ?????? ???????...
? ?? ?? ?? ??????????? ? ???????,
??? ?????????? ??? ?????,
??? ?? ??? ??????-.....

Kurš veikals jums nepieciešams šajā gadījumā?

? ?????? ? ? ? ?????????? -
??? ?????????? ? ?? ??? ?????:
? ??, ????? ?? ?, ?????????? -
????????? ? ?? ??????
? ?????????? ?, ?????????? ?,
? ?????? ? ?????? ?? ??????? ?.

Šonedēļ mes spēlesim „Veikalu”, musu grupa ir daudz lietu, kas nepieciešamas šajā rotālā: augļi, darzeni, kase, burcinās un karbinās. Kas mums vēl bus vajadzīgs? Ko izsūt kase? Mēs to varam izgatavot paši, tapec nakamajā nodarbībā (rokdarbi) to izgatavosim.

Grupa ir labi, te ir daudz lietu. Bet vai jūs spēlejat veikalu arā, pastaigas laikā?

Izradas, ka dažādi doma, ka to darīt nevar, bet mēs rotālas laikā pameģinasim (gatavojas iet laukā).

3.2. Sižetiska lomu rotāla „Veikals konditorejā”

Uzdevumi:

- parādīt bērniem dažādus jautājumu un uzrunas variantus dialoga „pardevejs- pircējs”;
- attīstīt prasmi izmantot runas etiketes formulas;
- sniegt lomu dialoga veidošanas paraugus;
- parādīt aizvietotāju priekšmetu izmantošanas iespējas, rotāloties arpus grupas.

Rotālas gaita:

Skolotājs jautā bērniem: „Bērni, kādas rotālietas mums ir rotālietu maīsā, lai rotālatos arā? Kas mums noderes rotālai „Veikala”?”

Skolotājs kopā ar bērniem riko smilšukaste veikalu konditoreju. Pieaugušāis – pardevejs par palīģu izvelas vienu bērnu, otrs skolotājs iesaista mazaktīvos bērnus, palīdz tiem iepirkties,

„Mums šodien bus neparasts veikals, bet burvju veikals, taja katrs vares izveleties sev rotallietu, bet tas nav parastas, tas aizies lidzi tiem, kas atmines vinu noslepumu un pieklajigi uzlugs.”

Berni sadalas divas grupas: pircejos un rotallietas. Pardevejs (skolotajs, vai aktivs bernis) pieiet pie berna no rotallietu grupas un jauta, kada rotallieta vina bus. Abi vienojas, ka to attelos. Katram rotalas dalibniekam ir jaizdoma, kuru rotallietu vinš attelos. Pircejam jaatmin, kura rotallieta tiek attelota. Pircejs var uzdot rotallietai dažus uzvedinošus jautajumus, ja berniem rodas grubibas, skolotajs viniem palidz. Rotallieta jauzruna pieklajigi, jauzaicina vina, lai tai gribetos aiziet ar pirceju (Sakiet, ludzu, vai jums ir pukains kažoks? Vai tas ir bruns? Vai jums garšo medus? Jus esat lacitis? Es gribetu, lai jus ietu man lidzi, es jus cienāšu ar medu, ogam.) Tas, kas nav atminejis, aiziet bez pirkuma.

3.4. Sagatavošanas nodarbiba rotalai „Partikas veikals”

Sagatavošanas rotala rokdarbos – berni izgatavo iepirkuma maisinus un cekus.

Uzdevumi:

- attistit prasmi izgatavot nepieciešamo inventaru rotalai veikalos;
- izgatavot iepirkuma maisinus un cekus (iepriekš tiek izgatavotas nelielas lapinas un uzlimes, kuras berni lime uz lapinam);
- mudināt bernus aktivi apspriest sagatavošanas gaitu.

Nodarbibas gaita:

Skolotajs stasta berniem, ka lelle Jula ir atnakusi uz veikalu, lai nopirktu abolus. Vinai nav somas, bet veikala nav iepirkuma maisinu. „Ko darit?” jauta pieaugušais berniem. Skaidro berniem, ka iepirkuma maisinus var izgatavot paši: vienu iepirkuma maisinu iedot Julai aboliem, parejos – atstat veikala citiem pircejiem. Rotalai vel ir nepieciešami ceki, kurus ari var izgatavot.

Berni veic darbu. Saloka papira loksnes uz puse, salime iepirkuma maisinu sanu malas. Parbauda, vai priekšmets neizkritis no iepirkuma maisina. Lelle Jula noverte bernu darbu, izvelas iepirkuma maisinu, kas vinai patik vislabak, liek taja nopirktos abolus, pateicas berniem par palidzibu. Parejie izgatavotie iepirkuma maisini paliek zem preses, lai kaltetos,

un tiek izmantoti rotala „Veikals”, rotalai uzreiz tiek izmantoti 2-3 iepriekš izgatavotie iepirkuma maisini.

3.5. Rotala „Partikas veikals”

Uzdevumi:

attīstīt prasmi uzņemties lomu, veikt tas ietvaros darbības un iesaistīties lomu dialogā;
attīstīt prasmi uzrunāt pardeveju, kasieri, citu pircēju pieklājīgi.

Rotalas gaita:

Skolotājs kopā ar bērniem noformē vitrīnu, izliek produktus, uzliek kasi, blakus karbinu ar cekiem, bērniem tiek izdalīta nauda no komplekta, katrs panem iepirkuma maisīnu, ko izgatavojis nodarbība. Sakuma kasiera un pardeveja lomu var uzņemties pieaugušie, vēlāk tas uztic bērniem, vispirms tiem, kas labāk tiek galā, rotalas darbības apgūstot citiem bērniem (ja rodas grūtības, skolotājs palīdz).

Pedagogs parāda bērniem paraugu, pardeveja un kasiera uzrunu, uzdod dažādus jautājumus. Uzrunājot katru rotalniķi, jautā, ko bērns grib nopirkt, lūdz uzzināt, ko vēlas iegādāties citi bērni, nosauc pieklājīgas uzrunas formu, palīdz uzdot dažādus jautājumus. Piedāvā dažādus pirkumu variantus (jūs atnācāt kopā ar meitu, lai nopirktu viņai kaut ko brokastīs, vecmamma lūdz nopirkt dārzeņus zupai u. tml.). Šos dialogus veido rotalas situācija, ļoti emocionāli.

Nodarbības beigas skolotājs pievērš bērnu uzmanību tam, ka pardevejs un kasieris sledz veikalu, ka sākot māju.

3.6. Rotala „Dāvanas pirkšana lellei Olai”

Uzdevumi:

attīstīt prasmi uzņemties pircēja lomu, veikt secīgu darbību virkni pēc parauga;
aktualizēt uzvedības noteikumus, apmeklējot veikalu;
nostiprināt uzrunas formas pardevejam, kasierim, prasmi attīstīt lomu dialogu.

Rotalas gaita:

Pedagogs pievērš bērnu uzmanību lellei, kas atnākusi pie viņiem ciemos. Viņa ir krašni gerbusies, jo viņai ir dzimšanas diena. Skolotājs jautā bērniem, ko pienemts dāvināt

dzimšanas diena (davanu). Bērniem tiek piedāvāts aiziet uz veikalu, nopirkt dāvanu rotallietu, bet kads ir šī veikala nosaukums viņa nezina, ir piemirsusi. Bērni „palīdz” pedagogam, nosauc vajadzīgo veikalu, runā par to, ko tur pārdod, nosauc dažādas rotallietas un kopā dodas uz veikalu. Pedagoģs iesaistās saskarsmē ar bērniem: uzdod jautājumus par pirkumu, iesaka visiem vienoties, lai nopirktu dažādas rotallietas kā dāvanu Oļai. Skolotājs uzrunā tieši kādu bērnu, vai arī jautā par vēlēšanos citiem. Ir svarīgi radīt emocionāli labvēlīgu noskaņojumu, vēlmi izvēlēties savu dāvanu. Skolotājs lūdz bērniem atļaut nopirkt rotallietu pirmajam, piedāvājot paraugu.

3.7. "Mēs ejam uz rotallietu veikalu kopā ar Karlsonu"

Uzdevumi:

Nostiprināt veikala apmeklēšanas noteikumus, pardeveja, kasiera uzrunas formas.

Rotalas gaita:

Skolotājs pieiet pie bērniem ar rotallietu Karlsons rokās. Karlsons iepazīstas ar bērniem un jautā viņiem, kurp viņi dosies. Bērni kopā ar skolotāju atbild, ka ies uz veikalu pirkt rotallietas. Karlsons priecīgi lūdz paņemt viņu līdzī uz konditoreju. Skolotājs „aptur” viņu un jautā bērniem: „Uz kuru veikalu mēs iesim pirkt rotallietas?” Bērni nosauc veikalu, pedagoģs piedāvā paņemt līdzī Karlsonu.

Bērni ar prieku piekrit un katram tiek dota iespēja uzaicināt Karlsonu. Karlsons „pielido” pie pardeveja (skolotāja) un saka, ka viņam vajadzīga rotalliete. Pedagoģs viņu aptur: "Ne, Karlson, nepareizi. Paklausies, bērni tev pateiks, kurp jāiet." Bērni skaidro Karlsonam (ar pedagoģa palīdzību), ka sākumā vajag izvēlēties rotallietu no vitrīnas, bet pēc tam iet pie kases. Karlsons „pielido” pie kases un kliež: „Dodiet rotallietu!” Kasieris (skolotāja palīgs) atbild, ka jāsamaksa nauda. Karlsons ļoti brīnas un saka, ka viņam nav naudas. Pedagoģs piedāvā padalīties ar naudu ar jauno draugu un iesaka viņam, kas jādara tālāk, lūdz bērniem vēlreiz atgādināt Karlsonam, lai vispirms viņš izvēlētos rotallietu, tad ietu maksāt, lūdz bērniem (vēlams tos, kas visu šo laiku klūseja vai maz runāja) palīdzēt Karlsonam. Bērni ir priecīgi, jo zina, ka ir jauzvedas, priecājas, ka var iemācīt Karlsonam, kas un ka jādara: "Nekliež! Stājies rindā! Runā pieklājīgi!" Karlsons pasakas un māj ar galvu, gaida savu kārtu, pieiet pie kases, pasakas.

3.9. Sižetiska lomu rotala „Gimene”

Uzdevumi:

palīdzēt radīt rotālas situāciju, izveidot mijiedarbību starp tiem, kas izvelejušies noteiktas lomas;

palīdzēt bērniem veidot lomu dialogu;

draudzīgi vienoties par lomu izvēli un iesaistīt rotāla jaunus dalībniekus (metakomunikatīvais dialogs rotālas gaitā).

Rotālas gaita:

Skolotājs piedāvā 2-3 bērniem spēlēt ģimeni, kā arī citi rotālas savā nodabā. „Es bušu mamma, bet jūs – mani bērni” (ja piedalās zēni var piedāvāt tēta vai dēla lomu). Mamma baro bērnus, ved viņus pastaigāties, uz zoodarzu, liek gulēt, tētis ved viņus pastaigas ar mašīnu. Uzruna bērnus „meitīn, delīn”, tad, bērniem aktīvi rotālojoties, māmiņas lomai var izvēlēties kādu meitīni. Ja bērniem rodas grūtības, skolotājs palīdz, uzsākot jaunu sižeta līniju vai iesaistot jaunus dalībniekus, atbrauca viesi, pie māmiņas atnāca draudzene, ģimene brauc uz jūrmalu, ciemos pie vectēva uz laukiem u. tml. Lomu dialoga attīstībai tiek ieviestas personāžu telefona sarunas.

3.10. Sižetiska lomu rotāla „Pie ārsta”

Uzdevumi:

īsi parrunāt ārsta darbu polikliniķā, sadalīt lomas;

nostiprināt ārsta un medmāsu rotālas darbības (izmērīt temperatūru, paskatīties kaklu, klausīties ar fonendoskopu, izrakstīt izziņu u. tml.);

turpināt attīstīt prasmi savas darbības papildināt ar runu, veidot dialogus.

Rotālas gaita:

Lai jauno rotālas darbību un dialogu apguvē notiktu rotālas kontekstā, ārsta lomu pirmajā iepazīšanās rotāla ņem skolotājs, bet medmāsu lomai var izvēlēties aktīvu bērnu ar labi attīstītu runas prasmi.

Rotālas gaitā māmiņas ar meitām un dēliem (lēlēm) nek uz pieņemšanu pie ārsta uz polikliniķu. Arsts uzdod jautājumus, precīzi, kas sap, uzruna medmāsu, iesakot viņai, kas

jadara, piemērs: „Izmazgājiet, ludzu, bruci, apstradājiet ar jodu un apsaitejiet.” Slimnieks pieiet pie medmasas, viņa izpilda ārsta norādījumus. Arsts skatas un palīdz, ja vajag. Pēc tam ārsts uzaicina slimnieku nakamajā dienā atnākt pie masiņas uz procedūru. Slimnieks pateicas un aiziet. Arsts uzaicina nākamā slimnieku

Visas darbības tiek raksturotas vārds, skolotājs palīdz organizēt dialogus, virzot darbību un medmasas un pacientu jautājumus, piemēram: „Māsa, pajautājiet, vai slimniekam nesaprot roka pēc potes, varbūt ir jasmere ar ziedi?”

Šis sižets var tikt izmantots vairākas rotālas, kamēr visi bērni nav izspēlejuši ārsta un vecāku lomas. Turpmāko rotālu gaita tiek iesaistīta registratūra. Pacienti vispirms atnāk uz registratūru, papildus parādas procedūru kabinetā u. tml. Tādējādi, rotāla saturiski paplašinas, radot iespēju iesaistīt vairākus bērnus un dažādus dialogus.

3.11. Sižetiska lomu rotāla „Ārsta (atras palīdzības) izsaukums uz mājām”

Uzdevumi:

- attīstīt prasmi veidot telefona sarunu;
- paplašināt rotālas saturu uz jaunu lomu ieviešanas reģinā (dežurants, kas pieņem; izsaukumus atražā palīdzība vai poliklinika, atražā palīdzības šoferis)
- aktivizēt dialogu veidošanu rotālnieku starpā.

Rotālas gaita:

Isā ievada saruna skolotājs pastāsta bērniem, kas jādara, ja cilvēks saslimis naktī vai stavoklis ir ļoti smags (augsta temperatūra, stipras sāpes), ka viņam var palīdzēt, kad jāsauca ģimenes ārsts, kad atražā palīdzība. Piedāvā bērniem rotālas sižetu, palīdz sadalīt lomas.

Uzsākot rotālu, skolotājs stāsta bērniem, ka ir saslimis tētis, viņš nevar piecelties no gultas, lai aizietu pie ārsta, jo viņam ir augsta temperatūra. Pieaugušais jautā bērniem, kas jādara šajā gadījumā? Bērni atbilstīgi piedāvātajam sižetam, saprot, ka jāizsauc atražā palīdzība. Meita vai dēls izsauc atražā palīdzību pa telefonu, atražā palīdzības dežurants pieņem izsaukumu un pazino par to ārstam. Atbrauc ārsts, rotālas gaitā apskatā slimnieku, liek viņam termometru, iesaka veikt injekciju. Ja ārsts grib uzreiz aiziet, skolotājs pieverš uzmanību tam,

ka slimnieks ir japavero, japasež pie vina gultas, velreiz jaizmera temperatura utt. Nakamais izsaukums var but gimenes arsta izsaukums pie vecmaminas, lomas var mainities u. tml.

3.12. Sižetiska lomu rotala „Brauciens ar kugiti” (Cits variants „Ekskursija ar autobusu”) (Laba rotala pastaigam svaiga gaisa.)

Uzdevumi:

iepazistināt bernus ar jaunam lomam – kapteinis, sturmanis, pasažieri (šoferis, gids, pasažieri);

attīstīt prasmi rīkoties saskaņā ar lomu, pakļaujot tai savas darbības un veidojot lomu dialogus.

Rotalas gaita:

Kugis (autobuss) tiek ierīkots rotalu laukumā (var izmantot atsevišķas detaļas, kas simbolizē lomas: binoklis – kapteinim, mikrofons – gidam, stūre – sturmanim un šoferim). Kapteinis dod sturmanim un matrozim komandu ienemt savas vietas. Sturmanis un matrozis pa kapnītiem uzkapj uz kuga. Kapteinis piedāvā pasažieriem, kas vēlas pavizināties ar kugiti, uzkāpt uz klāja un ienemt savas vietas. (Gids aicina uz ekskursiju.) Matrozis izpilda komandu un atbild kapteinim. Tad kapteinis liek pacelt enkuru, paziņo pasažieriem par kuga atiešanu, dod sturmanim komandu par kuga gaitu: „Stūrī pa labi! Ta turet!” pēc kāda laika kugis piestāj pie krasta, tur ir skaista plava ar pukem, pasažieriem piedāvā pastaigāties, saplukt pukus. Pasažieri iziet, imitē puku plukšanu, ker zivis, pastaigājas (ekskursijas variants – apskatīt dažādus objektus). Skolotājs iesaka darbību, attīsta dialogus. Pēc kāda laika kugis atgriežas pilsetā.

Rotalai „Celojums” ir iespējami dažādi varianti, nakamajā pastaigā bērniem piedāvā citu rotalas variantu (brauciens uz zoodarzu, mežu, laukiem utt.).

3.13. Rotalnodarbība „Pieklājīgo bērnu svētki”

Uzdevumi:

aktualizēt runas etiķetes formulas;

audzīnāt cienpilnu attieksmi pret apkārtni.

3.14. Rotala „Pieklājīgie meklejumi”

Uzdevums:

vingrināt bērnus lietot dažādas lūguma un atbilde uz to formulas.

Rotalas gaita:

Bērns, kas vada rotālu (pirmajas reizes tas var būt skolotājs), iziet no grupas vai aizver acis. Skolotājs (palīgs) vai bērni slepj attēlu (rotālietu). Bērns ienāk un cenšas atrast noslepto priekšmetu. Bērni viņam palīdz ar vārdiem: auksts, silts, karsts. Pēc tam vadītājam piedāvā palūgt kādam bērnam pateikt priekša, kur paslepta mantina. Vadītājs saka: „Daša, ja vari, saki, lūdzu, kur paslepta rotālieta.” Viņam atbild: „Protams, pateikšu.” Var arī atteikties: „Atvaino, nevaru pateikt, pati neesmu ievērojusi.” Tad vadītājs uzrunā nakamo. Kad priekšmets tiek atrasts, vadītājs mainās.

3.15. Rotala „Proti atteikties”

Uzdevums:

attīstīt prasmi atteikties (atteikties no izpildes, atbildot uz pamudinājumu).

Rotalas gaita:

Vadītājs pēc kartas pienāk pie katra rotālnieka ar pamudinājumu:

- Izvelies no šīm birstēm viskaistāko un iztīri zobus.
- Atvainojiet, šīs birstes nevar lietot – tas ir svešas.
- Nometiet kruzi uz grīdas!
- Piedodiet, es to nevaru izdarīt – man žel sasiest kruzi.
- Skali kļēdz – es esmu pats veiklākais!
- Piedodiet, to es nevaru, es neesmu lielbnieks.

Vadītājs var uzņemties kāda laundara lomu.

3.16. Rotala „Cienājies ar piradzinu”

Uzdevums:

attīstīt prasmi piedāvāt cienastu un pieklājīgi atbildēt uz priekšlikumu.

Nepieciešamie materiāli.

Atteli, kuros atteloti aboli, kartupeli, kaposti, zemenes, bruklenes u.c.

Rotalas gaita:

Pirms rotalas bērni apskata attelus. Tiek nostiprināti atteloto darzenu, augļu un ogu nosaukumi. Skolotājs saka: „Tie bus nevis atteli, bet piradzini. Tas ir piradzinš ar kartupeliem, tas ar bruklenem utt. Cienasim cits citu!”

Skolotājs panem attelu un, uzrunājot kādu bērnu, saka: „Cienājies, Dima, ar abolu piradzinu, bet tu atbildi: Paldies, man garšo abolu piradzini. Vai arī vari pieklājīgi atteikties: Paldies, esmu paēdis. Vai drikst es pacienāšu Martinu (panemšu mammai) u. tml.”

3.17. Sasveicinašanos, atvadišanos rotalas.

Sasveicinašanos rotala „Mes esam priecīgi tevi redzēt”

Uzdevumi:

veicināt labvēlīgu attieksmi pret grupas biedriem;

radīt pozitīvu noskanu pirms nodarbības.

Rotalas gaita:

Vadītājs met bumbu katram rotalniekam, bet visi bērni kori saka tam bērnam, pie kura ir bumba: „Mes priecājamies tevi redzēt (nosauc bērna vardu).”

Rotala „Milš vards”

Uzdevumi:

veicināt interesi par grupas locekļiem;

stimulēt pozitīvu attieksmi pret partneri.

Rotalas gaita:

Vadītājs dod bērnam bumbu, pēc tam lūdz parejos bērnus izdomāt viņam milvārdu un kori viņu mīli nosaukt. Ja bērni nevar izdomāt šādu vārdu, vadītājs palīdz.

Rotala „Aukstas rokas”

Uzdevumi:

saliedēt kolektīvu;

stimulēt pozitīvu attieksmi pret partneri.

Rotalas gaita:

Tas ir labs veids, ka nodibinat kontaktu starp diviem bērniem. Rotalas ortaja daļa tiek pastiprināta visu grupas dalībnieku kopības sajūta. Pirms rotālas var palūgt bērnus nomazgāt rokas.

Nepieciešamie materiāli: roku krēms.

Instrukcija bērniem:

Sadalieties pāros un apsēdieties uz grīdas.

Tagad es apstaigāšu istabu un katram iedošu nedaudz burvju krēma, kurš padarīs jūsu rokas siltas un svaigas...

Ierīvojiet krēmu rokās un sajūti, ka tas darbojas...

Iedomājieties, ka katrā pāri viens no jums nevar pat rokās pakustināt, viņš tik ilgi rotālās sniega, ka viņa rokas ir pavisam nosalušas.

Jums ir jāmasē un jāberze šīs aukstās, nosalušās rokas un ar burvju krēma palīdzību jāpadara tās siltas un dzīvespriecīgas ...

(Lomas mainas.)

Tagad sēdieties ciešāk aplī un izstiepiet rokas uz priekšu tā, lai jūs pieskartos citiem ar pirkstu galiniem.

Es vēl pielikšu burvju krēmu un jūsu pirksti kļūs par maziniem kakeniem, kuri gul vienā grozinā, kūnājas un rapjas cits citam virsū, rotālās un sildās kopā.

Padomājiet, cik priecīgi ir kakeni, kad rotālās, ka aug ģimēnē, kur viņus ļoti mīl.

3.18. Rotāla „Magnets”

Uzdevums:

stimulēt piederības sajūtu grupai.

Rotālas gaita:

Šī rotāla rada bērnam piederības sajūtu grupai ļoti smalkā veidā. Bērns uz īsu brīdi kļūst par citu bērnu uzmanības centru.

Instrukcija bērniem:

Es gribu piedāvāt jums rotālu, kura katrs no jums būs magnets.

Sastājieties aplī un sadodieties rokā.

Kad skan mūzika, es skali nosaukšu kādu vārdu, piemēram, Timurs.

Tad ātri atlaidiet rokas un skrieniet pie Timura. Sastājieties cieši viņam apkārt un mīli pieskarieties viņam ar roku, jo viņš tad ir magnets.

Kad mūzika atkal sāks spēlēt, jūs atkal veidojat lielu aplī, sadodaties rokās un ejam rotāla, kamēr es nenosaukšu citu vārdu.

3.19. Atvadišanas rotala „Vilcieniņš”

Uzdevums:

nostiprināt runas etiķetes formulas atvadoties.

Instrukcija bērniem:

Mēs esam citīgi stradājuši un spēļušies, bet tagad ir laiks atvadīties. Brauksim pie vecakiem ar vilcienu.

Nostājieties rinda cits aiz cita!

Panemiet viens otru aiz pleciem – tagad jūs esat vagoniņi, uz redzešanas (Bērni atvadas no skolotāja.)

Pirms vagoniņi atkabīnāsies, atvadīties pēc kartas pagriežoties pret katru vagoniņu aiz jums.

GALVOJUMS

Darbs izstradats atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darba izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Datada veida informācijai (atzinām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, darba un tā pielikumos dotas atsauces.

Autora paraksts: _____

Datums: _____

Darba vertejums.

Magistra darbs aizstavets Valsts parbaudījumu komisijas

200_.gada _____sede

un novertets ar _____ (_____)

Protokols Nr. _____

Valsts parbaudījumu
komisijas priekšsedetajs _____
Paraksts Vards, uzvards